



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Bahar ÖZKAN

POST-PANOPTİK GÖZETİM VE ELEKTRONİK İZLEME: ELEKTRONİK KELEPÇE
ANLATILARI

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Bahar ÖZKAN

POST-PANOPTİK GÖZETİM VE ELEKTRONİK İZLEME: ELEKTRONİK KELEPÇE
ANLATILARI

Danışman

Prof. Dr. Gönül DEMEZ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bahar ÖZKAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nurşen ADAK (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Gönül DEMEZ (İmza)

Üye : Do. Dr. Meral TİMURTURKAN (İmza)

Tez Başlığı: POST-PANOPTİK GÖZETİM VE ELEKTRONİK İZLEME: ELEKTRONİK KELEPÇE ANLATILARI

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 07/06/2022

Mezuniyet Tarihi : 23/06/2022

(İmza)
Prof. Dr. Ebru İÇİGEN
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Bahar ÖZKAN



T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Bahar ÖZKAN
Öğrenci Numarası	20185223007
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Gönül DEMEZ
Tez Başlığı	Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları
Turnitin Ödev Numarası	1829712460

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 06/05/2022 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 5

alıntılar dahil % 8 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

06/05/2022
(imzası)
Prof. Dr. Gönül DEMEZ

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GÖZETİM OLGUSU

1.1. Gözetim Kavramı.....	5
1.2. Gözetimin Tarihi.....	9
1.2.1. Modern Dönem Öncesi Gözetim: Geleneksel Gözetim Pratikleri.....	10
1.2.2. Modern Dönemde Gözetim: Kapatma, Dosyalama, Sınıflandırma.....	11
1.2.2.1. Foucault’cu Perspektifden Kapatma ve Gözetim.....	13
1.2.2.2. Dosyalama ve Sınıflandırmaya Dayalı Gözetim.....	16
1.2.3. Postmodern Dönem Gözetim: Arayüz Gözetim Teknikleri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

GÖZETİM ALANLARI VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER

2.1. Gözetimin Alanları.....	23
2.1.1. Askeri ve İstihbarat Faaliyetleri.....	23
2.1.1.1. Kimlik Kartları ve Yurttaşlık Numaraları.....	25
2.1.2. Suç Kontrolü ve Polis Faaliyetleri.....	26
2.1.3. Tüketimi Şekillendiren Ekonomik Tabanlı Gözetim Faaliyetleri.....	29
2.2. Gözetim ve Toplumsal Dönüşümler.....	31
2.2.1. Özel Alan ve Kamusal Alanın Dönüşümü.....	31
2.2.2. Zaman ve Mekânın Dönüşümü.....	32
2.2.3. Risk ve Güvenliğin Dönüşümü.....	34
2.2.4. Gözetim Toplumunda Bedenin Dönüşümü.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POST-PANOPTİK GÖZETİMDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMLER, ELEKTRONİK İZLEME VE YENİ CEZA YÖNTEMLERİ

3.1. Post-Panoptik Gözetim.....	41
3.2. Gözetimde Dijital Dönüşümler.....	43
3.3. Denetimli Serbestlik’de Elektronik İzleme: Hukuk, Politika, Teknik Açıdan Bir Değerlendirme.....	45
3.4. Elektronik Kelepçeye Sosyolojik Bir Bakış.....	50
3.4.1. Elektronik Kelepçe ve Sosyal Damga.....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE TANITIMI

4.1. Araştırmanın Amacı ve Problemi.....	55
4.2. Araştırmanın Önemi.....	57
4.3. Araştırmanın Alanı ve Sınırlılıkları.....	57
4.4. Araştırmanın Yöntemi.....	59
4.5. Veri Toplama Teknikleri.....	62
4.6. Görüşme Katılımcılarının Tanıtılması.....	63

BEŞİNCİ BÖLÜM

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Post-Panoptik Bir Ceza Olarak Elektronik Kelepçe.....	64
5.1.1. Ceza ve “Serbestlik” Sınırında Elektronik Kelepçe Deneyimleri.....	66
5.1.1.1. Hükümlülerin Elektronik Kelepçeye Dair Geçmiş Bilgileri.....	66
5.1.1.2. Denetimin Başlangıcı ve Elektronik Kelepçeye Tanışma Deneyimleri.....	67
5.1.1.3. Cezaya Yönelik Stratejiler, Kabullenmeler ve Problemler.....	69
5.1.1.3.1. Cezanın Sürdürülebilmesi İçin Yeni Stratejiler.....	69
5.1.1.3.2. Çaresizlik veya Cezayı Kabullenme.....	70
5.1.1.3.3. Cezanın Yarattığı Problemler.....	71
5.1.1.4. Elektronik Kelepçeye Dair Yaklaşımlar ve Düşünceler.....	72
5.1.1.4.1. Olumlu Düşünceler.....	73

5.1.1.4.2. Olumsuz Düşünceler.....	74
5.1.1.5. Ceza İnfaz Kurumu ve Elektronik Kelepçe Kıyaslaması.....	75
5.1.2. Gündelik Hayat ve Elektronik Kelepçe.....	76
5.1.2.1. Aile Hayatı ve Cezanın Bir Arada Deneyimlenmesi.....	78
5.1.2.1.1. Aile Hayatına Etkisi.....	79
5.1.2.1.2. Ailenin Cezaya Yönelik Tepkisi.....	80
5.1.2.2. Elektronik Kelepçe ve Yeni Sosyal Hayat.....	81
5.1.2.2.1. Sosyal Hayata Etkisi.....	82
5.1.2.2.2. Elektronik Kelepçe Öncesi Sosyal Hayat.....	83
5.1.2.2.3. Boş Vakit.....	84
5.1.2.3. Denetim Sürecinde Ekonomik Problemler.....	84
5.1.2.4. Sosyal Damga ve Beden.....	86
5.1.2.4.1. Fiziksel Olarak Saklama.....	88
5.1.2.4.2. Sosyal Çevreden Gizleme.....	89
5.1.2.4.3. Bedensel Engel.....	90
5.1.2.5. Sosyal Destek Eksikliği ve Bireysel Problemler.....	91
5.2. Elektronik Kelepçenin Toplumsal Yansımalarının Twitter’da Temsili.....	93
5.2.1. Elektronik Kelepçenin “Af” Olarak Tanımlanması.....	95
5.2.2. Aile Kurumunun Bütünlüğüne Yönelik Söylemler.....	98
5.2.3. Pandemi, Sağlık ve Elektronik Kelepçe.....	99
5.2.4. Şiddeti Önlemede Bir Yöntem Olarak Elektronik Kelepçe.....	101
5.2.5. “Modern Pranga” Olarak Elektronik Kelepçe.....	103
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	113
EK 1- DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARI.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	122

TABLÖLAR LİSTESİ

4.1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler.....	63
5.1. Görüşme Kategori Tablosu.....	65

ÖZET

Gözetim, geç-modernite ile gündelik hayatta önemli olgularından biri haline gelmiştir. Ekonomi, politika, hukuk, kültür, aile, sağlık, sosyal ilişkiler gibi toplumu oluşturan birçok unsur gözetimin yaygın bir biçimde görüldüğü alanlardır. Gözetimin günümüzde toplumsal hayatta öne çıkması yeni bir toplumsallıktan bahsedilmesine neden olmuştur. Bu çalışmada da elektronik izleme yöntemi üzerinden gözetimin suç ve ceza boyutu tartışılacaktır. Çalışmanın amacı elektronik izlemenin toplumsal görünümünü ceza adalet sistemi uygulamaları çerçevesinde tartışmaya açmaktır. Bu görünüm, hükümlülerin elektronik kelepçe deneyimleri ile detaylandırılacaktır. Aynı zamanda elektronik izlemeye dair toplumsal perspektifleri sunabilmek için önemli bir sosyal mecra olan Twitter’da elektronik kelepçe ile ilgili söylemler incelenecektir. Çalışmada metodolojik paradigmalardan nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışmada araştırma iki farklı tekniğin kullanılmasından elde edilen verilerin analizinden oluşmaktadır. İlk veriler elektronik kelepçe cezasına sosyolojik bir perspektif sunabilmek ve bizzat deneyimleyenlerin anlatılarını içeren denetimli serbestlikte hükümlülerle yapılan derinlemesine görüşme notlarından oluşmaktadır. İkinci grup veri ise Twitter’da konuya ilişkin paylaşımların söylem analizinden oluşan tartışmaları içermektedir. Dolayısıyla çalışma söz konusu verileri kullanarak akademik anlamda kısıtlı olarak tartışılan ve henüz yeni bir uygulama olan elektronik kelepçeye ceza, beden ve gündelik hayat sosyolojisi perspektifinden bir değerlendirme sunacaktır. Çalışmanın verileri eşliğinde elektronik kelepçe cezası için, post-panoptik gözetimi de içine alan bir tartışma sunulmaktadır. Çalışmada hem hükümlülerin hem de elektronik kelepçeye dair fikir belirten bireylerin deneyimlerinden hareketle elektronik izlemenin sosyal dışlanma, sosyal damga, aile, çalışma hayatı, işsizlik, sosyal sermaye, gözetim ve kontrolün birey üzerindeki etkisi başta olmak üzere cezanın sosyal boyutlarını tartışacaktır.

Anahtar Sözcükler: Gözetim, Postpanoptikon, Elektronik İzleme, Gündelik Hayat, Denetimli Serbestlik

SUMMARY

POST-PANOPTIC SURVEILLANCE AND ELECTRONIC MONITORING: ELECTRONIC CLAMP NARRATIVES

Surveillance has become an important phenomenon in daily life with late modernity. Many elements that make up the society such as economy, politics, law, culture, family, health, social relations are areas where surveillance is common. The prominence of surveillance in social life today has led to the mention of a new sociability. In this study, the crime and punishment dimension of surveillance through electronic monitoring method will be discussed. The aim of the study is to discuss the social aspects of electronic monitoring within the framework of criminal justice system practices. These views will be detailed with the electronic bracelet experiences of the convicts. At the same time, discourses about electronic handcuffs on Twitter, which is an important social channel, will be examined in order to present social perspectives on electronic monitoring. Qualitative research method, one of the methodological paradigms, was adopted in the study. In the study, the research consists of the analysis of the data obtained from the use of two different techniques. The first data consists of in-depth interviews with convicts in probation, which include the narratives of those who have experienced it, and to present a sociological perspective to electronic handcuff punishment. The second group of data includes discussions consisting of critical discourse analysis of posts on the subject on Twitter. Therefore, using the aforementioned data, the study will present an evaluation of the electronic handcuff, which is a new practice and which is limited academically, from the perspective of the sociology of punishment, body and daily life. With the data of the study, a discussion for electronic bracelet punishment, including post-panoptic surveillance, is submitted. Based on the experiences of both convicts and individuals expressing an opinion about the electronic bracelet, the study will discuss the social dimensions of punishment, especially the effects of electronic monitoring on social exclusion, social stigma, family, working life, unemployment, social capital, surveillance and control on the individual.

Keywords: Surveillance, Postpanopticon, Electronic Monitoring, Everyday Life, Probation

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmayı gerçekleştirmemde hem farklı bir çalışma alanı açtığı için hem de maddi imkân (projede Bursiyer statüsünde olarak yer alarak) sağladığı için (çalışmada kullanılan saha verileri ve görüşme notları 218K151 numaralı ve 1001 kodlu “Hükümlülerin Anlatılarında Madde Bağımlılığının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Mekânsal Dinamikleri" başlıklı proje çalışmaları kapsamında elde edilen verilerin tez konusu ile ilgili bölümünü içermektedir) TÜBİTAK’a teşekkür ederim. Çalışmanın başından beri verdiği motivasyon başta olmak üzere tez çalışmama verdiği sonsuz destek ve sosyolojik bir bakışı kazanmamda danışman-öğrenci ilişkisinden çok ilham kaynağı olan danışmanım Prof. Dr. Gönül DEMEZ’e; akademik anlamda her türlü desteğini eksik etmeyen ve yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Meral Timurturkan’a; lisans döneminden bu yana beni yetiştiren değerli hocam Prof. Dr. Nurşen Adak’a; tüm sorularıma sabırla yardımcı olmaya çalışan arkadaşım Tuğçe TUNCA’ya ve hayatımın en kritik anlarında hayallerimin peşini bırakmamayı gösteren, tezimi yazarken her anlamda destek olan ve çalışmam için benden daha çok heyecanlanan değerli arkadaşım Yasin ÇOBAN’a sonsuz teşekkürleri borç bilirim.

ÖNSÖZ

İçinde yaşadığımız post-panoptik gözetim toplum biçiminde, toplumsal iktidar ilişkileri ve onun denetim araçları gündelik hayatın en mahrem alanlarında bile izlerini göstermektedir. Özel alana girmiş halde olan bu göz, bireyin özgürlük ve serbestlik anlayışını derinden etkilemektedir. Bu ilişkiler aracılığıyla toplum içinde cezayı mümkün kılan elektronik kelepçe, denetim veya “normal” gündelik hayatın akışı olarak ayırt edilemez bir görünüme sahiptir. Uygulanan birey için sıradanlaşmış bir sosyal hayatı ifade eden elektronik kelepçe, herkesin deneyimlediği post-panoptik gözetim ile cezanın işleyişinde keskin bir sınır bulunmadığı için yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Elektronik kelepçe ile gözetim biçimi, hükümlülerin toplumsal sistemle ve sosyal hayat içinde kalarak mücadele edip gündelik hayatlarının devam ettirmelerini gerektiren şartlar içinde oluşmaktadır. Covid-19 salgını boyunca tüm dünyada deneyimlenen sokağa çıkma yasakları, belirli saatlerde sosyal hayatta var olabilme durumu ve bilinçli olarak kapanma gibi tartışmalar, elektronik kelepçenin hükümlüler açısından ifade ettiği hayat deneyimini dünyada birçok bireyin yaygın olarak deneyimlemesini gündeme taşımıştır. Katlanılması oldukça zor olan ve normalleşmeye başlayan bu yeni yaşam biçimi, ceza ve rehabilitasyon amacıyla uygulanmakta olan bu gözetim durumunun yeniden düzenlenmesi, güncellenmesi ve daha geniş toplumsal boyutlarda tartışılmasını gündeme getirmiştir.

GİRİŞ

Gözetim kavramı toplumsal alanda çeşitli yaklaşım ve biçimlerde bulunmaktadır. 20. yüzyılın sonlarıyla birlikte ivme kazanan dijitalleşme, gözetim olgusunun da gündelik hayatta yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Foucaultcu (2017) anlamda tartışılan rutin ve sabit bir gözetim biçiminden; akışkan, tanımlanamaz ve esnek (Bauman ve Lyon, 2018) bir özelliğe dönüşmüştür. Hapishane, tımarhane ve bunlara benzer kapatma kurumlarında gözetimin disipline etmeye yönelik bir işlevi olduğu kabul görmekteydi ancak günümüzde dijitalleşme ve geç-modernitenin özellikleriyle birlikte gözetim, gündelik hayatta aktif bir unsur olarak bulunmaktadır. Burada gündelik hayatın her alanında gözetimin söz konusu olduğu (Lyon, 2006) anlatılmaya çalışılmaktadır.

Yeni bir gözetim olgusundan hareketle günlük rutinlerde de aktif olan gözetim tartışması ortaya çıkmıştır. Sosyal medyanın, internet sitelerinin, sitelerde bulunan çerezlerin, veri toplamaya yönelik algoritmaların tamamı yeni bir gözetimi tarif etmek için kullanılabilecek örneklerdendir. Başka bir ifadeyle dijitalleşmeyle birlikte insan hayatına giren her şey aynı zamanda gözetimin de var olduğuna dair bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla gözetim, baskı ve iktidar aracından çok herkesin maruz kaldığı ve herkesin uyguladığı bir görünüme sahip olmaya başlamıştır.

Bu çalışma ise sayısız gözetim tartışmalarından biri olan elektronik izlemenin gündelik hayattaki yansımalarını ve bireylerin elektronik izlemeye dair nasıl deneyimleri olduğunu irdelemektedir. Burada elektronik izlemenin çerçevesi ve özellikleri toplumsal değişimle birlikte ele alınacaktır. Elektronik izleme; mobese ve güvenlik kameraları, e-kimlik kartları, HES kodu içeren programlar, çipler, online bankacılık sistemleri, hükümlüleri ve mağdurları izleyen elektronik kelepçe gibi toplumsal hayatta her an karşılaşılabilecek çok çeşitli uygulamayı içermektedir. Dolayısıyla elektronik izleme adına örnek verilebilecek bu uygulamalar elektronik ve dijital gözetim konusu ile paralel işlemektedir.

Elektronik izleme Türkçe akademik literatürde ele alınış biçimi açısından değerlendirildiğinde: çoğunlukla; işyeri ve çalışanların elektronik gözetimi (Tekergül, 2010; Dolgun, 2005); ceza uygulaması olarak suçluların elektronik izlenmesi veya elektronik kelepçe yöntemi ile takip ve denetiminin hukuki boyutunu (Döldös, 2018; Umudum, 2019; Koç, 2013; Pekel-Uludağlı, 2012) oluşturan örnek çalışmalardan oluştuğu gözlenmektedir. Ayrıca denetimli serbestlik kapsamında uygulanan elektronik izlemeyi mühendislik ve enerji sistemleri (Elçi, 2017) alanında inceleyen çalışma da görülmektedir.

Toplumsal ilişkileri, gündelik hayatı, hukuk, sağlık, güvenlik vb. birçok toplumsal meselenin odak noktasında olan bu konu hakkında sosyoloji alanında yeterli çalışmanın olmadığı da söylenebilir. Demez ve diğerlerinin (2020) beden ve elektronik gözetim bağlamında yazdığı kitap bölümü sosyoloji bilimi için Türkçe literatürde ilk örneklerden biri olarak karışılmaktadır. Elektronik kelepçe ile hükümlünün denetimi, gözetimi ve rehabilitasyonunu içeren bu ceza için beden, ceza, suç ve gündelik hayat sosyolojileri bağlamında kapsamlı daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu açıktır.

Elektronik izleme sistemleri kapsamında olan elektronik kelepçenin toplumsal açıdan ekonomik, kültürel, hukuki ve bireysel dinamiklerinin söz konusu olduğu iddia edilebilir. Bu çerçevede ahremiyetin ihlal edilmesi, özel alan-kamusal alan ayrımının muğlaklaşması da sosyal boyutlarını açıklayan faktörlerden olmaktadır. Dolayısıyla elektronik izleme ve elektronik kelepçenin hukuki boyutları kadar hükümlüler, mağdurlar ve sosyal karşılaşmalar nedeniyle toplumsal alanı oluşturan insanlar açısından da önemli bir konu olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma hukuki, teknik ve politik boyutunu göz önünde bulundurarak elektronik kelepçeyi deneyimleyen bireylere odaklanmayı amaçlamaktadır. Benzer şekilde sosyo-kültürel boyutlarını anlamak ve açıklamak adına elektronik kelepçenin toplumsal yansımalarını ve uygulamaya yönelik algılamaları ve anlamlandırmaları da merak edilmektedir.

Gözetim toplumu, elektronik izleme ve gündelik hayat tartışmaları perspektifinden çalışmanın amacı hükümlülerin elektronik kelepçe deneyimlerini saha verilerinden hareketle sosyolojik olarak araştırmak ve elektronik kelepçeye yönelik toplumsal anlamları söylem analizi yöntemiyle incelemek olacaktır. Elektronik kelepçeye dair toplumsal bakışı yansıtmak için sosyal paylaşım sitesi olan Twitter içerikleri üzerinden söylem analizi yapmak amaçlanmaktadır. Hükümlülerin deneyimleri analiz edilirken aile, iş, sosyal ilişkiler, toplumsal aidiyet, sosyal dışlanma olguları göz önünde bulundurulacaktır. Çalışmanın sorularıyla paralel olarak bu faktörlerin elektronik kelepçenin toplumsal ve sosyolojik boyutunu açıklaması amaçlanmaktadır.

Ceza sistemine yönelik sosyolojik değerlendirmelerde bulunurken yaşanan toplumsal değişimlerin yeniden göz önünde bulundurulmasına ihtiyaç duyulduğu söylenilebilir. Elektronik kelepçenin sosyolojik açıdan araştırılmasının önemi; diğer ceza türlerinden farklı olarak gündelik hayatın işleyişinde uygulanıyor olmasıdır. Bu uygulamanın kapatma yani hapis cezasına kıyasla yeni sosyallikleri beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu noktada gözetim toplumunu açıklayan kuramsal yaklaşımlar açıklayıcı olacaktır. Post-panoptikon olarak tanımlanan gözetim biçimi ile yaygın ve ulaşılabilir bir gözetim tariflenmektedir. Dolayısıyla elektronik kelepçenin de post-panoptik gözetim biçimine paralel özellikler yansıttığı

söylenbilir. Bu durumda gündelik hayatın gözetim pratikleriyle dolu bir özelliği olduğu kabul edilirse, elektronik kelepçenin nasıl bir ceza olduğu veya elektronik kelepçe uygulanmayan bireyin deneyimlerine göre elektronik kelepçe takılmış bir bireyin toplumsal hayattaki deneyimleri nasıl ayrıldığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma ise gözetim ve gündelik hayatın ilişkisel durumunu açıklamayı amaçlamaktadır.

Bu tartışmalar ekseninde çalışmanın birinci bölümünde gözetim olgusu genel hatlarıyla tartışılacaktır. İlk olarak gözetim kavramı tartışıldıktan sonra gözetimin gelişimi ve tarihsel aşamalarına değinilecektir. Literatür taramasında görüldüğüne göre ve çalışmanın amaçları doğrultusunda gözetimin tarihi üç döneme ayrılacaktır. İlk olarak modern dönem öncesi, geleneksel gözetim pratiklerinden bahsedilecektir. İkinci olarak modern dönemde yaygın olan gözetim biçimi tanımlanacak ve literatürde öne çıkan gözetim pratiği olan kapatma yöntemi tartışılacaktır. Daha sonra yine modern dönem gözetimin içinde yer alan dosyalama ve sınıflandırmaya dayalı gözetim biçimi açıklanacaktır. Son olarak post-modern dönem gözetim teknikleri tartışılacaktır. Bu kapsamda ilgili bölümde arayüz gözetim biçimi detaylı bir biçimde tartışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, gözetimin alanları ve neden olduğu toplumsal dönüşümlerden bahsedilecektir. İkinci bölümün ilk kısmı olan gözetimin alanlarında ilk olarak askeri ve istihbarat alanlarında gözetim olgusunun gerçekleşme biçimi ve toplumsal anlamaları açıklanmaya çalışılacaktır. Askeri ve istihbarat gözetim alanında öne çıkan uygulama kimlik kartları ve yurttaşlık numaralarıdır. Bu konu da askeri ve istihbarat alanlarının alt başlığı olarak çalışmada yer alacaktır. Diğer bir gözetim alanı ise suç kontrolü ve bu alandaki cezalandırma sistemidir. Bu başlıkta gözetimin toplumu normleştirme ve güvenlik sağlama işlevinden bahsedilecektir. Gözetimin son alanı ise tüketimi biçimlendiren, ekonomik amaçlı gözetim pratikleridir. Burada gözetimin kişisel verileri toplayarak ekonomik sisteme nasıl katkı sağladığı tartışılacaktır. İkinci bölümün diğer ana başlığı da gözetim ve toplumsal dönüşümlerdir. Toplumsal dönüşümler; özel alan ve kamusal alanın muğlaklaşması, zaman ve mekânın dönüşümü, risk ve güvenliğin geç-modernitede yeni görünümü ve gözetim toplumunda bedenin dönüşümü başlıklarıyla ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde post-panoptik gözetim, dijital dönüşümler ve elektronik izleme ana tartışmalar olacaktır. İlk olarak post-panoptik gözetim olgusu açıklandıktan sonra bu yeni gözetim biçimine paralel olan gözetimde dijital dönüşümler tartışılacaktır. Üçüncü bölümün diğer önemli konusu ise denetimli serbestlik ve elektronik izleme olacaktır. Denetimli serbestlik kapsamındaki uygulamalar ve hükümlülerin elektronik izleme yöntemi ile cezalarının bir kısmını toplumdan soyutlanmadan geçirmelerinin görünümleri hukuk, politik ve teknik

boyutlarıyla tartışılacaktır. Daha sonra elektronik izleme yöntemlerinden olan elektronik kelepçe cezasına yönelik sosyolojik bir tartışmaya odaklanılacaktır. Son olarak elektronik kelepçenin sosyolojik boyutları değerlendirildikten sonra bireylerin toplumsal hayat içinde karşılaştıklarını ifade ettikleri sosyal damga ile ilişkisi sorgulanacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde yapılacak analize yönelik araştırmanın tanıtımı ve tasarımı yapılacaktır. İlk olarak araştırmanın ana soruları ve çıkış noktası açıklandıktan sonra bu çerçevede araştırmanın amacı tanımlanacaktır. Daha sonra araştırmanın alanının önemi, tanımı ve sınırlılıkları açıklanacaktır. Daha sonra çalışmanın yöntemi gerekçeleriyle birlikte anlatılarak veri toplama tekniklerinden bahsedilecektir. Çalışmanın yöntemi nitel olmakla birlikte fenomenolojik bir desen uygulanmıştır. Veri toplama teknikleri ise derinlemesine görüşme ve söylem analizi için Twitter paylaşımlarından oluşmaktadır. Son olarak araştırmanın derinlemesine görüşmelere katılan katılımcılara ilişkin bilgiler aktarılacaktır.

Beşinci bölümde ise araştırmada toplanılan verilerin analizi yer alacaktır. Bu bölüm iki ana kısma ayrılmıştır. İlki saha aşamasında elde edilen görüşme verilerinin analizinde ortaya çıkan kategoriler ve alt kategorilerden oluşmaktadır. İkinci kısımda ise Twitter paylaşımlarının yer aldığı söylem analizine dair kategorilerden oluşturulmuş başlıklar bulunmaktadır.

Çalışmanın sonuç bölümü ise; kavramsal, kuramsal tartışmalar ekseninde sahadan elde edilen deneyimlerle ilişkisel olarak tartışılacak ve verilerden hareketle önerilerle sonuçlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GÖZETİM OLGUSU

Çalışmanın bu bölümünde gözetim kavramından bahsedilerek gözetim olgusu açıklanacaktır. Gözetim olgusu açıklanırken toplumsal değişimlerin etkisi vurgulanacak ve kapitalizm, modernite gibi gözetimin dinamikleriyle birlikte tartışılacaktır. Daha sonra gözetim olgusunun nasıl bir değişim gösterdiği vurgulanarak tarihsel değişimi tartışılacaktır. Son olarak gözetimin tarihsel değişiminde modern öncesi, modern dönem ve post modern dönem olmak üzere farklı dinamikleriyle beraber açıklanarak günümüze kadar gelen süreçler değerlendirilmiş olacaktır.

1.1. Gözetim Kavramı

Gözetim; grupların, toplulukların bir arada yaşamasıyla insan hayatında yer almaya başlayan bir konudur. Yerleşik hayat ve öncesinden beri görülen bir arada yaşam pratikleri çok eskilere dayandığı için gözetim olgusunun da hemen hemen insanlığın ilk dönemlerinden beri var olduğu söylenebilir. Gözetimin başladığı tarih, insanların bir arada yaşamasıyla beraber kabul edilmektedir. Bir arada yaşamının getirdiği birbirlerinin ve diğerlerinin yaşamları hakkında bilgi sahibi olma durumu da gözetim olarak görülmektedir. Ayrıca bir eylemin gözetim olarak tanımlanabilmesi için güç farkı ve güven eksikliğinin görülmesi gerekmektedir (Güven, 2007: 65-66). Dolayısıyla gözetim, oldukça uzun süredir insanlığın hayatında bulunduğu için hakkında sosyal bilimciler, politikacılar, devlet idarecileri, hukuk sisteminin üyeleri tarafından çeşitli yaklaşımlar ve tanımlamalar geliştirmişlerdir.

Sosyoloji’de gözetim olgusunu kuramsallaştıran önemli düşünürlerden David Lyon gözetimi; “temel sav olarak ilk solukta, gözetimin etiketleme, yönetme, koruma, yönlendirme gibi amaçlarla kişisel enformasyona dönük odaklı, sistemli ve düzenli ilgi olduğunu söyleyebiliriz” ifadeleriyle tanımlamıştır (Lyon, 2013: 31). Başka bir ifadeyle gözetim, insanın doğasında bulunmaktadır. Birbirine bakmak, göz kulak olmak vb. örnekler içgüdüsel edimlerdir ve dolayısıyla toplumun temelinde gözetimin var olduğu söylenebilir. Yüz yüze iletişimde de gözetim karşılıklı işlemektedir ancak bu durum bireyler tarafından yok sayıldığı için gizli kalmaktadır (Lyon, 2013: 14-15).

Gözetim olgusunun toplumsal güç ve otorite ilişkileri ile ilgili bir anlam içerdiğine dair çeşitli açıklamalar bulunmaktadır (Dolgun, 2015; Karakehya, 2009; Timurturkan, 2010). Dolgun’a göre gözetim; devletin nüfuslardan toplanan bilgilerin kullanılmasına dayanarak

davranışlarını kontrol etmesi ve direkt bireyin, grupların davranışlarını kontrol altına almasıyla iktidar ilişkilerini büyüten ve güçlendiren bir araçtır (2015: 37). Karakehya'ya göre ise gözetim iki anlamlıdır. İlki toplanılan veriler aracılığıyla bireyi yönetmek için bilgilerin şifrelenmesini ifade eder. İkinci anlam ise otorite sahibi insanların diğer insanların yaşamını ve davranışlarını izlemesidir (2009: 325). Benzer şekilde Timurturkan da geliştirilmiş teknolojiler ile birlikte veri toplama, biriktirme üzerinden şifrelenmesi ve bireylerin üzerinde kurulan denetim veya otorite olarak ikiye ayrıldığını ifade etmiştir. Ayrıca günümüzde ise gözetim her iki amacı da yerine getiren bir işlev, anlam ve önem kazanmıştır (2010: 4).

Gözetim olgusu, iktidar ilişkilerinden farklı düşünölemeyen ve iktidar ilişkilerini oluşturan sistemler bütününe kapsayan modernite, kapitalizm, enformasyonelleşmeyi de anlatan bir kavramdır. Güç unsurlarının oluşturduğu etkileşim sonucu gözetim toplumu kavramı da toplumsal ilişkilerin gözetim olgusuyla beraber kurallar bütünüünün toplumsal hayata yayılmasını anlatmaktadır. Dolayısıyla gözetimin, toplumsal sistemi oluşturan tüm unsurlarla beraber geliştiğı görölmektedir (Dolgun, 2015: 21). Bu sebepten gözetim olgusunun gündelik hayata yayıldığı dönemle beraber toplum biçimini tanımlamak için de kullanılmıştır. Gözetim toplumu kavramını ilk tartışan düşünür Gary T. Marx olmuştur. Uzun yıllardır sosyal bilimlerde yer alan gözetim olgusunu sosyolojik anlamda sorunsallaştıran ve bir toplum biçimi haline geldiğini savunan ilk Gary Marx'dır. Gary T. Marx'a göre, gözetim kavramı, suç işlemeye dayandırılarak, suçlunun bir yere kapatılıp gözetlenmesi olarak anlaşılmaktadır. Ancak Marx, aslında modern toplumlarda gelişen gözetim teknolojilerinin, suç şüphelisinin yakalanması için değil; potansiyelini kategorileştirmek ve ayırma için gözetimin sağlandığını savunmaktadır. Nitekim ona göre gözetim, sadece insanlar için değil aynı zamanda mekân, zaman, sistem ve şebekelere de uygulanabilmektedir (Gary T. Marx'tan akt. Çelik, 2014: 53). Başka bir ifadeyle gözetim günümüzde toplumsal sistemi oluşturan tüm unsurlarda bulunmakta, yaşamın her noktasına yayılarak modern ve postmodern fikrin oluşturduğu yaşayış biçiminin odağı haline gelmektedir.

Gözetim artık çok boyutlu bir işlev ve anlam ifade etmektedir. Toplumu sınıflandırmak ve izlemek, kimlikleri kategorize ederek tespit etmek gibi pratikler, değişen gözetim olgusunu açıklamaktadır. Bu değişim gizli bir şekilde işleyerek insan bedeninin içine -deri altına- yerleştirilen çiplerden, suçluları henüz suç işlememiş iken tespit ederek potansiyel suçlu belirlemeye varan, tüketicinin hareketlerinden veri toplayarak yaşamını izleyen bir gözetim olgusunu ifade etmektedir (Lyon, 2006: 142). Modernitenin başlangıcından günümüze toplumun ve bireyin gündelik hayat deneyimlerinde köklü değişimler görölmektedir. Gözetimin, gündelik hayatın içinde yaygın bir şekilde bulunmasıyla birlikte modernitenin baş

unsurlarından biri olması düşünürler tarafından sorunsallaştırılmasına sebep olmuştur (Giddens, 2008; Bauman, 2018; Lyon, 2006).

Modernizmin özellikleri ile gözetim arasında ilişki görülmekte ve gözetimin modernitenin önemli araçlarından biri olduğu söylenmektedir. Modernizm unsurları yalnızca hapishanelerde değil yeme alışkanlıkları, cinsel deneyimler gibi bireyin özel alanı olarak kabul edilen alanlarda görülerek modernist davranışın içselleştirilmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla gözetim, dışarıdan gelen bir baskı aracılığıyla değil; her an kontrol edilme dürtüsünün yarattığı bağımlılıktan oluşan bireysel kontrol haline gelmektedir. Bu doğrultuda birey kendi yaşamını gözetlenme fikriyle sürdürmekte ve ona göre şekillendirmektedir (Mattelart, 2012: 15). Dolayısıyla gözetim hakkında moderniteyle birlikte toplumu oluşturan tüm sistemlere yayılarak, hem bireyin oto-kontrolü hem de güç ilişkileri tarafından işleyen bir özelliğe sahip olduğu söylenilebilmektedir.

Toplumsal yapının ve gündelik yaşamın başlıca unsuru haline gelen gözetim olgusu günümüz toplumlarını açıklamak için kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Enformasyon Toplumu'nun getirdikleri ile beraber büyüyen ve ilerleyen aşamada farklı bir toplum tanımlaması ihtiyacıyla Gözetim Toplumu kavramı ortaya atılmıştır. Lyon'a göre (2006: 68-72), gözetim ya da gözetlenen toplum kavramı Orwellci gözetim anlayışını yani baskıcı, totaliter ve bürokratik devlet anlayışından uzak bir anlam ifade etmektedir. Gözetim, günümüzde de devlet ve güç ilişkileri tarafından yoğun bir şekilde uygulanıyor olsa da artık toplumun da dahil olduğu, gündelik hayatın içine yayılmış, karşılıklı etkileşimi içeren bir anlam ifade etmektedir. Aynı şekilde sigorta şirketleri, risk yöneticileri, ekonomiyle ilgilenenler, sosyal gruplar da güç kullanma yöntemiyle etrafındakileri gözetleyebilmektedir. Bunu en yoğun sigorta şirketleri insanları sınıflandırarak, ayrımcılığa dayanan engelleyici etkileriyle göstermektedir.

Modern toplumlarda yönetim pratiklerinde yer alan dosyalama ve sınıflandırma teknikleri temelde gözetim amaçlı uygulanmaktaydı. Gözetim pratikleri modernizmle birlikte farklı özellikler ve boyutlar kazandı. Gözetim bir kurum haline gelmekte ve aynı zamanda diğer tüm kurumlarla iç içe bir özellik göstermektedir. Dolayısıyla gözetim için tıpkı iktidar ilişkilerinde olduğu gibi "her yerdedir" durumu söz konusudur. İlk modern gözetim örnekleri askeri alanda geliştirilmiştir. Modernizmin, rasyonelleşme fikri ile oluşan disiplin, disipline etme bakış açısı askeri alanda gözetim pratikleriyle yeni bir dinamik kazanmıştır. Yine rasyonel toplum, rasyonel birey, söylemleriyle nüfus sayımı örneğinde olduğu gibi devlet yönetiminde de gözetim görülmektedir. Suç alanında yapılan uygulamalarda polisin denetleme amacıyla yaptığı çalışmalar, işyerlerinde emek üzerindeki gözetim, üretilen bir ürünün satış stratejisinde

ve tüketim amaçlı kullanılan gözetim pratikleri gibi yaşamın her alanında gözetim yer almaktadır. Dolayısıyla gözetim, toplumun çoğu alanlarında, ideolojilerinde, kurumlarında görüldüğü için bu alandaki akademik çalışmalarda tek bir yaklaşımdan ziyade multi-disipliner çalışmalar daha doğru olmaktadır (Lyon, 2013: 12).

Sosyoloji bilimi modernizm, bürokrasi, kapitalizm, enformasyon teknolojileri gibi yapısal olgularla gözetim olgusunu uzun yıllardır tartışmaktadır. Dolgun’a göre, sosyolojik olarak gözetim kavramı, toplumsal denetim pratikleriyle şekillenen bir sistemdir. Her dönem farklı özellikler taşıyan toplumsal denetimi sağlama amaçlı uygulamalar bulunmaktadır. Gerçekleştirilen denetim faaliyetleri aynı zamanda toplumsal süreçleri açıkladığından dolayı gözetimi de yansıtır. Toplumsal denetimin bireye ve gruplara müdahalesinin yarattığı sorunsallık gözetimin de sosyolojik olarak sorunsallaştırılmasına neden olmaktadır (2015: 23). Başka bir ifadeyle toplumsal sistemi oluşturan yapılar ve özellikler, -kapitalizm, enformasyon teknolojiler, bürokrasi, rasyonelite olarak bahsedilen- gözetim olgusunun kendisi olarak toplum içinde yer alarak denetim pratikleriyle beraber görülmektedir.

Modern toplumlara dair eleştirilerde bulunan Zygmunt Bauman, günümüz toplumsal yapısını akışkan modernite olarak tanımlamaktadır. Modernizmin getirilerini sorunsallaştırmak aynı zamanda gözetim olgusunu da tartışmayı beraberinde getirmektedir. Bauman’da gözetimi bu perspektiften değerlendirmiştir ve güncel gözetim tartışmalarına “akışkan gözetim” kavramını eklemiştir. Ona göre; “akışkan gözetim, gözetimi bütünlüklü bir biçimde tanımlamanın bir yolu olmaktan ziyade bir yönelimdir; yani günümüzün değişken ve sarsıcı modernitesinde gözetim konusundaki gelişmeleri konumlandırmanın bir yoludur” (Bauman ve Lyon; 2018: 13). Bauman’a göre gözetim her şekilde, her yerde, koşulda benzer amaçlarla uygulanmaktadır. Gözetimin amacı; belli bir hedef saptamak, o hedefin yerini tespit etmek ve hedefin kendisine odaklanarak gözetimi uygulamaktır (2018: 106). Dolayısıyla gözetim, suçu tespit etmek, çalışanı kontrol etmek ve verimi arttırmak, ulus-devletlerin güvenliklerini sağlamak, askeri stratejik uygulamalar, tüketimi oluşturmak gibi hangi sebeplerden gerçekleşirse gerçekleşsin temelde modernitenin özelliklerinden olan belli amaçlarla uygulanmaktadır.

Toplumda tüm yaşam alanının gözetimle kaplı olması, modern dünyaya özgü bir “gözetim her yerdedir” anlayışıyla beraber gözetim toplumu kavramına karşılık gelmektedir. Basit bir gündelik hayat pratiği ile bırakılan veri, data, resmi kayıt, gözetimin yayılmasına neden olmaktadır. Ancak toplum dediğimiz şey sadece gözetimden ibaret olmadığı için “gözetim toplumu” kavramını kullanırken gözetim alanlarından ve bu alanların oldukça yaygın olmasından bahsedilmektedir (Lyon, 2013: 45-46). Başka bir ifadeyle gözetim olgusu gündelik

hayatın kendisi haline gelerek toplumun her katmanına yayılmaktadır. Oldukça sık gerçekleştirilen pratikler aracılığıyla bireyin hayatı kolaylaşırken aynı zamanda günümüzde gözetim pratikleriyle şekillenen toplumsal sistemin yeniden üretilmesine de neden olmaktadır. Bu doğrultuda gözetim olgusu, bireysel olarak ve iktidarı oluşturan sistemlerde görülmektedir. Yani gözetim, birey ve toplumsal yapı etkileşimiyle şekillenen ve toplumsal denetimi yaratan bir kavram olarak görülmektedir.

Son olarak gözetimden bahsederken felsefi bir temelinden de bahsedilmesi gerektiği düşünülmektedir. Gözetimin felsefi tartışmalarından olan görme kavramı meselenin içgüdüsel ve hiyerarşik boyutunu da açıklamaktadır. Bu doğrultuda görme olgusu ile bilme durumunun getirdiği bir iktidar biçimi tartışılmaktadır. Bilgi ve iktidar ilişkisinin etkileşiminden bahseden Foucault, görmeyi sosyolojik olarak görme eyleminin oluşturduğu bilgi-iktidar ilişkisiyle bağlantılı açıklamaktadır. Görme, bireye hem gerçekliği hem de buradan sahip olunan güçle uygulanan denetim ve gözetimi verir. Hapishanelerde gözetleme kulelerinden suçlunun izlenmesinde verdiği örnek görme eyleminin oluşturduğu iktidarı ve gözetim altında tutmanın yollarını açıklamaktadır (Dolgun, 2015: 31). Dolgun'a göre, "görme olgusu, bir yandan dünyaya sahip olmayı garantilerken, diğer yandan da dünyayı bireyler için bir 'evren yaparak', bireylere eylemde bulunma imkânı sağlar. Böylece, görmenin gerçeklik konusunda sağladığı kavrayış bireyleri eyleme iterek, görme unsurunu egemenliğin temeli haline getirir" (2015: 30). Dolayısıyla günümüzde teknolojik gelişmelerin getirdiği kamera, parmak izi okutma, iris taraması vb. gözetim teknikleri de görme pratiğinin oluşturduğu bilgi-iktidar ilişkisinden doğan egemenlikle benzer şekilde işlemektedir.

Sonuç olarak gözetim kavramı; toplumsal yapıyla paralellik gösteren belli amaçlar için uygulanarak birey ve gruplar üzerinde hiyerarşik bir denetimin uygulandığı olgu olarak görülmektedir. Gelecek bölümde gözetimi şekillendiren toplumsal değişimler tartışılacaktır.

1.2. Gözetimin Tarihi

Gözetim, tarihin neredeyse tüm dönemlerinde görülen bir olgudur ancak; dönemine göre bazen daha görünür haldeyken bazen de oldukça muğlaktır. Lyon (2013) gözetimi; yüz yüze, dosyaya dayalı ve arayüz olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca bu sınıflandırma modern öncesi, modern ve postmodern dönem şeklinde de yapılabilmektedir. Yüz yüze gözetimde insanların modern öncesi dönemde daha fazla ilişki geliştirebildikleri bir dönem olduğu için birbirleri hakkında çoğu bilgiyi bilmektedir ve ispiyonculuk veya daha yetkili insanlara bildirme gibi pratikler gözetimi sağlamaktadır. Casusluk, röntegencilik vb. örnekler de bu pratiklere uymaktadır. Benzer şekilde bir arada yaşayan gruplarda birbirine göz kulak olma, bakma,

uyarma gibi pratikler daha yaygın görülmektedir. Dosyaya dayalı gözetimde ise; modernizmin en önemli özelliği olan bürokratik örgütlenmenin araçlarından biri olması gözetimin temel yapısını oluşturur. Modern veya dosyaya dayalı gözetimde her şey hesaplanabilir, planlı, net, görünür bir sistemde bulunmaktadır. Bunları hapishane, kilise, okul, askeriye vb. birçok kurumda görmekteyiz. Modern dönem gözetimde çoğunlukla iktidarı güçlendirmek ve ulus devletleri güvenlikleştirme amacı sergilenmektedir. Postmodern gözetimde ise daha da gelişecek olan sınıflandırma yöntemi önemli bir gözetim aracıdır. Dosyalama ve sınıflandırmayla birlikte, insanlar hakkında daha çok bilgi ile iktidar ilişkilerinin önemli düzeyde güçlü olduğu görülmektedir.

Gözetim olgusu toplumsal anlamda insanlık tarihi kadar eski olsa da gözetimi oluşturan temel unsurlar her dönem değişmektedir. Örneğin 15. yüzyılda din kurumunun oldukça etkin ve güç sahibi olduğu bir dönem olması sebebiyle dini gözetim güçlü ve baskın olan gözetim şekliydi. 16.yüzyıl ile birlikte ulus devletlerin ortaya çıkmaya başlaması ile bilgi toplama ve kullanma özelliğine bağlı olarak siyasi gözetim daha etkin olmaya başlamıştır (Güven, 2007). Dolayısıyla gözetimin tarihsel dönemleri açıklanırken aynı zamanda toplumsal yapının özelliklerinden de bahsedilerek gözetim olgusu derinlemesine tartışılmaktadır.

1.2.1. Modern Dönem Öncesi Gözetim: Geleneksel Gözetim Pratikleri

İlk çağlarda gözetim, yazının keşfiyle örneklendirilmektedir. Devletlerin yönetimde uyguladıkları kayıt altına alma yöntemi yazıyla birlikte başlamıştır. Yazıyla birlikte idari uzmanlaşmalarla yöneten-yönetilen ayrımı yaratarak toplumsal hiyerarşiye sebep olmuştur. İlkçağda yönetim, halkın anlamasına gerek olmayan bir alan olarak görüldüğü için yönetici kesim gücü elinde bulundurarak yönetilen kesimi denetlemekte ve gözetim altında tutmaktaydı. Dolayısıyla güç ve inanç hiyerarşik olarak ikiliği oluşturmuştur. Kast sistemi gibi hiyerarşik katmanlarda dini veya ahlaki öğretmek, uygulamak adına gözetim pratikleriyle uygulanmaktaydı (Dolgun, 2015: 41-43). Yani gözetim ilk olarak yazının keşfiyle uygulanmış ve topluma yayılma aşamasında da din kurumu etkili olmuştur. Dolgun'a göre, daha çok semavi dinlerde görülen "öteki taraf" veya ölümden sonraki yaşam inancı bireyin gündelik hayatını da etkilemektedir. Bu bağlamda modern öncesi dönemde hâkim olan, dini gözetim biçimidir. Dini gözetim insanların birbirlerini, kendilerini denetlemesi veya otorite konumunda olan kişilerin uyguladığı gözetimle gerçekleşmekteydi. Ayrıca dini gözetimin günümüzde tamamen yok olduğunu söylemek de yanlış olur (2015: 48).

Gözetim antik Mısır'da; vergi, askerlik, güç gibi kanunları ve hizmetleri düzenlemek için nüfus kayıtlarıyla uyguladığı görülmektedir. Yine İsrail'de de MÖ. 15 yüzyılda göçebe

halkın bilgilerinin kayıt altında tutmak için nüfus sayımları görülmektedir (Karakehya, 2009: 325). Sümerler’de de benzer bir biçimde devlet yönetiminde kullanılan araçlar ile gözetimin kurumsal özelliklerini yansıtan pratikler görülmektedir. Dolgun’a göre; Sümerler listeler hazırlama, idari bilgileri kaydetme, hesap yapma uygulamalarıyla bilgiyi saklama, kategorileştirme temelli yazıyı gözetim amaçlı ilk kullananlardandır (2015: 44). Yazının keşfinden sonra matbaanın keşfi vb. buluşlar gözetimde de değişmelere sebep olmuştur. Yani bir güç ilişkisi oluşturularak yazıda kullanılan yeni tekniklerin toplumsal denetimin sağlanmasına ve gözetimde farklı özellikler kazanmasına neden olmuştur (Akdağ, 2015: 14). Başka bir ifadeyle yazı ve beraberinde gerçekleşen keşifler, gözetimin günümüzde görülen dinamiklerinin temellerinin atılmasına neden olmuştur.

Yerleşik hayatın yaygınlaşmasının ilerleyen aşamasında oluşan askeri devletler gözetimin farklı bir boyutunu meydana getirmiştir. Devletin sınırlarını korumak, dışarıdan ve içeriden istihbarat almak ve devleti genişletmek amacıyla askeri gözetim uygulanmıştır. Dolayısıyla ulaştırma sistemi, bilginin akışını oluşturan temel iletişim faaliyeti olmaktadır (Lyon, 2013: 48). İletişim ve ulaştırma sistemini oluşturan gelişmeler gözetim uygulamalarında güvenikleşme tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. İlerleyen bölümlerde ulus-devletler ile birlikte daha detaylı bir güvenlik-gözetim ilişkisi kurulacaktır.

Son olarak günümüzde de görülen geleneksel gözetim pratiklerinden komşuluk ilişkilerinden bahsedilecektir. Komşuluk alanı gözetim sisteminde amaç birbirini korumaya, gözetlemeye, göz-kulak olmaya dayanmaktadır. Bu eylemin kavramsallaştırılması genelde küçük yerleşim yerlerinde görülen bir etkinliği tanımlamak için kullanılırken, günümüzde farklı amaçlarla da kullanılmaktadır. Özellikle kentleşmenin görünür hale gelmesiyle artan suçlar, kent suçluluğunu ortaya çıkarmakta ve komşuluk gözetim sistemi güvenliği sağlayabilmek için bir alternatif oluşturmaktadır (Öktem vd., 2010: 69). Anlaşıldığı üzere gözetim olgusu tarihsel olarak keskin bir biçimde ayrılamamaktadır. Modern dönemde yaşanan sorunlara bireylerin geleneksel gözetim pratikleriyle karşılık verdiği görülmekte veya başka görünümüleriyle karşılaşılmaktadır.

1.2.2. Modern Dönemde Gözetim: Kapatma, Dosyalama, Sınıflandırma

Gözetim hemen hemen insalık tarihiyle beraber adlandırılrsa da moderniteyle birlikte görünür ve yaygın bir konu olmuştur. Bürokrasinin devlet yönetiminde temel unsur olması ve ulus devlet fikrinin yaygınlaşması gözetimin bugün tarif ettiğimiz şekliyle biçimlenmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur (Bozkurt, 2000: 69). Modernizm fikri toplumsal meselelerinin çoğunda tartışılmaktadır. Gözetim hakkında da aynı şekilde modernite ve modernizmin

özellikleri ile yeni bir tartışma ortaya çıkmıştır. Dolgun'a göre (2015: 74), gözetimin kurumsallaşmasında tekniklerinin moderniteye bağlı olarak yaygınlaşması ve kalıcılığı etkili olmuştur. Sanayileşmeye bağlı olarak hızla artan kentleşme, ulus-devletlerin güvenlikleşme faaliyetleri, devlet yapısında görülen bürokratikleşme, kapitalist kuruluşlarda artma; gözetim tekniklerinin kurumsal bir hal almasına yönelik temel unsurlardan olmuştur. Modern devlet anlayışına göre ise, rasyonel toplum ve bireyler yaratmak için onlar hakkında bilgi toplamak ve yönlendirmek gerekmektedir. Böylece modern devlet bilgi toplama, kayıt altında tutma yöntemleriyle beraber kurallar koyarak, toplumu ve bireyi denetim altında tutmaktadır (Karakehya, 2009: 331).

Modernitenin sonuçlarından belirsizlik, olasılık ve tehlikeye bağlı olarak risk tehdidi altında devletler, yurttaşlarına yönelik yoğun bir kontrol ve denetim mekanizması gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla yurttaşlar hakkında bilgi ve veri toplayarak güvenlik sağlama amacıyla gözetim tekniklerini kullanmaktadırlar. Aynı şekilde yeni gözetim teknolojileri de geliştirebilmektedirler (Binark vd., 2012: 36). Yani gözetim modern devletler ile birlikte bir güç hiyerarşisi bağlamında şekillendiği için yöneticilerin yurttaşlara, patronun çalışana uyguladığı bir iktidar biçimi olarak da görülmektedir. Dolgun'a göre (2015: 78) gözetim; modernitenin ilk dönemlerinde baskıcı, disipline edici bir özellik taşımaktaydı. Baskı ve denetim daha çok emek üzerinde gerçekleşerek fabrika ve atölyelerde daha sık görülmekteydi. Dolayısıyla modern gözetimin ilk aşamasında gözetim herkese değil; işçi, işsiz olan gruba yönelik uygulanmaktaydı, zengin ve üst kesim de ayrıcalıklarından gözetimden dolayı muaf tutulmaktaydı.

Modern ya da modern döneme geçiş aşaması olarak kabul edilen dönemin ilk gözetim tekniği kapatma pratiği örneğidir. Kapitalizmin ilk dönemlerine denk gelen bu dönemde suçlu, engelli, aylak, hasta, deli, eşcinsel vb. çeşitli nedenlerden dolayı üretime katılmayan bireyler kapatılmaktaydı (Dolgun, 2015: 69). Yani modernist gözetim tekniklerinin şekillenmesinde sanayileşme ve kapitalist ekonominin yarattığı fikrin etkisi kapatma pratiklerinde de görülmektedir. Dolgun'a göre kapatma uygulamalarında sosyal hayatta daha çok dini ve ahlaki amaçla gerçekleştiği düşünülse de asıl amaç kapitalist sistemin oluşturduğu sosyo-ekonomik ihtiyaçlar ve siyasi gelişmeler olmuştur (2015: 69). Sanayileşmenin hızlandığı kentlerde - İngiltere'nin çoğu yerinde yaygın görülmekteydi- kapatmanın toplumsal denetim açısından faydalı olduğu görülmüştür. Üretime katılmayan, işsizliği çoğaltan kesimin sayısında azalma görülmesi kapatmanın modern gözetim ve toplumsal denetim açısından kurumsallaşmasında etkili olmuştur. O dönemde temel amaç serseri, işsiz, yoksul, tembel, suçlu vs. olanları topluma yararlı bir işleve sokabilmek olmuştur (Dolgun, 2015: 73). Dolayısıyla hem siyasi açıdan hem

de ekonomi açısından faydalı olarak kabul edilen kapatma, kurumsallaştırılarak toplumda etkili olmuştur.

1.2.2.1. Foucault’cu Perspektiften Kapatma Tarzı Gözetim

Gözetim amaçlı kapatma uygulamasını kuramsallaştıran düşünür Michel Foucault’dur. Hapishane’nin Doğuşu (Foucault, 2017) adlı çalışmasında Foucault, Bentham’ın tasarladığı hapishane tarzı Panoptikon’unun, gözetimin merkezi bir alandan görünmeyen bir şekilde insanları nasıl disipline ederek denetim altında tuttuğunu açıklamıştır. Bu çalışmalarıyla gözetim olgusunu panoptikon kavramıyla kuramlaştırarak modern denetim ve gözetim alanında ilk ve önemli tartışmayı yürütenlerden biri olmuştur.

Panoptikon tarzı gözetimde; birey, kapatıldığı hapishane veya benzeri kapatma kurumları içerisinde merkezde her tarafı görebilen bir kule içerisinde izlendiğini bilmektedir. Kule içerisindeki görevliler o alandan istediği zaman hapishanenin her yerini görebilmektedir ancak mahkûm bunun ne zaman gerçekleştiğinden hiçbir zaman emin olamamaktadır. Dolayısıyla birey daimî bir gözetim korkusundan dolayı oto-kontrol yoluyla süreci içselleştirerek disiplin altına alınmaktadır. Benzer şekilde Panoptikon’un etrafı yüksek duvarlar ve tellerle çevrilidir ve hücrelerde yalnızca kısmi bir şekilde ışık girebilecek şekilde iki adet pencere bulunmaktadır. Dolayısıyla kısmi biçimde ışık altında ve aynı zamanda karanlıkta olan hükümlü, akıl hastası, serseri vb. kapatılan bir birey, gözetimin nereden ve ne zaman geleceğini bilmemektedir. Aynı şekilde hücrelere bölünmüş olan bu mekânda her hücre için ayrı, sürekli, tanınmaya dayalı bir gözetim olduğu bilinmektedir (Foucault, 2017: 295-296).

Foucault, kuramsallaştırdığı bu gözetim tarzında modernizmin yansımalarından bahseder. Modernitede sosyal alanın çoğu bölümünde olduğu gibi kapatmada da iktidarın otomatikleştirilmiş, sistematikleştirilmiş bir hali olarak işlemektedir. Dolayısıyla gözetimin bu yöntemde devamlı olmasa bile bir makine tarzı sürekli işleyen bir sürece sahip olduğu algısını ortaya çıkarmaktadır. Bu mekansal dönüşümün iktidarın “yukarıdan gelen bir baskı”nın yanında bireyin de yeniden ürettiği ve bu sürece dahil olduğu bir biçimden bahsedilmektedir. Dolayısıyla sürekli, kesintisiz, keskin ve aynı zamanda görünmeyen gözetim hali aracılığıyla bu durum sağlanabilmektedir (2017: 297-298). Başka bir ifadeyle panoptik gözetimde baskı her daim var olduğu halde görünmez hale getirilerek bu durum bireyin içselleştirmesi ve onayı olarak yansıtılmaktadır.

Foucaultcu perspektiften panoptikon kavramını ele alan Baştürk (2016: 97)’e göre, panoptikon kapatma biçimi bireyin normalleştirilmesi, topluma uygun olması veya cezalandırılması için uygulanan ve mekân-beden ilişkisinde disipline etmeye dayanmaktadır. Panoptisizm ise; gözetimin kapatma olmadan önce gerçekleşen söylemleştirmelerini kapsar.

Suçluluk ile hapisane ilişkisinde görülen normalleştirme panoptisizmi yansıtmaktadır. Dolayısıyla panoptisizm, panoptikondan farklı olarak mekân dışı etmenleri soyut bir şekilde işlemeyi anlatır ve mekân-aşırı bir özellik ile yaygınlaşmasını sağlar.

Sürekli ve yaygın bir gözetimin varlığı, otokontrolü oluşturmakta ve bunun sonucunda toplumsallaşan normlar görülmektedir. Rıza, içselleştirme ve otokontrolle cisimleşen özne, iktidarın nasıl biçimlendiğinin göstergesi olmaktadır. Yani biyoiktidarın somut bir temsili olmaktadır. Dolayısıyla özne-iktidar ilişkisine önem atfeden bu ilişkiler bütünü özneyi edilgenleştirmekte ve nesneleştirmektedir. Diğer bir deyişle özgür iradenin varolduğu bir gözetim söz konusu olsa da bu özgür irade, denetim ve gözetimi yeniden üreten bir durumdadır (Durutürk, 2018: 966).

Foucault'a göre Panoptik mekânda; "bireyselleştirmeci gözlem, karakter belirleme ve tasnif" gibi amaçlara yönelik eğilimler bulunmaktadır. Anlaşıldığı gibi farklılıkları belirlemek önemli bir görev olmaktadır. Devamında Panoptikon, farklılıkları yok etmeye çalışmak veya normalleştirmeye yönelik faaliyetlerin oldukça yoğun görüldüğü bir mekân olarak anlaşılmaktadır. Foucault, bu anlayışın tıpkı doğa bilimlerinde görülen deney yapma, biçimlendirme, düzeltme, iyileştirme fikirleriyle örtüştüğünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla panoptikon mahkumlar için uygulanmakta olan ceza ve terbiye etme yöntemlerinin görüldüğü bir laboratuvar olarak tanımlanmaktadır (2017: 300).

Baştürk'e (2016: 82) göre, panoptikonda özneleştirme teknolojileri ile gözetim, bedenin bilgi nesnesi/öznesi haline getirilmesiyle şekillenmekte ve ulaşılmaktadır. Bedenin bilgi nesnesine dönüşümü söylemlerin özellikle cezai söylemlerin konumuyla uygulanmaktadır. Dolayısıyla gözetim, öznenin iktidar ilişkilerini üretmesiyle yeniden uygulanmaktadır. Yeniden uygulamayı işlevselleştiren ise, bilgi-iktidarı oluşturan söylemlerdir. Aynı şekilde iktidar ilişkileri de özne üzerinde özellikle beden üzerinde uyguladığı özneleştirme teknolojileriyle gözetimi sağlamaktadır. Öznenin üretilmesi için iktidar ilişkileri kimliklendirme yöntemini kullanmaktadır. Kimliklendirilen özne kategorize edilip sınıflandırarak aynı zamanda normalleştirilmesi için de somut bir araç olarak kimliklendirme kullanılır. Dolayısıyla gözetim burada özne, iktidar ve bilgi bağlamında açıklanabilir;

Foucault'nun iktidar tanımlamasında birey ve toplum üzerinde iktidarın gücünü nasıl sürdürebileceği konusu yeni gelişmelerle form değiştirmektedir. Özellikle bugünden geleceğe uzanan teknolojik gelişmeler bireyin gerçekleştirdiği her türlü veriyi saklaması nedeniyle gözetim ve denetimi daha elverişli kılmaktadır (Özüölmez-Kılınç, 2019: 634).

Foucault’cu gözetim anlayışında toplum tarafından dışlananlar ve “anormal” olanların kapatılması, cezalandırılması ve tedavi edilmesi gerekenlere yönelik bir gözetimden bahsedilmektedir. Burada toplumsal düzenin sağlanabileceği, devlet temelli bir disipline edici gözetim türü anlatılmaktadır. Dolayısıyla devletler, toplumu normal-anormal ayrımlarıyla üretken olmayanı gözetim altında tutarak verimliliği sağlamaya çalıştığı bir ekonomi-politik uygulamaktadır. Farklılaştırma stratejisine dayanan panoptikon mantığı mekansallık üzerine kurulmuş bir uygulamaydı. Post-panoptikonla ise mekân-aşırı, elektronikleşmiş kontrol ve denetimi açıklayan bir perspektifle gözetim açıklanmaktadır (Baştürk, 2018:50-54). Benzer biçimde güncel tartışmalara uygun panoptikon eleştirileri ve katkıları da geliştirilmiştir. Süper-panoptikon, sinoptikon, omniptikon, ban-optikon gibi kavram gözetimin tarihsel değişimini de yansıtan kavramlardır.

Gözetimi tanımlayan kavramlar iktidarın bir gözünü temsil eden metafor olarak açıklanmaktadır. Gücü temsil eden dini veya siyasi tek bir otoritenin yerine göz metaforu ile toplumsalın her noktasına yayılmış olan göz söz konusudur yani iktidarın her yerdeliği anlatılmaktadır (Özdel, 2012: 25). Göz metaforu ise çalışmanın odağında yer alan gözetim olgusunun, bireylerin özne olarak toplumdaki konumlarını daha iyi resmetmektedir. Tarif edilen denetliyiçi göz unsurları, öznelerin devletlerin ideolojik bütünlüklerine nasıl hizmet edeceğini açıklamaktadır.

Yücedağ’ a göre; Foucault’nun disipline etme olarak açıkladığı ve üretime atıf yaptığı eylem biçimlerini Deleuze, teknolojik gelişmeleri de katarak denetim toplumu olarak açıklamaktadır. Ona göre günümüzde denetim, yaygınlaşıp güçlenerek “kontrol” düzenini oluşturmaktadır (Deleuze’dan akt. Yücedağ, 2017: 163-164). Günümüzde gündelik hayatın tüm alanını kapsayan gözetim/denetim pratikleri kapatılmanın aksine topluma yayılmıştır. Artık bireyi disipline etme amacından çok genel olarak toplumu denetim altında tutma yaklaşımı bulunmaktadır. Deleuze, bu değişimi “Denetim Toplumu” olarak adlandırmaktadır. Denetimin bir kültür haline gelerek gündelik pratikler aracılığıyla içselleştirilen bir durum olduğunu savunmaktadır (Yücedağ, 2017: 170). Yani denetim tartışmaları değişim ve gelişmelere bağlı olarak kapatma uygulamasının yerini farklı uygulamaların almasından dolayı yeni tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Bu tartışmalarda Deleuze, kontrol veya denetim toplumu yaklaşımıyla Foucault’nun kuramına katkı sağlamıştır.

Kapatma ve gözetim konusunda total kurum kavramsallaştırması da önemli bir yerde durmaktadır. Total kurumlar; hapishaneler gibi tımarhaneler, fabrikalar, okullar yani modern toplumda bireyi normalleştirme işlevi gören kurumlardan oluşmaktadır. Foucault’nun bahsettiği disiplinler gözetim bu kurumlarda aktif olarak görülmektedir. Ancak Foucault’nun anlatısından

farklı olarak total kurumlar kavramında öznenin edilgen bir konumu kadar farklı stratejiler ve taktiklerle üyesi bulunan insanların da rollerinden bahsedilmektedir. Yani total kurumlarda baskıcı bir iktidarın gözetimi olduğu kadar; öznelere sergiledikleri performanslarla gözetim sistemine yönelik direnişler de görülmektedir (Goffman, 2016)

1.2.2.2. Dosyalama ve Sınıflandırmaya Dayalı Gözetim

Moderniteyle yoğun bir ilişki içinde büyüyen ve şekillenen gözetim, özellikle modern ulus devletlerin gelişmesiyle beraber belli karakteristik özellikler kazanmıştır. İnsanları gözetim ve denetim altında tutabilmek için haklarında bilgiler toplayarak verileri dosyalamaktadırlar. Daha sonra dosyalanmış bilgiler eşliğinde insanlar farklılaştırma stratejisine göre sınıflandırılmaktadır. Lyon'a (2013: 16-18) göre, modern devletlerin idari amaçlarla yürüttükleri makro düzey gözetim olduğu kadar, aynı zamanda gündelik hayatın kendisi de gözetim pratiklerini oluşturmaktadır ve mikro ile makro düzenin etkileşiminin göstergesi olan bir gözetim karşımıza çıkmaktadır. Gözetim daha çok gizli amaçları görev edinen ancak aynı zamanda bireyin bu gizli amaçlara yeri geldiğinde iş birliği yapabileceği bir özellik göstermektedir. Aynı zamanda güç ilişkileri tarafından uygulanan bir gözetim olduğu kabul edilse de buna salt kötü demek doğru olmaz, her iki anlamı, amacı yansıtabilir ya da bunlardan bambaşka bir görünüm sergileyebilmektedir (2013: 16-18). Dolayısıyla gözetim yoluyla, modern devletlerin yoğun olarak uyguladığı dosyalama ve sınıflandırma yöntemleriyle kitleleri kontrol edebilen bir güç ilişkisi geliştirdiği söylenebilmektedir. Bu güç ilişkisi bireyi koruyan özellikle işleyebildiği gibi bir yandan tam tersi de olabilir. Lyon bu durumu şöyle açıklamaktadır;

Rasyonelleştirme ve sınıflandırma arzusu, kitlelerin bireyselleştirilmesi ve buna uygun bir sahiplenici bireycilik kültürü ile beraber modernitenin temelini oluşturur. Beri yandan, sınıflandırmacı itki aynı zamanda rekabetçi kapitalizm, bürokrasinin örgütsel gereklilikleri ve küresel ölçekli anlaşmazlıklar ile de yakından ilişkilidir; dolayısıyla, yine bunlar da gözetimin ortaya çıkmasına yardım ettiği toplumsal düzene önemli ölçüde katkı sunar (2013: 15).

Çatalkaya'ya göre; gözetim olgusu, kimliklerden veriler üretmekte ve bu verilerle hem gözetimi yeniden üretmekte hem de toplumsal sınıflandırmalar yapmaktadır. Ayrıca gözetim ile üretilen söylemler de -ırk, din, etnisite üzerinden yapılan söylemler-, toplumda ve dolayısıyla da devlet yönetiminde etkili olmaktadır. Benzer şekilde oluşturulmuş politikalar, gözetimi destekleyen söylemler de yaratabilmektedir (2017: 107). Dolayısıyla iktidarın gücünü sağlayabilmek için topladığı bilgilerle hedeflediği amaçlardan biri gözetim sağlamaktadır.

Diğer amaç ise gözetimi sağlayabilmek için koyulan kural ve yasaklarla sisteme uyumlu bireyler oluşturmaktır. Ayrıca modern dönemde bilgi almak için gözetim, terbiye etme ile aynı anlama gelmekteydi (Karakehya, 2009: 333-334). Başka bir ifadeyle bilgi alma, toplama, sınıflandırma eylemleri bilgi-iktidar ilişkisini ortaya çıkarmakta ve böylece bireyi denetim altında tutarak terbiye etmektedir.

Modernitenin en yaygın gözetim tekniği olan dosyalama tekniği, çeşitli uygulamalarla denenmeye başlanmıştır. İlk bilinen uygulamalardan biri olan parmak izi örneklerini kategorize ederek dosyalamaktır. “Vuretich Sistemi” olarak adlandırılan bu yöntem adli sicil amaçlı bürolarda uygulanmaya başlamıştır (Mattelart, 2012: 30). Modern devletlerin çoğu bu tarz teknikler geliştirmiştir. İnsanların özel veya kamusal bilgilerini dosyalama yöntemiyle kayıt altına almak hızla yaygınlaşan bir yöntem olmuştur. Ayrıca bu yöntemin modernizm fikriyle paralel bir şekilde büyüdüğü görülmektedir.

Sanayi Devrimi’nden beri daha etkin olan gözetim, mikro-elektronik teknolojilerin gelişmesiyle beraber daha da yaygınlaşmış ve kapasitesi genişlemiştir. Böylece gözetim, küreselleşmeye tamamen entegre olmuş ve çeşitli amaçlarla uluslararası veri toplama, dağıtma işlevi de hızlanmıştır. Dolayısıyla bu bilgi ve veri toplamaya dayanan işlemler, enformasyon toplumunun sonucu olarak küresel gözetimin görünür özelliklerinden biri olmaktadır. Teknolojide yaşanan gelişmeler ve enformasyon tekniklerinin gelişmesi dosyalama ve sınıflandırma tekniklerini de etkilemiştir (Güven, 2007: 72). Matterlart’a (2012: 86-87) göre, enformasyon toplumu olarak tanımlanan dönemin başında bilgiye yüklenen anlamdan dolayı yeni teknolojilere uzak bakılmaktaydı. Bu sebeple gözetim o dönem casusluk gibi olumsuz anlamlar taşımaktaydı. Ulusal güvenlik anlayışının gelişmesi bu fikirde kırılmalar yaratmıştır. Yine Matterlard’a göre; CIA, NCS gibi gizli servis teşkilatlarına yüklenen ulusal güvenlik sağlama misyonu bu kurumlara yönelik bakış açısını değiştirmiştir. Dolayısıyla gözetim kavramına yüklenen anlamlarda da değişimler görülmüştür.

20. yüzyıl ortalarında gelişen teknik iletişim görüşüyle birlikte post-kapitalist, post-endüstriyel olarak adlandırılan ve yaygınlaşan iletişim araçlarıyla enformasyon toplumu tanımlaması ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler ışığında ortaya çıkan enformasyon toplumu, bireyleri sınıflandırmak ve “yönetmel toplumu” sağlamaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ üstünlüğü gibi distopik anlayışlar sınıf mücadelesi, entelektüel protestolar, siyasal katılımın negatif anlamlarda etkilenmesine neden olmuştur (Mattelart, 2012: 85). Dolayısıyla insan hakları ve özgürlükler; oluşturulan sınıflandırılma, dışlanma korkusu ile farklı özellikler göstermiştir.

1968 döneminde sık görülen isyan eylemleri örneğinden hareketle yaşanan yönetim krizinden çıkış yolu olarak ağ toplumu veya bilgi toplumu kurma fikri tartışılmaya başlanmıştır. Böylece teknolojik gelişmeler aracılığıyla tüm toplumsal sistemde önemli değişimler görülmüştür. Bilgi ve ağ toplumunda bilgisayarlarla tüm bilgiler kayıt altına alınarak gözetim sağlanmaktaydı. Kişisel özgürlük ve gizlilik hakkı, bu dönemde yoğun tartışılan gündemi oluşturdu (Mattelart, 2012: 181-183). Dolayısıyla modern devletlerin bireyi kontrol altına almak amacıyla kullandığı dosyalama ve sınıflandırma teknikleri, enformasyon teknolojileri ile birlikte daha yaygın görülerek bireyin daha çok hissedebildiği bir duruma geçiş yapmıştır. Toplumun çoğu alanı bilgi toplamaya ve bu bilgileri kullanmaya yönelik işlemlerle yaygın biçimde etkilenir hale gelmiştir. Bu gelişmelerle beraber insan hakları, mahremiyet ihlali gibi tartışmalar da ortaya çıkmıştır.

Gözetim tekniklerinden olan dosyalama ve sınıflandırma insanları kategorilere ayırarak farklılıkları daha da ortaya çıkarmaktadır. Bauman ve Lyon'a göre, gözetim iki çeşit amaca hizmet etmektedir. Bunlardan ilki bir mekânda kapalı tutmak; ikincisi de dışarıda bırakmak, dahil etmemektir (2018: 78). Dider Bigo tarafından kullanılan ban-optikon kavramı; gözetimin varoluşsal olarak oluşturduğu toplumsal dışlama durumunu açıklamaktadır. Gözetim pratiklerinde çoğu zaman yaptırımlar uygulanmasa dahi ban-optikon stratejisi nedeniyle kısmen ölüm cezası sayılabilecek dışarıda tutma yaptırımıyla karşılaşılmaktadır (Bauman ve Lyon, 2018: 107).

“Ban-optikonun temel amacı atığın değerli ürünlerden ayrılmasını ve çöplüğe gönderilmek üzere işaretlenmesini garantiye almaktır. Bir kez görüş açısına girdi mi, onun -tercihen biyolojik olarak çözünene kadar- orada kalmasıyla panoptikon ilgilenir” (Bauman ve Lyon, 2018: 80-81). Dolayısıyla Bauman'ın yukarıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, gözetim olgusunda görünür bir şekilde bireye yönelik yaptırım farkı bulunmaktadır. Dosyalama ve sınıflandırma tekniğinin sonucu olarak ortaya çıkan ban-optik gözetim toplumsal dışlama yöntemi görülmektedir. Diğer bir yandan da haricilerin atılmasıyla belirlenen bireylerin toplumsal katılımı daha da değerli hale gelebilmektedir. Kapatma tarzı panoptik gözetimde ise kesintisiz devam eden bir işleyiş görülmektedir.

1.2.3. Postmodern Dönem Gözetim: Arayüz Gözetim Teknikleri

Lyon'a göre; modernite özellikleri itibarıyla gözetim pratikleri ve teknoloji ile birlikte şekillenmektedir. Sosyal hayatın içinde var olan modern unsurlar postmodern dönemde tamamen yok olmamıştır. Postmodernite yeni bir çağ olarak adlandırılrsa da eski ile yani modernite ile bağıını koparmamıştır, bazı özelliklerinin üzerine süperempoze edilmiştir.

Enformasyon teknolojileri ve bilgisayar da bu iki dönemin etkileşimini sağlamaktadır (2006: 287). Dolayısıyla günümüz gözetim uygulamalarında teknolojik gelişmeler ve bu durumun gündelik hayatta yansımalarının yaygınlaşmasıyla farklı bir tartışma boyutu ortaya çıkmaktadır.

Lyon gözetimin postmodern yönünü şu ifadelerle açıklamıştır; “Postmodernitenin basit bir özelliği olan enformasyon teknolojilerine olan bağımlılık, insanların günlük yakın bilgileri olan biyo-gücü hızlı bir şekilde yükseltir” (2006: 302). Gözetimin bireyin gündelik hayatının önemli bir parçası haline gelmesinin nedenlerinden biri teknolojik gelişmelerle hayatın önemli bir bölümü olması ve beden ile tecrübe edilebilmesidir. Gündelik hayatın ve özel alanın gözetimi ve denetimi konusunda yönetim ve yönetimsellik tartışmasının da açıklayıcı olacağı düşünülmektedir;

Yönetişim ve yönetimsellik, “bireyler, kuruluşlar, sistemler, devlet ve genel olarak toplum açısından modern toplumsal yönlendirme, düzenleme, yönetme, yürütme vb. gibi” ortak bir temel sorunun etrafında toplanan farklı disiplin ve entellektüel geleneklere dayanan iki kavram olarak ifade edilebilir. Ancak “yönetim sorunlarına yeni bir bakış açısı” olarak da tanımlanan yönetim, bir toplumu yukarıdan, ödülleri ve yaptırımlar yoluyla düzenleyen yönetimsellikten farklı olarak, bireylerin eylemlilikleri ve kapasitelerini harekete geçirmeyi amaçlar. Bu harekete geçme nüfusun, yönetimin toplum için öngördüğü vizyona bilinçsiz ama aktif bir şekilde katkıda bulunmasıyla sonuçlanır” (Ünal ve Binark, 2020: 39).

Modern gözetim teorilerine göre, kapitalizmin bürokratik yapısı, bireyi “görünür” bir şekilde denetim altında tutmaya çalışan, baskıcı ve totaliter ulus devlet yapılarını anlatmaktadır. Bu tarif edilen gözetim biçimi, Orwellci bakış açısının makinevari bir disiplin ve gözetim anlayışını yansıtmaktadır. Modern gözetim teorilerinde gelişen askeri, polisiye ve ulus devletin güvenlikleştirme politikalarına atıf yapılarak gözetim açıklanmıştır. Postmodern gözetim teorilerine göre gözetim yereldir, modern sistemde de ise merkezi. Yerel gözetim anlayışı gündelik hayatın içine yayılmış daha gizli, belirsiz, görünmeyendir. Yeni teknolojiler aracılığıyla daima kayıt tutar, bedenleri çeşitli biçimlerde gözlemler ve denetleyip şekillendirir ve sınıflandırmalarla elemeler yapar (Lyon, 2013: 79-85). Güven’e göre (2007: 77-78); eskiden yüz yüze, göz teması ile sağlanan iletişim biçimleri de yeni gözetim teknikleri ile beraber yüzü ve bedeni (vücudu) mekanikleştirerek, elektronik kartlara bırakılan izlere dönüştürmüştür. Yeni gözetimde, gözetlenen ve gözetleyen arasındaki çizgi de keskinliğini kaybetmiştir. Artık günümüzde insanlar kendi kendilerini gözetlemektedir. Kendi kendini gözetlemeye; alkol seviye tespiti, gebelik, menopoz, AIDS vb. testlerle örnek verilebilir.

Gelişen enformasyon teknolojileri postmodern dönemi anlatan gözetim pratiklerini de ortaya çıkarmıştır. Özellikle bilgisayar ve internet, gözetimin mekansal boyutunda önemli değişimler oluşturarak zaman-mekân ayrımının silikleşmesi, bireyin bedeninin yitimi,

mahremiyet sorunu gibi farklı deneyimlere neden olmaktadır (Dolgun, 2015: 193). Dolayısıyla bu değişimlerle beraber gözetime yönelik anlamlar da farklılaşmıştır.

Modernizminden postmodernizme geçişte gözetimin baskıcı özelliğini kaybederek daha görünmez ve sürekli hale geldiği görülmektedir. Okmeydan'a göre (2017: 46-47), özellikle bilişim teknolojilerinin gelişimi gözetimin küresel denetime doğru dönüşmesine neden olmakta ve maskesiz, sınırsız işleyen bir denetime dönüştürmektedir. Günümüzde kontrol ve denetim, eğlence, haz anlayışıyla işlemekte ve bu faaliyetler esnasında gözetim sağlanmaktadır. Dolayısıyla gözetim yeni teknolojilerin yarattığı eğlence, haz fikriyle görünür olma edimine dönüşerek daha belirsiz hale gelmektedir. Arayüz veya postmodern gözetim, gelişen yeni teknolojilerle oluşan dijital bir gözetimi tarif eder. Kredi kartlarında toplanan veriler, DNA'lar, parmak izleri, X-Ray'den görülen vücut bilgileri vb. biçimde gündelik hayatın her anına yayılmış ve her daim işleyen gözetim sistemi görülmektedir. Postmodern dönemde gözetim daha belirsiz, gizli, görünmez ve parçalıdır. Ayrıca konum teknolojileri, biyometri, DNA vb. pratiklerle direkt bedenle ilgilenir (Lyon, 2013: 86).

Günümüzde gözetim yerel olduğu kadar küreseldir de. Küreselleşmeyle birlikte insanlar daha hızlı hareket etmekte, daha hızlı iletişim kurmakta ve zaman-mekân ayrımı olmaksızın birçok işlemi anında yapabilmektedir. Yeni teknolojiler bu hızlı dolaşımı sağladığı gibi aynı zamanda, bu dolaşımdan çıkan verileri de toplamaktadır. Havaalanlarında pasaport, kimlik vb. belgeler aracılığıyla bedenlerin hareketliliğiyle birlikte beden ve veri hareketliliği birlikte gerçekleşmektedir. Artık insanların yaptığı herhangi bir işlem bambaşka bir konu hakkında veri sağlayabilmektedir. Dolayısıyla elektronik veya dijital gözetim kimliklendirme ve biyometri gibi işlemlerde bireyleri sınıflandırarak hem güvenliği sağlamakta hem de birçok işlem için birey hakkında veri toplamaktadır. Elektronik gözetimin bu özelliği bireyin mahremiyetinin tamamen ortadan kalktığına dair eleştirileri de beraberinde getirmektedir (Lyon, 2013: 174-178). Başka bir ifadeyle küreselleşme, gözetimin hem işlevi hem de alanları konusunda tartışmalı değişimlere neden olarak gündelik hayatı oldukça fazla etkilemektedir.

Küresel gözetimde gündelik hayatın izlenmesine dayanan anlayışa göre, bireyin her adımı birer veri olarak kaydedilmektedir. Bu veriler ileride enformasyon sistemlerinde politik ve ekonomik olarak kategorilere ayrılıp sınıflandırılmaktadır. Enformatif sınıflandırmalar sonucunda daha geniş bir sosyal düzenleme sonuçlarını oluşturmaktadır. 21. yüzyıl gözetim sisteminde daimî, rutin bir gözetimle gerçekleştiği için özel alanlara kadar girmiştir. Özel alanda gözetim, bedene odaklanmakta ve derinin içine işleyen farklı bir yöntemle gerçekleşmektedir. Küreselleşmeyle birlikte gözetim uzaktan aynı anda ve birçok yerde sayısız işlem yapabildiği için oldukça genişlemiştir. Burada görülen en önemli teknolojik araç

bilgisayarla geliştirilmiş olan gözetim yöntemidir. Bu sayede gözetim artık geçmiş ve şimdiyle ilgilenmekle kalmaz aynı zamanda sınıflandırmalar ve risk yönetimleriyle gelecekle de ilgilenmektedir (Lyon, 2006: 184-192). Eski dosyalamaya dayanan gözetime göre günümüz gözetimindeki kimlik kartları oluşan veritabanları nedeniyle daha hızlı ve daha derinlemesine sınıflandırmalar gerçekleştirmektedir. Buna bağlı olarak kimlik kartıyla gözetim düzeninde dışlayıcı yurttaşlık anlayışı daha yoğun görülmektedir. Bunlara ek olarak biyometri teknolojileri de sınıflandırma işleminde kolaylaştırıcı bir etki göstermektedir (Lyon, 2012: 72). Gözetimin yöntem, alan ve işlevleri tartışmalarında birer kimliklendirme ve elektronik kimlik kartları daha detaylı olarak tartışılacaktır.

Modern dönem ve postmodern dönem gözetim açıklamalarında düşünürler gözetimin kaynağı ve işleyiş biçimine yönelik çeşitli kavramlar ve yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Daha önce de tartışılmış olan panoptikon kavramıyla birlikte süper-panoptikon, sinoptikon, omniptikon kavramları ve bunlarla bağlantılı olarak gözetime yönelik bakış açıları görülmektedir. Benetham'ın tasarladığı hapishane modeliyle Foucault'nun kuramlaştırdığı gözetim anlayışı olan panoptikon kavramı, yeni teknolojilerle farklı özellikler taşımakta ve oldukça başka bir boyutta görülmektedir. Mark Poster'e göre söylem, toplumu devamlı olarak yeniden yapılandırmaktadır. Söylem, sembol vb. günlük hayatı oluşturan unsurlar gözetimi yeniden şekillendirmektedir (Poster'dan akt. Lyon, 2006: 234). Bilgisayar veri tabanları, gözetimi gündelik hayata sokarak hapishane dışında öznenin de aktif rol oynadığı bir yeniden belirlemeyle şekillenmektedir. Poster'ın tarif ettiği bu yeni gözetim şekline "süperpanoptikon" denmektedir. Veritabanına bağlı süper-panoptik gözetimde insanlar, sürekli gözetlendiklerini bilir ve korkularını yansıtır, ifade ederler veya direniş biçimi geliştirirler (Lyon, 2006: 234).

Thomas Mathiesen'e göre ise, panoptikon fikri yeni gözetim biçimini açıklamak için eksik kalmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla bireyi disipline etmeyi amaçlayan bir yöntemden, kitle iletişim araçlarıyla oto-kontrol veya özgözetimin sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu araçlar gözetimin normalleşmesine, azınlığın da gözetlendiği yönetime geçilmesine neden olmaktadır. Gözetim yöntemlerinde görülen tüm bu değişimleri hala panoptikon ile açıklamak eksik kalmaktadır. Bu sebeple Mathiesen, yeni gözetim sistemini "sinoptikon" kavramıyla açıklamaktadır (Mathiesen'den akt. Eşitti, 2013: 78). Mathiesen'e göre (Mathiesen'den akt. Eşitti, 2013: 92), yeni dönem gözetim sisteminin sinoptik bir yapıya evrilmesinde televizyon oldukça etkili olmuştur. Televizyonun özel alana kadar girmesi sinoptik gözetimin yaygınlığına neden olmuştur. Sinoptikon kavramı toplumda çoğunluğu oluşturan kesimin uyguladığı gözetimi ifade eder. Bu noktada görme eyleminin oluşturduğu gözetim-iktidar ilişkisi önemli görülmektedir.

Omnioptikon kavramı da bir diğer gözetim biçimini anlatan kavramlardan biridir. Omnioptikon, herkesin herkesi gözetlediği, panoptikon ile sinoptikon gözetim sistemlerinin etkisinin etkileşiminin görüldüğü gözetim yöntemidir. Ayrıca bu değişim, “hiper-iletişimsel küresel ağın, gerçek zamanlı yapısı” olarak adlandırdığı, sosyal medya üzerinde iletilen mesajların yüzeysel bilginin değiş tokuşunu sağlayan ağ aracılığıyla mümkün kılınmaktadır. Omnioptikon ile sıradan insanların da tıpkı panoptikon ve sinoptikon da olduğu gibi bireysel bir şekilde casusluk/röntgencilik ve denetim gerçekleştirilerek narsizme eğilim gösteren bir yönünü ortaya çıkarmasına neden olmaktadır (Eşitti, 2013: 92-93). 21. yüzyılın önemli değişkenlerinden olan iletişim biçimleri, omnioptikon tarzı gözetim sistemini şekillendirmektedir. Spesifik olarak sosyal medya kullanımı ile herkesin herkesi gözetlediği bir gözetim sistemine örnek verilebilir. Özellikle son dönemler oldukça yaygın kullanılan Instagram ve Twitter adlı sosyal medya uygulamaları, özel alan ve kamusal alanı bir araya getirerek omnioptikon kavramında bahsedilen herkesin herkesi gözetlediği bir sistemi örnek olarak göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖZETİMİN ALANLARI VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLER

Post-modern dönem olarak adlandırılan günümüz toplumsal tanımlama biçimlerinde gözetimin gündelik hayatın içine tamamen yayıldığı savunulmaktadır (Lyon, 2006). Gözetim olgusunun ortaya çıkardığı sosyal alanlardaki dönüşümler ve bu dönüşümlerin gündelik hayattaki karşılığı olan işlev veya konumların önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bölümde gözetimin toplumsal hayattaki farklı boyutları ele alınarak toplumda ve gündelik hayatta nasıl konumlandığı tartışılacaktır. İlk olarak gözetimin yayıldığı alanlardan bahsedilerek bireyin toplumsal hayatta karşılaşacağı ve/veya kuramsal açıdan tartışılan gözetim olgusunun bireyin yaşamında nerede karşılık bulduğu açıklanacaktır. Gözetimin alanları bölümünde ilk olarak askeri-istihbarat açısından nasıl konumlandığı tartışılacak daha sonra sırasıyla suç denetimi ve polisiye alanlardaki konumu, tüketimi nasıl şekillendirdiği hakkında yürütülen tartışmalarla gözetimin toplumsal hayatta hangi alanlarda görüldüğü ve bu alanlardan gündelik hayata nasıl yayıldığı irdelenecektir. Daha sonra gözetimin toplumsal kurumlarda gerçekleştirdiği dönüşümlerle ve toplumsal hayattaki değişimlerle beraber işlevleri tartışılacaktır. Risk denetimi ve güvenlikleştirme, kamusal alan-özel alan ayrımı, zaman-mekân ayrımının yok olması ve beden dönüşümü temalarıyla gözetimin sosyolojik açıdan tartışılan sonuçları ayrıntılandırılacaktır.

2.1. Gözetimin Alanları

Çalışmanın bu bölümünde gözetimin gündelik hayatta ve toplumsal alanlardaki görünüşleri açıklanacaktır. Gözetimin toplumsal alanlarda ilk olarak askeri ve istihbarat faaliyetlerinde uygulandığı görülmektedir. Askeri ve istihbarat faaliyetleri, gündelik hayatta kimlik kartları ve yurttaşlık numaraları ile bireylerin karşısına çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde ilk olarak askeri ve politik alanlar açıklanacaktır. Daha sonra güvenlik amacıyla uygulanan suç kontrolü ve polis faaliyetleri açıklanacaktır. Son olarak tüketim biçimlendiren ve tüketici davranışlarını kontrol eden yönü tartışılarak ekonomik alan açıklanacaktır.

2.1.1. Askeri ve İstihbarat Faaliyetleri

Gözetimin askeri faaliyetlerde görülen ve güvenlik amaçlı ilk uygulamalardan biri olduğu daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Özellikle devletler iç ve dış güvenliği sağlamak ve herhangi bir riske karşı önlem almak için gözetim teknolojilerini uygulamaktadırlar.

Geleneksel dönemde de gözetimin askeri amaçlı pratiklerinden bahsedilse de ulus-devletlerin gelişmesi ve ilerleyen süreçte de küreselleşmenin etkisiyle gözetim daha farklı bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla gözetim toplumu tartışmalarında küreselleşmenin etkisi ve buna bağlı olarak ulus-devletlerin hem konumu hem de uyguladıkları gözetim pratikleri önemli olmaktadır.

Lyon ve Bauman'a göre: "Güvenliği sağlamanın en önemli araçları, görüldüğü kadarıyla yeni gözetim teknikleri ve teknolojileridir. Bunların bizi belirgin tehlikelere karşı değil, daha müphem ve biçimsiz risklere karşı koruduğu farz ediliyor" (2018: 115). Başka bir ifadeyle belirsiz bir tehlike ihtimalinin yoğunluğuna karşı günümüz gözetim toplumlarında teknolojik araçlar ile daimî kontrol sağlanarak gözetim yayılmaktadır.

Ulus-devletler uzun yıllardır güvenliği sağlamak için askeri ve istihbarat faaliyetleri ile gözetim pratiklerine hız vermektedirler. Mattelart'a (2012: 76-77) göre, ulusal güvenlik anlayışı; özgürlük, demokrasi, liberal düşünce ve sömürü karşıtlığını tüm dünyada duyurmak için kullanılan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal güvenlik anlayışı liberal düşüncenin merkezi olarak bilinen ABD politikalarıyla yayılmaktaydı. Ancak ulusal güvenlik fikri daha çok aynı fikirde olmayana karşı olma eğilimi göstererek fikrin dogmatik bir hal almasıyla küreselliğini oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla ulusal güvenlik fikri küreselleşmeyle birlikte istihbarat ve askeri faaliyetlerin eşliğinde gözetimi kontrol eden, denetleyen işlevini sağlamaktadır. Bu durum gözetimin salt baskıcı bir yapıya sahip olduğunu göstermez ancak küresel faaliyetlerin sebep olduğu gözetim uygulamaları, daha çok bireyleri kontrol eden ve kaydeden bir özellik göstermektedir.

Post modern, riskler gözetimin yaygınlaşmasını ve küresel gözetimin gelişmesini desteklemektedir. Dolayısıyla yerel araçlarla toplanan gözetim verileri, uluslararası amaçlarla kullanılabilir (Çatalkaya, 2017: 124). Gözetimin küresel boyutta şekillenmesinde 11 Eylül saldırıları etkili olmuştur. Lyon'a (2012: 71) göre, 11 Eylül saldırısından sonra gözetim yoluyla güvenlikleştirmeye ağırlık verilmiştir. Suçluyu, terörist veya azınlık grupta olanı tespit etmek hedefiyle yani istenmeyeni, beklenmeyeni ayırmak amacıyla tasnif etme yöntemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Tasnif etme yöntemiyle yurttaşlara kimlik kartı uygulamaları da hız kazanmıştır. Dolayısıyla sınıflandırma, kategori oluşturma amacıyla kullanılan bu kimlik kartları gözetimin en önemli araçlarından biri olmaktadır.

Kimliklendirmenin yanı sıra gözetim toplumunun elektronik bir boyut kazanmasıyla istihbarat ve veri toplamada yeni uygulamalar görülmüştür. Teknolojik gelişmeler ile beraber ortaya çıkan Echelon programı, elektronik gözetim veya elektronik casusluk olarak adlandırılan dinleme teknolojilerinin ilk örneklerindendir. Echelon, iletişim istihbaratlarında görülen

gelişmenin de önemli örneklerindendir. Çünkü “düşman” olanın yazışmalarını şifreleme-çözümleme -askeri istihbarat konusunda hızlanma- bilgi toplayarak gözetim sağlama açısından önemli adımlar olarak görülmekteydi (Lyon, 2012: 92).

Toplumsal alanda en görünür gözetleme faaliyeti olarak kullanılan uygulama kimlik kartlarıdır. Yurttaş hakkında yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere gözetimin sağlanmasında kimlik kartları ve bu kartlar ile bireyin numaralandırılması en yaygın örneklerdendir. Bu sebeple gözetimin toplumsal hayata yayıldığı alanları incelerken kimlik kartları ve bireyin numaralandırılması (Binark vd., 2012) önemli bir tartışma konusu olmaktadır

2.1.1.1. Kimlik Kartları ve Yurttaşlık Numaraları

Modern toplumlarda bireyler sürekli kimliklendirilmekte ve bireylere dair gerçek veya gerçek dışı bilgiler bu kimlik kartları aracılığıyla sunulmaktadır. Polisiye ve güvenlik uygulamalarında, ATM’den para çekerken, özel kuruluşların kartları, havaalanı kuyrukları vb. tüm alanlarda olağan bir şekilde kimlikler gösterilmektedir. Ayrıca günümüzde kimlik kartları mikroçipli, biyometrik özelliklere sahip olduğu için makineler kimliklerimizi hızla okuyup veri tabanı oluşturabilmektedir (Lyon, 2012: 20-22). Dolayısıyla makineler, mikroçipler, yeni teknolojilerle geliştirilmiş biyometrilere toplumun çoğu alanını kapsayarak gündelik hayatın her anına yayılmaktadır. Kimlik kartlarının gözetimin toplumsallaşmasındaki etkisini devletlerin bu uygulamaya verdikleri önemle de gözlemleyebiliriz.

Lyon’a göre; kimlik kartı vb. uygulamalar devletler tarafından vatandaş hakkında bilgi almak ve “yurttaşların okunabilirliği” için işe yaramaktadır. Vergiler veya çocuk sayısı için yapılan nüfus sayımı uygulamaları kimliklendirmenin ilk örneklerindendir. 16. ve 17. yüzyıllarda evsizlere, yoksullara yaka kartı takma zorunluluğu geçim koşullarını düzenlemek için yapılan bir örnektir. Ancak temel olarak günümüzde kimlik kartı uygulamalarının temel amacı suç denetimi ve uluslararası ilişkileri düzenlemek ve sömürge yönetimini engellemektir (2012: 44-52). Bu sebeplerle ulus-devletlerin küresel çalışmalarla iş birliği içinde kimlik kartı uyguladıkları görülmektedir.

Mattelart’ın bu konudaki çalışmalarına dayanarak, bilgisayar dosyalama sisteminin geliştirilmesi ile toplanılan bilgiler tek bir kimlik kartında toplanmak istendiği söylenebilir. Yine ona göre, başta Fransa olmak üzere bazı ülkelerde tartışma yaratan kimlik kartları, 1970 sonrasında terörle mücadele sebebiyle güvenlikleşme örneği olarak yasallaştı. Artan tartışmalar sonucu birçok ülke verilerin güvenliğini koruması için tedbirler aldılar (Mattelart, 2012: 185-186). Bireyi kimliklendirmek sadece kartlar ile olmamaktadır. Dünyanın birçok yerinde elektronik araçlarla bireylerin her türlü bilgisi kaydedilerek birer numara verilmektedir. Binark

vd.'ne göre (2012: 20), vatandaşı devamlı denetim altında tutan e-devlet uygulamaları neo-liberal sistemin verimlilik, hızlılık, şeffalık vb. anlayışına uygun olarak yurttaşların ağ üzerinden veri bırakmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla e-devlet uygulamalarında gözetim teknolojileri iktidar mekanizmaları için veri toplayan ve onunla beraber gelişen bir yapıya sahiptir.

Türkiye’de de son yıllarda yaygınlaşan ve MERNİS projesi sonucu toplumsal hayata giren e-devlet uygulaması, toplumsal yaşamı, gündelik hayatı sayısal verilerle bedenleştirmektedir. Benzer şekilde e-kimlik kartları üzerinde kayıtlı olan parmak izi, damar kesiti gibi kayıtlar da Türkiye’de biyo-politikaya bağlı bir gözetimin söz konusu olduğunu göstermektedir (Binark vd, 2012: 115). Lyon’a göre (2006: 51), kimlik belirleme siyaseti, bedeni gözetimi oluşturan riskleri belirleyebilmek için veri kaynağı olarak görmektedir. Yine Lyon’a göre kimlik tanımlamanın aynı zamanda bedene yönelik bir uygulama olmasının sebebi şu şekildedir:

Biyometrinin çekiciliği, kimlik tanımlamanın neredeyse tüm insanlarda doğuştan bedensel yaratıklar olmaları itibarıyla bulunan nitelikler üzerinden tanımlanan kişi için görece hızlı, saldırgan olmayan ve düşük riskli (kimlik hırsızlığı açısından örneğin) bir süreç içerisinde yapıyor olmasından kaynaklanır (Lyon, 2012: 180).

Biyometrik kimlik tanımlama yöntemleri çok çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Biyometrik kimlik tanımlamanın tarihsel kökeni bulunmakta ve sınıflandırma fikrine katkı sunmaktadır. Günümüzde devlet dışında özel kuruluşlar tarafından da küresel boyutta işleyen bir sistemi oluşturmaktadırlar (Lyon, 2012: 204). Dolayısıyla kimlik kartlarından elektronik kartlara kadar uzanan bu uygulama sistemi bireyi biyometrik yöntemlerle izlemekte, sınıflandırmakta ve kayıt altına almaktadır. Bu durum güvenliği sağlamaya hizmet etse de bireyin özeli/mahremiyeti açısından sorunlar da doğurabilmektedir.

2.1.2. Suç Kontrolü ve Polis Faaliyetleri

Gözetim olgusu tartışılırken çoğunlukla suçu önlemek için başlayan ancak daha sonrasında toplumun en derin noktalarına kadar nüfus eden bir durum olduğuyla karşılaşılır. Bundan dolayı gözetimin gündelik hayatın içine yayılmasında ve toplumsallaşmasında suç ve polis faaliyetleri oldukça önemli bir tartışma olarak görülmektedir. Öktem vd.’lerine (2010: 69-70) göre, resmiyeti olan polis vb. kişilerle birlikte teknolojik uygulamaların da gerçekleştirebildiği, kamusal gözetimi kapsayan gözetim biçimine “biçimsel gözetim” adı verilmektedir. Her ne kadar farklı bir işi yapıyor olsa da -şoför, park görevlisi, danışma

görevlileri, esnaf- mesleğini yaparken aynı zamanda gözetim yapmaya da “çalışanlar tarafından gözetim” denilmektedir. Doğal gözetim ise son gözetim biçimidir, en alt katmanı oluşturur. Buna komşuluk gözetim sistemi de dahil edilmektedir. Kentsel yaşamın düzenlemesiyle oluşan, suç önlemeyi amaçlayan bir gözetim biçimidir. Başka bir deyişle suç önlemeye dayalı gözetim, gündelik hayatın içerisinde bireylerin kendileri tarafından geliştirdikleri ve devlet tarafından kamunun geliştirdiği olmak üzere iki şekilde görülmektedir.

Binark vd.’lerine (2012: 25) göre, enformasyon toplumlarında ve modern devletlerde devletlerin görünmeyen denetimi veya gizli gözü olarak gözetim, gündelik yaşamın doğal bir akışı haline gelmiştir. Günümüz modern devlet biçimlerinde suçun yoğunlaşması veya “her an her yerde” olabilmesine dayanarak yurttaşlar potansiyel suçlu olarak görülmekte ve bu sebeple devletler vatandaşlarını sürekli kayıt altına alarak kontrol etmektedir. Mermutlu’ya göre (2010: 6), neo-liberal politikalarla birlikte istatistik ve risk tabanlı suç yönetimi anlayışı, yeni bir yönetsellik perspektifi oluşturmaktadır. Yeni yönetsellik anlayışı, kameralı gözetime dayanan yöntemlerle, nüfusu kategorize eder ve farklılaşma ve hiyerarşiye göre sınıflandırır. Dolayısıyla riski azaltmak ve suç denetimini sağlamak amacıyla yaygınlaştırılan MOBESE kameralarının ise yeni eşitsizlikleri ortaya çıkararak güvenlik retoriğini sağladıkları da tartışılmaktadır.

Medya ile şiddet toplumu söylemlerinin artması güvensizlik ve suç korkusunu arttırmıştır. 1970 sonrası dönemde terör saldırılarından öte, çok çeşitli bir şiddet ve tehlike bulunduğu tartışılmaktaydı. Bu söylemler ve yaklaşımlar sonucu devletler, güvenlik politikalarıyla özel hapisaneler ve yüksek güvenli kurumlara oluşturarak yeni yöntemler geliştirmiştir. Yeni uygulamalar ile gözetim ve denetim pratiklerinde de değişim görülmeye başlanmıştır (Mattelart, 2012: 197-199). Başka bir ifadeyle TV vb. gibi iletişim araçlarının toplum üzerinde yarattığı etki, gözetimi biçimsel anlamda geliştirmekle kalmamış toplumsal yapı-birey etkileşiminin görüldüğü post-panoptik gözetime doğru ilerlemesine de neden olmuştur.

11 Eylül saldırılarından sonra güvenlik amaçlı gözetim faaliyetlerinde görülen değişimi açıklayan Baştürk’e (2016: 290) göre, 11 Eylül saldırıları sonrası geliştirilen kimlik belirleme yöntemlerinde biyometrik teknolojilerin önemi öne çıkmaktadır. Geç modernitenin belirsizleşen risk korkusuna karşın oluşturulan güvenlik yöntemleri bedeni gözetimin odak noktası haline getirmiştir. Dijital teknolojiler beden aracılığıyla veri toplayarak belirsizliği azaltmayı amaçlamakta ve gözetimin sosyal yaşamın aktif unsuru olmasının yolunu açmaktadır.

Lyon yeni gözetleme yöntemleri ve suç ilişkisi ile ilgili düşüncelerini şu ifadelerle açıklamıştır; “günümüzde polis faaliyetleri suçla mücadelenin yanında, enformasyona, olasılık

hesaplamasına, risk değerlendirmesine ve algoritmik yöntemlere dayalı ortaya çıkan ‘yeni ceza sosyolojisi’ ile birlikte anılmaktadır” (2013: 65). Biyometrik ölçümler ve beden gözetleme pratikleri aracılığıyla suç ve gözetim ilişkisinde, bedenin yeniden tartışıldığı ve bedenin kayb olduğu bir ceza anlayışına dönüşümünün görüldüğü de söylenilebilmektedir. Lyon’a (2006: 152-155) göre; beden gözetleme teknolojileri, sınıflandırma ve risk tespiti için kullanılarak kesin yargıya varmadan denetim sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu tip gözetimde kategoriler oluşturularak bireysel bir suç anlayışı sağlanmaktadır. Bu durum genel geçer bir adalet anlayışını yansıtmayarak davranışsal durumlar için önem taşımaktadır. Mattelart’a (2012: 31) göre ise, güvenliği sağlamak için uygulanan bedensel imza yöntemi, herhangi bir sahtekarlığa fırsat bırakmadığı için önemlidir. Suç alanında geliştirilen bu antropometrik ve daktiloskopik projeler, tekrar suçlarında başka masum birinin haksızlığa uğramasına engel olmakta, kimlik dolandırıcılığının önünü kapatmaktadır.

Suçu önlemeye yönelik gözetim faaliyetleri günümüzde devlet veya kamunun hakimiyetini aşarak gündelik hayatın odak noktasında bulunmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler suç bağlamı gözetim alanlarında da önemli değişimlere neden olmuştur. Mattelart’a göre, gerçekleşen teknolojik gelişmelerin sosyal hayata yansımalarından biri de çoğu şeyin mobil, hareket eden ve belirsiz bir özelliğe bürünmesidir. Ekonomik sistem, toplumsal yapı, gündelik hayat ve daha birçok alan bu durumdan etkilenecek dönüşüme uğramıştır. Modernizm fikriyle birlikte tıpkı tüm toplumsal yaşam gibi suça yönelik yaptırımlar ve suçu engelleme amaçlı güvenlik uygulamalarında örnekleri görülmektedir. Örneğin suçlunun cezasını “serbest” bir şekilde çektiren elektronik kelepçe uygulaması hem denetim ve cezayı sağlarken hem de serbest hareketlilikle “mobil cezayı” sağlamaktadır. Bedenin içine yerleştirilen, bileğe takılan bu cezada bilgiler kaydedildiği gibi uzaktan, belirsiz birinin veya şeyin casusluğuyla kısıtlı bir özgürlük yaşanmaktadır (2012: 281).

Gözetimin gündelik hayatın içinde olmasıyla birlikte suç ve kent ilişkisi de önemli bir konu olmaktadır. Modern kentlerin özellikleri ve göç, şehirleşme, endüstriyelleşme olguları beraberinde artan suç oranlarını da getirmiştir. Modern kentlerin özelliklerinden kaynaklanan suç ve gözetimin gündelik hayatta iç içe geçmesi de yeni problemleri doğurmaktadır. Lyon’a (2006: 109-112) göre, modern toplumlarda hayatın akışı kentte gerçekleşmekte ve çoğu alan kentlerden oluşmaktadır. Nüfusun önemli bir kısmı kentte yaşamakta, yaşamayanların ise kentle olan ilişkisi çok kolaydır. Dolayısıyla sistemin odak noktası olan kentler gözetimin yayıldığı yer ve temel gözetim noktalarından biridir. Günlük hayatın gözetlenmesi kentsel alanın gözetimiyle gerçekleşmektedir. Alışveriş yaparken, okula giderken, eğlence

aktivitelerinde, iş ortamında vb. gibi hayatın çoğunun yaşanıldığı bu anlar kentte geçmekte ve devamlı olarak kontrol edilmekte, izlenmekte ve kaydedilmektedir.

Gözetimi de kapsayan bu sosyal eylemlerin devamında davranışları yönlendirme ve kontrol etmeye dayanan bir risk sınıflandırması oluşmaktadır. Dolayısıyla gözetim aracılığıyla kentlerin daha gelişmiş bir seviyede olması için devamlı düzenlemeler getirilmektedir. Bu düzenlemeler ise tek tek bireylerin bedenlerine kadar işleyen bir gözetim aracılığıyla gerçekleşmektedir (Lyon, 2006: 110-111). Bunlar suç ve sapmayı engellemek amacıyla gözetlemeye dayanan düzenlemeler olarak görülmektedir. Sonuç olarak kentlerde görülen yüksek suç oranları risk önleme amaçlı uygulanan gözetim ve denetim faaliyetleri gözetimin gündelik hayata yayılmasına ve özel alanın içinde var olmasına neden olmuştur.

2.1.3. Tüketimi Şekillendiren Ekonomik Tabanlı Gözetim Faaliyetleri

Gözetimin güvenliği sağlamak, suçu ve riski önlemek gibi amaçlarla şekillendiği ve bu alanlarla toplumsala yayıldığı ile ilgili tartışmalardan daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bu bölümde gözetimin var olduğu bir diğer alan olan tüketici oluşturma faaliyetleri açıklanacaktır. Özellikle neo-liberal sistemin olduğu ve dijitalleşmenin hız kazandığı bir dönemde, verilerin toplanmasıyla tüketime yönlendirme özelliği çağımızın önemli bir gözetim pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Lyon gözetimin özelliklerini açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır; “daha fazla verimlilik, yarar ve güvenlik kaygısıyla çeşitli amaçlar için kişisel veri depolanmasını içerir. Etik ve siyaseti doğası gereği muğlak olmakla birlikte, gözetim bir yanda da hiçbir zaman tarafsız değildir” (2013: 142). Dolayısıyla gözetim her ne kadar çeşitli amaçları hedefleyen bir şey olsa da ekonomi politikten bağımsız olmayan bir yapıya sahiptir. Yani kapitalist ekonomik sistemin çıkarlarına göre biçimlenmekte ve büyümektedir. Bu çerçevede piyasa-ekonomi ve gözetim ilişkisiyle tüketimin biçimlendirilmesini Bauman şu ifadelerle açıklamıştır:

Panoptikon tipi gözetim, bir arzı kabul ettirmenin yolunun seçim şansını ortadan kaldırmak olduğunu varsayar. Piyasanın düzenlendiği gözetimde ise arzların talep yoluyla netleştirilmesinin en sağlam yolunun seçimlerin manipülasyonu (zorlamaya değil ayartmayla) olduğu varsayılır. Manipüle edilenin gönüllü, hatta hevesli iş birliği, tüketici piyasalarının sinoptikonları tarafından harekete geçirilen en önemli kaynaktır (Bauman ve Lyon, 2018: 150).

1980’lerden bu yana tüm yaşamı kapsayan eğlence, beslenme, iş gibi mekanların nerede yer alacağını belirleyen profillemeye dayalı haritalama işlemleri aracılığıyla toplanılan bilgiler kodlama ve veri tabanlarına dönüştürülerek kullanılmaktadır (Lyon, 2013: 152). Bauman

bilgilerin verileştirilmesi için bireyin her an her yerde veri oluşturmada konusunda bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Ona göre tıpkı salyangozun evini yanında taşıdığı gibi insanlar da bedenleri aracılığıyla panoptik gözetimi yanlarında taşıyarak veriler üretmek zorundadır. İş veya herhangi bir alanda sorumlulukları aksatma lüksü olmadığı gibi -kesintisiz ilerletme zorunluluğu altında- bu gözetim biçiminde de kaçma veya reddetme şansı yoktur, koşulsuz bir biçimde sistem yeniden üretmeye devam edilir (Bauman ve Lyon, 2018: 73-74). Bireyin gündelik aktiviteleri ile bırakılan veriler de sınıflandırmalardan sonra seçenek olarak tekrar tüketim nesnesi halinde görülmektedir. Buna internette aranılan bir ürünün veya telefon yanında konuşulan şey hakkında reklam olarak karşılaşılmaması örnek verilebilir.

Bilgisayar teknolojilerine ve internete erişimin yaygınlaşması, veri toplama ve sınıflandırma işlemlerinde önemli bir gelişme olmuştur. Bu verilerin gözetimi ise tüketimi oluşturmak şeklinde de gerçekleşmektedir. Çetinkaya'ya (2013: 62-63) göre, internetin etkisi ve reklamcılığın gelişmesiyle beraber alışverişe yönelik marka bağımlılığı ve çok çeşitli ürün yelpazesi, tüketim alışkanlığını büyütmektedir. Bu bağlamda internet üzerinden geliştirilen yeni teknolojiler tüketiciyi kontrol etmekte ve yönlendirmektedir. Dolayısıyla tüketim her ne kadar bireyin kendi tercihi gibi görünse de reklamcılık ve pazarlama stratejileri gözetim faaliyetleri aracılığıyla tüketim davranışını yönlendirmektedir. Tüketimi yönlendirebilmek için de bireyin her türlü bilgisi kayıt altına alınmaktadır.

İnternet aracılığıyla veri gözetiminde önemli unsurlardan biri de “cookies”lerdir. Taşkaya ve Talay'a göre (2019: 365), çerezler veya cookies adı verilen internetteki yazılım biçimi, ilk olarak kullanıcıya hız kazandırma amaçlı ortaya çıkmıştır. Çerezler aracılığıyla hangi siteye hangi sıklıkla girildiği, yüklenen görseller, kullanıcı bilgileri vs. anında kaydedilmektedir. Ancak bu uygulama kullanıcıya kolaylık sağlamaktan çok oluşturulan çerezlerin veri tabanlarından pazarlama stratejileri geliştirilmektedir. Dolayısıyla artık çerezler şirketlere veri kaynağı sağlayan bir aracı konumundadır.

Cookie ve reklam örneklerinden görüldüğü üzere teknolojik gelişmeler tüketimi şekillendirebilmek için bireyin tüm pratiklerini kayıt altına almaktadır ve bunun bu kadar büyümesinde önemli etken elektronik gelişmelerdir. Çetinkaya'ya (2013: 59) göre, elektronik gözetim ile günümüzde tüketici kimliği çok daha yoğun görülmekte ve bireyin gündelik hayatını oluşturan öğelerle birlikte izlenmektedir. Bu sayede hem devlet hem de özel kuruluşlar tarafından elektronik gözetimle tüketim şekillendirilmektedir. İfade edilen gözetim baskı aracılığıyla değil gündelik hayatın tüm akışına sızdığı için rızaya bağlı veya görünmez bir durumdadır. Böylece görünmez bir halde olan ve rızanın var olduğu ön koşulu bulunmasıyla tüketici gözetiminin devamlılığı da sağlanmış olur.

2.2. Gözetim ve Toplumsal Dönüşümler

Çalışmanın bu bölümünde gözetim ile birlikte tartışılan toplumsal dönüşümler açıklanacaktır. İlk olarak özel alan ve kamusal alanın ayrımının zorlaşmasından ve bunun gözetim olgusuyla olan ilişkisi tartışılacaktır. Daha sonra gözetim pratiklerinde zaman ve mekânın değişiminden bahsedilecektir. Daha sonra yeni güvenlik anlayışları ve risk toplumu tartışmaları yer alacaktır. Son olarak ise gözetim toplumunda bedenin gözetiminden bahsedilerek, yeni gözetim yöntemleriyle bedene yönelik yaklaşım ve uygulamalarda gözetimin rolü tartışılacaktır.

2.2.1. Özel Alan ve Kamusal Alanın Dönüşümü

Kamusal alan kavramını tartışan Habermas’a göre, insanların bir arada deneyimleme pratiklerini ifade eden eylem biçimleri aynı zamanda kamusal alan unsurlarını da ortaya koymaktadır. Bu eylem biçimleri aynı zamanda toplu hareket etmeyi ifade eden iletişim unsurlarıdır (Habermas’tan akt. Olgun, 2017: 46). Bu bağlamda kamusal alan tartışması, toplumsal değişimlerle birlikte yeni tanımlamaları da beraberinde getirmektedir. 21. yüzyılın toplumsal özelliklerine bakıldığında gündelik hayatın kırılganlığı yani belirgin, keskin ve tanımlanabilir bir özel alanın olmaması, özel alan ve kamusal alan ayrımının da belirsizleşmesine neden olmaktadır. Bu durum hem gözetim faaliyetlerinin büyümesi hem de teknolojik gelişmelerle olan etkileşimle gerçekleşmektedir yani bu durum gözetimin hem nedeni hem de sonucudur. Özel ve kamusal alandaki belirsizlik, mahremiyet konusunda da tartışmalara neden olmakta ve mahremiyetin önemi, ihlali konusunda değişimleri ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde gözetimde zaman-mekân ayrımının kayganlaşması da özel alan ve mahremiyet konusunu da belirsizleştirmektedir (Lyon, 2006: 42-49).

Günümüz gözetim teknolojileri, gündelik yaşamın her alanında görülmektedir. Gözetimin ve dolayısıyla gözetim teknolojilerinin ileri seviyede yaygınlaşmasının amacı güvenliktir. Ancak bunun pratik görünümünün risk yönetimi amacıyla işlediği görülmektedir (Binark vd., 2012: 16). Gözetimin hızla gündelik hayata yayılmasıyla hatta özel alanın kendisinin bir gözetimi yeniden üreten bir sistem haline gelmesiyle mahremiyet sorunu ve insan hakları ihlalleri ile karşılaşmaktadır (Lyon, 2013: 243-246). Çatalkaya’ya (2017: 98) göre ise, gözetim toplumunda biyometrik metodların yaygınlaşması, bireyin özel hayatı, cinsel yönelimleri, tüketim pratikleri, politik tavrı vb. kişisel bilgilerin kaydedilip, sınıflandırılmasına ve bu verilerin izinsiz bir şekilde paylaşılması gibi sorunları doğurmaktadır. Dolayısıyla bu gözetim teknolojileri toplumsal güvenliği sağlamak amacıyla gündelik yaşama ve özel hayata kadar erişilebilmektedir.

Alan F. Westin'e göre, mahremiyet, bireyin diğerlerine kendisi hakkında ne kadar bilgiyi sunacağıyla ilgili bir kavramdır. Yine mahremiyet bireye, kişisel ve manevi değerlerini, toplumsal baskıdan kurtarmayı sağlayan bir özgürlük çeşididir (Westin'den akt. Güven, 2007: 135). Mermutlu'ya (2010: 13) göre ise, gözetimin mahremiyeti ihlal etme tartışması, toplumsal ilişkilerin görünürlüğüne önem verme yönündeki değişiminden kaynaklı olarak kendi içinde bir tartışmayı ortaya çıkarmaktadır. Göz önünde olma isteği kontrol edilemiyorsa mahremiyet ilişkisine bağlı olarak, özel hayat veya özgürlük ihlali koşullarını yaratmaktadır. Dolayısıyla mahremiyet ve denetim, bakışın işlevine göre yani denetime ilişkin anlamlar içermesi ile ilişkili olarak mahremiyet unsurlarını ihlal eder.

Postmodern çağın ürettiği simülasyon kültürü, gözetimi sosyal alandaki anlamlandırmaların odağına yerleştirmiştir. Başka bir ifadeyle simülasyon kültürü bireyin toplumsallaşma konumlarını değiştirerek bireyselleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda yeni teknolojiler ve simülasyon kültürü, bireyleri gözetimi yeniden üreten öznelere dönüştürmüştür. Bireyselleşen toplumlarda hiper-gerçeklik çekici hale gelerek simülasyon kültürünün gözetimin gündelik hayat deneyimlerinin dinamiği olmasına zemin hazırlamıştır (Baştürk, 2016: 229). Başka bir ifadeyle simülasyon kültürü ve postmodernitenin sonuçlarından olan bireyselleşme, toplumsal alandaki pratiklerin daha özele kaymasıyla kamusal alanı özel alanda yaşamaya yönlendirmiştir.

Sonuç olarak gözetim toplumunda özel alan ve kamusal alan ayrımındaki keskinlik kaybolmuş ve kayganlaşmıştır. Özel alan, kamusal alan her an iç içe geçebilecek konumdadır ve toplumsal olan her şey özel alanda uygulanabilecektir. Gözetim teknolojileri ve zaman-mekân ikililiğinin de ortadan kalkmaya başlaması özel alan-kamusal alan ayrımının belirsizleşmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda da özel alana kayan kamusal alan, bireyin mahremiyet sınırlarına girerek hak ihlallerine de sebep olabilmektedir.

2.2.2. Zamanın ve Mekânın Dönüşümü

Zaman ve mekân anlayışı kapitalizmle birlikte değişime uğramaya başlamıştır. Tarım toplumlarında görülen ürün yetiştirmeye bağlı zaman kavramından modern saate ve mevsimlere geçilmesiyle hem günlük alışkanlıkları değiştirmiş hem de daha hesaplanabilir ve öngörülebilir kıldığı için kontrolü ve gözetimi daha yaygın hale getirmiştir (Timurturk, 2010: 6). Yeni gözetim teknolojileri ise artık TV ekranı, kamera, bilgisayar kutularından çıkarak mekân, nesne ve bedene uyum sağlayarak toplumun her yerinde ve görünmez olarak işlemektedir (Tokgöz, 2018: 68). Baştürk'e (2016: 225) göre, "İletişim Kültürü" ile 1970'lerden bu yana yüz yüze ama mesafeli bir iletişim biçimi görülmektedir. Fiziksel varlık olmaksızın

kurulan iletişim biçimleri temas gerektirmediği için bedensel olma özelliğini kaybetmiştir. Bireyselleşmenin yoğun olduğu post-modern dönemde gözetim sosyal alan olmadan ve bedensiz kurulmaktadır. Post-panoptik gözetimin bu yönü iletişimde olduğu gibi mekânda da bedenin silikleşmesiyle gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle anların, deneyimlerin, hatıraların vs. zaman ve mekâna bağlı olan ilişkisi hem toplumsal gelişmelerle değişime uğramakta hem de mekânın kültürel anlamlarını değişime uğratmaktadır.

Gözetimde zaman-mekân bilgileri çoğu zaman önemli olmaktadır. Firmalar, devlet bilgi daireleri, işverenler, eğitimciler vb. örneklerde gözetim, nerede, ne zaman, ne yaptı sorunlarının cevabı olan bilgileri toplayarak gerçekleştirmektedir (Lyon, 2006: 42). Zamana ve mekâna yönelik kişisel bilgiler gözetimin devamlılığı ve işleyişi açısından önemli olmaktadır ve bu bağlamda mekansal dönüşümler yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu konu hakkında düşüncelerini Lyon (2013: 34) şu ifadelerle açıklamıştır: “Koordinatlar anahtardır. Bir olay ya da eylemin yer ve zamanını saptayabilen kişi halihazırda durumun üstesinden gelebilecek bir konuma sahiptir”.

Toplumsal gelişmelere bağlı olarak mekânın fiziksel boyutu günümüzde teknolojik araçlarla değişime uğradığı için anında istediğin yerde olabilmek gözetlenen ve gözetleyen konumlarını da değiştirmiştir. Lyon’a (2013: 191) göre, sınırlar artık sadece havaalanlarında değil, kişisel verilerin daha da ayrıntılı olduğu sanal sınırlara dönüşmüştür. Ayrıca gözetim ile yalnızca gerçek bedenleri veya kişisel bilgileri değil bunların da ötesinde sanal mekanlar kayıt altına alınmaktadır. Dolayısıyla sınırlar fiziksel uzaklığın haricinde dijital verilerin de hareketliliğidir.

Dijitalleşme ve yeni teknolojik gelişmeler bağlamında mekânın dönüşümü, gündelik hayata yönelik gözetimde mekân-beden ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Nesnelere, bedene hatta derinin altına yerleşen gözetimin görünürlüğü azalırken fark edilebilirliği de düşmektedir (Tokgöz, 2018: 62-63). Kentleşme ve gözetimin gündelik hayata yayılmasından bahseden Tokgöz’e (2018: 65) göre, gözetimin daha geniş alanlara yayılmasıyla mekanların da sınırsızlaşması, kent yaşamını da etkilemektedir. Kentli birey, mekân üzerindeki sınırsız ve belirsiz gözetim nedeniyle anonimleşmektedir. Buna bağlı olarak anonimleşen kentli bireyin mahremiyetle olan ilişkisi de tehdit altına alınmaktadır.

Değişen toplumsal yapı ve gündelik yaşam deneyimleriyle beraber gözetim tartışmalarında yeni kavramsallaştırma olan post-panoptik gözetimde Baştürk’e (2016: 208-209) göre, mekân belirsizleşmiş ve her alana yayılmıştır. Mekânın olmaması ve genişlemesi gözetleyicilik işlevini de değiştirmiştir. İnsanın yerini alan makineler ile gözetim işlemekte yani gözetleyici görevini makine almaktadır. Dolayısıyla gözetimin sağlandığı alan da sınırsız bir

uzama yayılmıştır. Sınırsız uzam ise dijital dünyayla ilişkili olarak görülmektedir. Bu bağlamda belirsizlik ve sanal her yerdelik beden durumunu yeniden tartışmaktadır.

Zaman-mekân ayrımının belirsizleşmesi veya ortadan kalkması, çevresinden koparılmış “bedensiz enformasyon” yani bedenlerin kaybolarak veri kaynağı haline dönüşmesine neden olmuştur. Görülen değişim, kapalı, belirli, statik olan sanal alemde panoptik bir gözetimi yansıtmaktadır (Dolgun, 2004: 63). Başka bir ifadeyle yeni teknolojiler panoptik gözetimi beden ile her yere taşımakta ve yeni bir gözetim biçimiyle karşılaşılmaktadır. Tokgöz’e (2018: 69) göre, bireyin mekân deneyimi zamanla ve bedenle olan ilişkisinden oluşmaktadır. Konum teknolojileri, mekânın gözetimi hakkında olduğu kadar bedenle de ilgilenen teknolojik gelişmelerdir.

2.2.3. Risk ve Güvenliğin Dönüşümü

Ulrich Beck’e göre; “Modernleşmenin riskleri, eninde sonunda onları üreten ya da onlardan kâr sağlayanları da etkiliyor. Sınıf modelini berhava eden bir bumerang etkisi yaratıyorlar” (2014: 28). Ona göre artık her yere yayılmış ve herkesi etkisi altına almış olan risklerin kaynağı modernitenin kendisidir. Günümüzde herkes tehdit altında ve kimse güvende değildir; bu sebeple günümüz toplumlarını “Risk Toplumu” olarak adlandırmaktadır. Risklerin toplumsal alana yayılma mantığıyla kapitalist büyüme mantığı benzer şekilde görülmektedir. Dolayısıyla risk dengeleri tamamen sistemin çarklarından oluşan ve ona göre şekillenen bir özelliğe sahiptir (Beck, 2014: 28). Beck’e göre, risklerin var olduğunu anlamak için bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır; hissederek risk veya tehlikede olduğu anlaşılmaz. Birey, bilgi ve bilim aracılığıyla riskleri görünür kılarak yeniden üretmektedir. Modern riskler öngörülemez, tahmin edilemez olduğu için bilgiye olan bağımlılığıyla zaman-mekân ayrımı bulunan riskleri bir araya getirerek algılanabilir kılmaktadır (2014: 34-34). Dolayısıyla risklerin daimî olduğu günümüzde gözetim bir yandan da bu tehlikeleri önlemek amacıyla uygulanmaktadır. Gözetimin ve risklerin birbirine benzer özelliklere sahip olduğu anlaşıldığı üzere, ikisi de modernite ve kapitalist ekonomiden bağımsız düşünülemez. Ayrıca risklerin tespit edilebilmesi için bilgiye olan gerekliliği ile gözetimin toplumda güvenliği sağlamak amacıyla topladığı bilgileri sınıflandırarak gözetlemeye devam etmesi önemli bir ilişki olarak görülmektedir.

Risk olgusunun sosyal alanda etkili bir örgütleyici olmasının nedeni belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Tanımlanamayan, kavranamayan risk, sınır ve mahiyeti bakımından da belirsiz olmasından dolayı toplumsal alanda ona göre önlemler almayı ortaya çıkarmaktadır. Riski önlemeyi hedefleyen bu uygulamalar bütünü her şeyi veriler haline getirerek kolaylıkla sınıflandırmaktadır ve riskin bu belirsiz özelliğinden kaynaklı her şeyi tehlike kategorisine

ekleyebilmektedir. Dolayısıyla risk kendisi dışında hiçbir şey bırakmadığı için her şeyin bu kategori altında gözetlenmesine yol açmaktadır (Baştürk, 2016: 286). Riskin toplumsal yaşamda nasıl gözetim mekanizması haline geldiğini açıklayan Lyon'a (2006: 94) göre, risk gözetim mekanizmalarında iki şekilde çalışmaktadır. Ona göre gözetimin temel işlevi riski en aza indirmek veya tamamen yok olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla bir şey hakkında önceden bilgi sahibi olmak o şeyi daha önceden çözmek anlamına gelmektedir. İkinci durum ise gözetimin kendisinin risk yaratan bir doğası olmasıdır. Gözetimi uygulayanlar tarafından sebep olunan mahremiyet ihlali, özel alana müdahale, ekonomik yönlendirmeler -ticari kontrol ve tüketici gözetimi- gibi durumlar gözetim faaliyetleri sonucu oluşan yeni risklerdir. Başka bir ifadeyle gözetim risk önleme ve güvenliği sağlama amacıyla olduğu gibi aynı zamanda da riskin nedenidir.

Foucault'nun güvenlik mekanizmalarının işleyişine ilişkin değerlendirmesinde "insanların eylemlerinin yasaklanması değil bu eylemlerini gerçekleştirebilecekleri ortamların düzenlenmesi ve böylece insanlar farkında olmadan, onların edimlerini yönlendirmesi yaklaşımını yani yönetsellik tekniğinin dayandığı bir yöntemin" türünü görürüz (Taylan'dan akt. Ünal ve Binark, 2020: 37).

Gözetim toplumu tartışmalarına dahil olan değişimler -dijital dönüşümler, biyometrik gözetim faaliyetleri, bedenin bir gözetim verisi haline gelmesi, gündelik hayata yayılması ve post-panoptik gözetim- risk denetimi amaçlı gözetlemede de görülmektedir. Çatalkaya'ya (2017: 123-125) göre, gözetimin kontrol altına alma, disipline etme gibi amaçlarının yanında risk belirleme ve önleme işlevi olsa da uygulamalarında amacına uygun olmayan pratikler görülebilmektedir. Ayrıca risk denetimi amacıyla toplanılan her türlü verinin kimin kullandığı, hangi amaçla kullandığı ve kim/kimlerle paylaştığı hiçbir zaman kesin olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla bu da yeni sorunları doğurmaktadır. Benzer şekilde risk önlemeye dayanan uygulamalar bazen amacını aşarak toplumsal ve kişisel hayata yönelik müdahaleye neden olmakta ve sosyal alanlarda görülen yönlendirmeler gözetimi daha aktif bir konuma getirmektedir.

Risk tespiti ve suç denetimi amaçlı kimlik tanımlama sistemleri, insanları ırksal ayrımlar ve kriminal tanımlamalar ile toplumsal alandan yalıtma ve dışlama işlemlerini uygulayanlar, bu alanlar arasında keskin sınırlar çizerek toplumsalı yeniden biçimlendirirler (Lyon, 2012: 60). Suç ve risk tespiti için uygulanan kimlik kartı veya kimlik tanımlama uygulamalarında, bedensel veriler ile gözetleme faaliyetlerinin günümüzde yaygınlaştığı uzun süredir bilinmektedir. Baştürk'e (2016: 294) göre, günümüz biyometrik gözetimi ile sadece riskin belirsizliğini yok edip, güvenliği sağlamakla kalmamaktadır. Yeni gözetim türü insanlar

hakkında sağlık, eğitim, ekonomi gibi alanlarda toplanılan veriler aracılığıyla sosyo-ekonomik analizler oluşturulmaktadır.

2.2.4 Gözetim Toplumunda Bedenin Dönüşümü

Geçmiş geleneksel toplumlarda insan ilişkileri daha sık fiziksel temas ve yüz yüze iletişime dayanmaktaydı. Günümüz modern toplumlarında ise, gelişen iletişim teknolojilerinin de etkisiyle görüntü olmadan veya beden olmadan yalnızca sesle, elektronik imza, kimlik vb. araçlarla işlemler gerçekleşmektedir. Özel ilişkilerde de benzer biçimde sosyal çevreyle fiziksel bir karşılaşma olmadan iletişim sağlanabilir hale gelmiştir. Ayrıca duygu ve ifade aktarımı için de çeşitli araçlar geliştirilmiştir -örneğin suratlı emojiiler aracılığıyla duygularımızı ifade edebiliriz. Bu değişmelerde birçok şey daha hızlı, kusursuz, anında yapılabilirken bedene çoğunlukla ihtiyaç duyulmamaktadır. Dolayısıyla bu gelişmelerin sonucu olarak bedenin fiziksel olarak yok olmasından kaynaklı “kaybolan bedenler” tanımlamasıyla yeni bir toplumsal değişim tartişılmaktadır (Lyon, 2006:33-38). “Kaybolan bedenler” kavramı da negatif bir anlamdan ziyade video görüşmeler, e-postalar vb. yöntemlerle hem özel alan ayrımı hem de gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin bedeni görünmez kılarak gözetimi gündelik hayatın içine nasıl yerleştirdiğini anlatmak için kullanılır. Bedenlerin kaybolmasıyla yeni sosyal unsurlar oluşturarak kişisel olanı daimî bir şekilde gözetlemenin yolları açılmıştır. Bedenlerin kaybolması ve gözetim faaliyetlerini David Lyon şu ifadelerle açıklamıştır;

Bedenlerin kaybolması, iletişim ve bilgi teknolojilerinin büyümesi ve yayılmasıyla açığa çıkan, modernitenin getirdiği ana sorunlardan biridir. Görünen bedenleri izleyen somutlaşmış gözetlemenin doğurduğu zorlukları dengelemek üzere, kişisel izleri takip etmek için sosyal ajanslar ortaya çıkmıştır (Lyon, 2006: 34).

Açıklandığı üzere yeni iletişim teknolojileriyle birlikte, postmodern gözetim ve beden ilişkisi gündelik hayat temelli gelişmektedir. Bedenin her zaman gözetimin içinde bulunduğunu savunan ve zaman içinde gerçekleşen değişimleri, farklılıkları açıklayan Lyon’a (2006: 139-142) göre, modernite öncesinde beden, disipline etme ve terbiye etme yöntemleriyle gzetlenmekteydi. Önceleri gözetim için bir araç olan beden, biyometri teknolojileri ile gözetimin öznesi ya da bir alanı haline gelmiştir. Günümüzde pasaport veya kredi kartı gibi araçlarla farklı boyutuyla kimliklendirme tartişılmaktadır. Güncel olarak biyometrik teknolojiler ile beden, gözetim için araç olmaktan çıkarak kendisi bir veri haline gelmiştir. Dolayısıyla gözetim, bedenden toplanılan verileri değerlendirme, sınıflandırma, dışlama, dahil etme, ayırma gibi gözetimin geçmiş dönemlerdeki amacına benzer şekilde kullanılmaktadır.

Ayrıca yeni biyometrik teknolojiler nedeniyle gözetim açıkça görünür değil, daha gizli ve sürekli bir şekilde işlemektedir. Yani postmodern gözetimde bedene yüklenen anlam değişmiştir. Modern öncesi dönemde bedenin terbiye edilmesi ve modern dönemle birlikte panoptik bir gözle kapatılarak izlenmesinden farklı olarak postmodern, arayüz gözetim sürecinde beden artık gözetimin kendisi haline gelerek veri toplamak amacı taşımaktadır.

Bedenin enformasyonlaştırıldığı bu dönem, biyolojik bilginin devamlı olarak kaydedildiği, toplandığı, analiz edildiği durumları kapsamaktadır. Dolayısıyla bireyin biyolojik tüm özelliği aynı zamanda beden enformasyonu için depolanmaya hazır birer veridir. Bu doğrultuda yapay üreme, gen müdahaleleri ve yapay zekanın insani özellikleri taşıması olanaklı ve yaygın hale gelmektedir (Bulut, 2019: 2306). Başka bir ifadeyle enformasyonel bilgi ve bilimsel bilgi aracılığıyla beden, gözetimin farklı yöntemlerle denetlendiği bir alana dönüşmektedir. Bilim ve yeni iletişim teknolojilerinin bu değişimdeki payını açıklayan Bulut’a göre (2019: 2318), bilim, bedeni ideale dönüştürmek amacıyla yaptığı genetik uygulamalarla beden üzerinde kontrol sağlamaktadır. Bu yöntem hem ayrımcılığı yaratmakta hem de bedeni araçsallaştırarak gözetimi aktif bir biçimde uygulamaktadır. Ünal ve Binark’a (2020: 34) göre de;

Günümüzde platformların giderek altyapılaşması, bedenin uzantısı şeklinde işlev görmesi, iktidarın platformlar ve beden arasında kurduğu (veri) bağ(ı) dolayımı ile toplumsal ve ekonomik denetimi gerçekleştirmesini, güvenlik ve takip politikalarını meşrulaştırmasını olanaklı kılar (Ünal ve Binark, 2020: 34).

Günümüzde bedenin, bilime ve liberal anlayışa uyumlu biçimde araçsallaştırılarak dönüşüme uğradığı görülmektedir. Genom projeleri gibi genetik biyoteknolojiler belli amaçlar için bedeni kullanmakta veya başka bir ifadeyle araçsallaştırmaktadır. İdeal beden, zihin gibi fikirlerin sonucu olarak oluşturulmak istenen toplum biçimine uygun olmayan genetik özellikler ötekileştirilerek “genetik ayrımcılığa” uğramaktadırlar. Dolayısıyla bu beden projeleri, bireyin biyolojik, zihinsel özelliği ve kimliği ithal edilerek hem mahremiyet ihlal edilmekte hem de bu tür çıkar amaçlarla beden veriler aracılığıyla araçsallaştırılmaktadır (Bulut, 2019: 2310-2315). Biyolojik, genetik özellikler üzerinden yapılan değişimlerin birçok farklı boyutu olduğu görülmektedir. Bilimsel, siyasal, ekonomik, estetik, tıbbi ve benzeri gibi birçok alanda farklı amaçlarla yapıldığı görülen bu uygulamaların ortak özelliklerinden biri toplumsal yapıyı biçimlendiren ve toplumsal yapıdan etkilenen özellikte olmalarıdır.

Mattelart’a (2012: 289) göre, genetik yapı değiştirmeleri üzerinde yapılan çalışmalar, mikroçip uygulamaları; nihai amacın, fikrin siyasi ve sosyal yüzünü de beraberinde göstermiştir. Bedenin, nesnenin, ürünün içinde bulunan mikro çipler üretimden tüketime

uzanan ekonomik süreci kapsayarak toplum yaşamını gözetlemeye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla tüketicinin verilerini deşifre etme riskini barındırarak gizliliği de tehdit etmektedir. Ancak özel olan ve gizlilik için risk oluşturan bu yenilikler pazarlamacılar, reklamcılar ve ticari markalar için müjde olmuştur.

Bilimsel bilginin yanında yeni teknolojiler ve enformasyonel bilgi de günümüz gözetim toplumlarında bedenin denetlenmesinde oldukça önemli bir etken olmaktadır. Bulut'a göre (2019:2302), yeni medya teknolojileri ile artık insanlar bedenlerini istediği görünüme sokmakta, çeşitli forumlarda farklı kimlikler ile -eşcinsel, kadın/erkek gibi- katılabilmekte ve bedenin sınırlarının çok ötesine geçebilmektedirler. Yapılan bedensel değişimlerle beraber aynı zamanda binlerce kişisel veya genel bilgilerin veri tabanlarına da kaydedilmesine neden olunmaktadır. Benzer şekilde verileştirilen bedenler sadece bunlarla kısıtlı değildir; yapılan kalıtsal çalışmalar ile genetik ayrımcılıklar da görülmektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere beden, teknolojinin ve biyolojinin oluşturduğu kaynaklarla daha kolay gözetlenebilir duruma gelmektedir. Lyon bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır: “Gözetlenen beden gerçek anlamda bir tür sayborgdur -et ve data birleşimi- ve gözetim ittifakı da fiziksel olarak mevcut olabilen ya da büyük oranda olmayan bedeni belli amaçlar doğrultusunda görünür kılmanın aracıdır” (2012: 154-155).

Gözetim tartışmalarında sıkça görülen kaybolan bedenler ve gözetlenen bedenler tanımlamaları kısaca gözetim olgusunun meydana getirdiği faaliyetlerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Özellikle kimlik tanımlama sistemleri ve biyometrik yöntemler ile yeni iletişim teknolojileri ve bedenin veri kaynağı olma durumu en temel tartışmalardan olmaktadır. Biyometriks, biyometri kavramından hareketle, insanın fiziksel ve davranışsal özelliklerine dayanarak denetim ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan uygulamalardır. Yüz ve retina taramasıyla aranan kişiyi bulma veya kişinin kimliğini doğrulamak yine biyometriks ile gerçekleşir. Genetik mühendisliği ve biyoteknoloji alanları ise, biyolojik gözetimi sağlayarak bedeni, kodlarla şifrelenebilen ve makinelerde okutulabilen bir biçimde gözetlemektedir. Dolayısıyla beden parçaları -göz, parmak, ses, yüz- gözetim için araç olmaktadır. Biyolojik gözetlemede yeni biyoteknolojiler ile beden şifrelerle sayısallaştırılmakta ya da kelimelere dökülmektedir (Üçer, 2014: 159-160).

Baştürk (2016: 296), yeni kimlik tanımlama sistemleriyle birlikte toplumsal durumdan bedenin göstergeleştirdiği bir duruma doğru geçildiğini ifade etmektedir. O'na göre, Sosyal gerçeklikler, kimlikler, etkinlikler ve özne olma durumu yok olmaktadır. Bu kayıt altına alma ve kimlikleme sistemi, biyometrik şekilde işleyerek göstergeler -bedenin görünümü ve bedenin

ölçülebilen bölümleri- halinde var olmaktadır. Dolayısıyla çoğunlukla sosyal, toplumsal boyuttan biyolojik bir boyuta indirgenmiş durumdadır.

Kimlik kartları ve kimliklendirme faaliyetleri üzerine çalışmalar yapan Lyon (2012: 193), doğrudan bedenden alınarak yapılan ölçme ve tanımlama işlemlerinde bedenin şifre olarak kullanılmasının geniş bir ölçekte işlendiğini savunmaktadır. Yani veri toplama işlemi yalnızca bireyin kendi bedeni ile ilgili değildir. Bedensel verilerin toplanması ve yeni biçimlerde kullanılması etik açıdan yeni sorunlar doğurmaktadır. Özel alan sınırının muğlaklaşmasıyla mahremiyet ihlali bu etik sorunlara örnek gösterilebilmektedir. Başka bir yaklaşıma göre ise biyometrinin endüstriyel boyutu bulunmaktadır. “Zureik ve Hindle, biyometrinin artık bir toplumsal endüstri haline geldiğini, dahası bu endüstrinin kendine özgü söylem ve normları içererek yeniden üretilebilirliğini sağladığını iddia etmişlerdir” (Baştürk, 2016: 296).

Sonuç olarak beden uzun süredir gözetim içinde oldukça farklı boyutlarda yer almaktadır. Açıklandığı üzere beden teknolojik gelişmeler aracılığıyla eski dönemlere göre daha görünmez bir durumda bulunmaktadır. Yani bedenin kendisi üzerinden bir müdahale uygulanan gözetim biçiminden ziyade bedenin hareketleriyle veri kaydeden sistemlerin yaygınlaşması durumuyla karşılaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POST-PANOPTİK GÖZETİMDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMLER, ELEKTRONİK İZLEME VE YENİ CEZA YÖNTEMLERİ

20. yüzyılın son dönemleriyle beraber dijital teknolojiye gerçekleşen gelişmeler gözetimin sadece askeri, ekonomik, jeopolitik alanlardaki görülen bir iktidar aracı olma durumunu aşarak gündelik hayatın akışında yaygın olarak görülmesinde etkili olmuştur. Ayrıca modernizmde -güç ilişkileri bağlamında- görmek, görünür olmak daha da fazla önem arz etmeye başlamıştır. Dolayısıyla gözetim sadece iktidarda olanlar tarafından değil günlük hayat içerisinde bireylerin de birbirine oldukça sık uyguladığı bir durum haline gelmiştir (Lyon, 2013: 74-75). Başka bir ifadeyle toplumsal değişimlerin etkisi gözetimi gündelik hayatta daha etkin kılmıştır. Gözetim, merkezi işleyiş özelliğinden yerele veya genele yayılmasıyla da birçok yeni tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde de yaşanan teknolojik, kültürel, ekonomik, siyasi vb. değişimlerle gözetim olgusunun toplum yaşamında nasıl bir konumda bulunduğu tartışılacaktır. Tarif etmesi zor, görünmez, belirsiz yani postmodern kültürün çıktısı haline gelmiş olan deneyimler ile gözetimin etkileşimi yeni bir gözetim tartışmasının ihtiyacını da göstermektedir.

Bu bölümde ilk olarak Foucault'nun (2017) tanımladığı gözetim modeli olan panoptikonun güncel gözetim pratiklerindeki yerine değinilecektir. Yukarıda bahsedilen toplumsal değişimlerden kaynaklı yeni gözetim yaklaşımlarının gerekliliği göz önünde bulundurularak bu yüzyılda tartışılmakta olan post-panoptikon gibi tanımlamalar yer alacaktır. Yeni gözetim yaklaşımlarından sonra gözetimin önemli bir dinamiği olan dijitalleşme ve elektronikleşme açıklanarak dijital gözetimden bahsedilecek ve ardından elektronik izleme pratikleri ve dijital gözetim ilişkisi konuşulacaktır. Elektronik izlemenin, kayıt altına almanın yanı sıra; gözetim toplumu fikrinin gündelik hayat içerisinde yaygınlaşmasında oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Elektronik izleme pratikleri, günümüz gözetim toplumlarında yeni ceza sosyolojisi tartışmalarında da önem taşımaktadır. Bu bağlamda artık cezanın toplum içinde yaşanmasını deneyimlemeye olanak veren elektronik kelepçe cezası, infazın gerçekleşmesi açısından mekânsal anlamda önemli bir değişim yaşandığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla son olarak günümüz gözetim toplumunda suç ve ceza sosyolojisi bağlamında elektronik kelepçe ceza yöntemi açıklandıktan sonra gündelik hayat boyutu tartışılacaktır.

3.1. Post-panoptik Gözetim

Gözetimi ilk teorileştiren düşünürlerden olan Foucault'nun (2017) panoptikon adlı mimari tasarımla tasvir ettiği yaklaşımda, gözün denetimi üzerinden gerçekleşen bir anlayış olduğu görülmektedir. Mark Poster ise hapisane vb. kapatma yöntemiyle olan gözetim yaklaşımına güncel yorumlamalar getirmiştir. Poster, artık panoptik gözetimin hapisaneleri aşan, bilgisayar veri tabanlarına dayalı, penceresiz, duvarsız bir biçimde her yerde olduğunu savunmaktadır. Yeni gözetim biçimini süper panoptikon kavramıyla açıklayarak Foucault'nun kuramını günümüze göre güncellemiştir (Eşitti, 2013: 75). Omniptikon veya sinoptikon kavramları panoptik gözetime eleştiri sunan kavramlarken; Poster'ın kavramı süper-panoptikon, panoptik gözetimin tamamen ortadan kalkmadığını savunarak yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Post-panoptikon kavramı da benzer biçimde panoptik gözetime göre günümüz gözetim pratiklerinin radikal bir biçimde farklılık gösterdiğini kabul eder. Ancak yine panoptikonun tamamen ortadan kalktığı fikrine katılmayarak yeni bir tartışma konusunu ortaya çıkaran bir tanımlama olan post-panoptikon kavramı ile karşılaşılmaktadır.

Post-panoptikon kavramı ile gözetimin kültürel anlamda oluşturduğu ortamı, biçimi anlayarak, günümüzde salt yönetsel değil sivil toplumu da kapsayan gözetim ilişkisi anlatılmaktadır (Baştürk, 2016: 206). Bu değişimlerden dolayı da Baştürk güncel dönemi şu ifadelerle açıklamıştır: “Gözetim kavramı, tam da bu nedenle ‘gözetim toplumu’ olarak ifade edilmektedir; çünkü bu tabir yoluyla gözetimin toplumsallaşmasına, ifadeleşme ve biçim-olma haline göndermede bulunulabilmektedir” (Baştürk, 2016: 206). Dolayısıyla bu yaklaşımla birlikte, gündelik hayatın içine yayılmış durumda olan gözetimin, post-panoptikon ve “gözetim toplumu” tanımlamaları ile daha doğru açıklanacağı düşünülmektedir.

Panoptikonun ötesinde yeni bir post-panoptik gözetimden bahseden ilk düşünürlerden Roy Boyne'a göre (2000, 302-303), tek bir göz tarafından gerçekleşen merkezi gözetim, değişen teknolojik ve sosyal bağlamlarla beraber bireyin kendi kendini gözetlediği ve kitle iletişim araçlarının yarattığı “otomatik” baştan çıkarmaya dönüşmektedir. Panoptik davranışlar, kurallar, sistemler, dürtüler kalsa da görülen değişimler ve ilişkilere post-panoptikon şeklinde uyarlamalar yapılmaktadır. Dolayısıyla diğerinin yerine geçen bu kavramsallaştırmayla panoptik görünümünün varlığını inkâr etmeden görülen değişimlerle birlikte açıklayabilmek için kullanılmaktadır.

Panoptikondan post-panoptikona geçişte gözetim pratikleri, biçimi ve uygulanma amacı radikal değişimler göstermektedir. Örneğin Foucault'nun (2017) gözetim teorisinde toplumun bazı üyelerini kapatarak ıslah etme yöntemi temel bir gözetim faaliyeti olarak görülmektedir. Baştürk'e (2016: 222) göre ise panoptikonda “normal” olmayanlar, toplumun dışında kalanlar

ya da kalacaklar gözetlenirken; post-panoptik gözetimde “normal” olduğu kabul edilen, toplumsal hayatın içerisinde bulunan bireyler de gözetlenir ve gözetlerler.

Gözetim tartışmalarında panoptikondan post-panoptikona doğru mekansal anlamda da değişimler görülmektedir. Boyne’a göre (2000: 287), günümüz gözetim sisteminde işleyiş merkezi, ortadan kenarlara doğru kayma gerçekleştirmiştir. Sınırların geçişi bu durumu net bir biçimde yansıtmaktadır. Artık merkezde kimin olduğu veya ne yaptığı değil geçiş izni/hakkı olup olmadığı mesele olarak görülmektedir. Dolayısıyla post-panoptik gözetimde sınırlar ve mekanlar daha akışkan hale gelerek önemli olan yönetsel faaliyetlerin ve gündelik olanın etkileşimi ile şekillenmektedir. Bu etkileşimler özellikle günümüz teknoloji çağında çok çeşitli anlamlandırmalara neden olduğu için hem mekân hem de sınırlar için post-panoptikonda net bir gözetim tarifi verilmemektedir.

Panoptik gözetim çağında uygulayıcı devletlerin kendisi olarak görülmekteyken; Champion’a (2019) göre ise, post-panoptik toplumda uygulayıcılar özel kuruluşlardır. Dolayısıyla temel aktör ticarileşmiş gözetimdir. Hala güvenlikleşme yaklaşımıyla birlikte devlet temelli teoriler olsa da post-panoptik teoride özel şirketlerin gözetleme işlevi giderek önemli hale gelmektedir. Özel kuruluşların aktif bir gözetleyici olmasıyla gözetim faaliyeti toplumsal hayatta daha sık görülen bir durum olmaya başlamıştır. Ticari, özel kuruluşların toplumsal alanda yaygınlaşmasına katkı sağladığı post-panoptik gözetim kontrol toplumunun da yayılmasına yol açmıştır.

Gözetimin post-panoptik bir biçime doğru geçiş yaptığını açıklayan göstergelerden birisi de artık çoğunluğun da azınlığı izliyor olabilmesidir. Ancak burada bilginin yönetimi gibi bir kaygı yoktur. Yoğun istek tüketmek üzerine şekillenmektedir. Ayrıca tüketim ve medyanın oluşturduğu ortam, gündelik hayat ve gözetim ilişkisini de şekillendirmekte etkili olmaktadır (Boyne, 2000: 301). Teknolojik gelişmelerin ve yeni medya iletişim kaynaklarının günümüz gözetim biçimine doğru yani post-panoptikonu tarif etmekte önemli unsurlardan biri olduğu daha önce de belirtilmişti. Ancak yaşanan bu değişimler sadece gündelik hayatta daha aktif olması bağlamında ilerlememektedir.

Champion’a göre de (2019), teknolojik gelişmeler; risk yönetimi ve güvenlikleşme politikaları yeni, çağdaş gözetim tekniklerinin olduğunu kanıtlarken, post-panoptik bir gözetime doğru ilerlendiği de aşıkardır. Bu değişimler devam ettikçe yeni gözetim teknikleri oluşacağından dolayı gözetim toplumlarının son bir biçimini tanımlamak mümkün değildir. Benzer biçimde gözetimin çoğullaşmasından bahseden Baştürk’e göre ise;

Post-panoptik gözetimin birincil varsayımı, risk kategorilerinin artık ikilikler kurmaya imkân sağlamayacak denli çoğullaşmış, toplumsal alanların bütününe doğru yayılmış ve dağılmış olduğu ve

belirli normatif dizgelere bakılarak anlaşılamayacak denli olumsal ve bu yüzden de daima adlandırmaya müsait olduğu tezi üzerine kuruludur (Baştürk, 2018: 56).

Gözetim tekniklerinde görülen değişimleri yalnızca teknolojik gelişmelerle açıklamak eksik kalmaktadır. Baştürk'e göre; post-panoptik gözetimin görülmesinde tek etken teknolojik gelişmeler değildir. Post-panoptik gözetimde teknolojik gelişmelerin oluşturduğu gözetim tekniklerini devletlerin hangi bağlamda kullandığı da önemli bir gözetim dinamiğidir. Ayrıca devletin ya da iktidarın bu tekniklerle kurduğu nedensel ilişki ve amaç da post-panoptik gözetimin gündelik hayatta biçimlenmesinde rol oynamaktadır (2018: 56). Dolayısıyla post-panoptik gözetimde hem bireyin aktif bir özne olması hem de iktidar ilişkilerinin rolü ilişkisel bir durumu göstermektedir.

Bireyin post-panoptik gözetim biçiminde aktif rol almasında dijitalleşme önemli etkenlerden biri olmuştur. Özdemir'e göre, post-panoptik gözetimde bireyler isteyerek ya da istemeyerek dijital araçları hayatlarında bulundurmaktadır; hatta dijital araçlar gözetimin ve gündelik hayatın odağında yer almaktadır. Sosyal medya da bu durumu örnekleyen post-panoptik gözetim araçlarından biri olarak görülmektedir (2020: 103). Ayrıca zaman ve mekân sınırı olmaksızın telefon, tablet gibi teknolojik cihazlar ile gündelik hayat ve post-panoptik gözetimin ilişkisi açıkça görülmektedir.

Son olarak gözetim toplumlarında panoptikon mu, post-panoptikon mu tartışmalarında farklı bir yaklaşım getiren Gilbert Caluya'a göre (2010: 630-631), asıl tartışma konusu panoptikondan, post-panoptikona geçilip geçilmediği değildir. İktidar mekanizmalarının ve gücün hangi yöne doğru şekillendiği temel tartışma olmalıdır. Foucault'nun ilk dönem çalışmalarında ifade ettiği disipline etmenin yerine son dönemlerde güvenlik tartışmaları geçerek iktidar ve güç mekanizmalarının konumu dönüşüme uğramıştır. Temel fark disiplinin merkezi konumu güvenlikleşmeyle birlikte genele yayılmıştır; ancak iktidar ilişkilerinin işlevselliğinde herhangi bir azalma veya yok alma görülmemektedir.

3.2. Gözetimde Dijital Dönüşümler

Yeni gözetim biçiminde teknolojiye bağlı yaşanan gelişmeler ve toplumsal hayattaki dijitalleşme, yeni bir modeli ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal alanın oldukça yoğun bir şekilde dijital dönüşüme uğraması ve gözetimin dijital teknolojilere yönelik talebi post-panoptik gözetimin önemli unsurlarından biridir. Gary T. Marx'a göre, kişi veya grup hakkında toplanmak istenen verinin teknolojik araçlarla incelenmesine dijital gözetim denir. Dijital gözetim zaman, mekân, bağlam vb. kısıtlamalar olmadan gerçekleşmektedir (Gary T. Marx'tan akt. Asıl, 2017: 62). Gözetimde görülen teknolojik dönüşümleri Lyon şu ifadelerle açıklamıştır;

Gözetlemenin en belirgin işaretlerinden biri kapalı devre televizyon kamerasının tepede duran “elektronik gözü”dür. Gerçekten de bu, -gözetlemenin yayılmasının, her ne kadar minyatürleştirme ve gizleme yaygınlaşmaya başlasa da- gözetlemenin günümüzdeki en gözle görünür yüzüdür (Lyon, 2006: 123).

Teknolojik gelişmelerin insan üzerindeki etkisi ve zaman-mekânın akışkanlaşması bireyleri “omniptik insana” doğru dönüştürmüştür. Omniptik gözetim, bireyin aktif bir gözetleyici olduğu ve gözetlendiğini bildiği durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla omniptik gözetim ile bireyin son derece görünür olmasının belli başlı sonuçları olmaktadır. Örneğin çalışma yaşamının belirsizleşmesi ve özel hayatına karışılması görünür yani daha ulaşılabilir insan olmanın sonucudur (Şener, 2018: 16).

Günümüzde dijital dönüşümler ile toplumsal hayata giren biyometrinin yaygınlaşmasıyla, dijital gözetim gündelik hayatın merkezi haline gelmektedir. Biyometrik yöntemler, verilere doğru bir biçimde ulaşabilmenin yöntemi olduğu kadar çağdaş gözetimin de önemli uygulayıcılarından. Biyometri ve dijital gözetimin gündelik hayatta yaygınlaşmasına verilen en iyi örneklerden birisi cep telefonlarıdır. Cep telefonlarının gizliliği için kullanılan biyometrik yöntemler dijital gözetimin en yaygın örneğidir (Şener, 2018: 118). Lupton’a (2018: 144) göre de gündelik hayatın bir parçası olan cep telefonları vb. dijital cihazlar kolay taşınabilirliğinin yanında bedene yerleştirilebilme, giyilme ve çiğnenme özellikleriyle de öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu araçlarla bedenin daima izleniyor ve kaydediliyor olması, dijital sağlık teknolojilerinin de veri tabanlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Oluşturulan veri tabanları sağlık için veya başka amaçlarla analiz edilerek bireylerin hem kendileri hem de başkaları için istatistikler yapılmaktadır.

Dijitalleşmeyle birlikte veri toplama ve analiz etmedeki değişiklikleri açıklayan Asıl’a (2017: 63-65) göre, dijital gözetim yazılım, filtre, algoritmalar kullanılarak gerçekleştiğinden eskisi gibi kişiye yönelik gözetim değil, genel bir gözetim görülmektedir. Bunun için bireyin gündelik hayatında yaptığı tüm pratikler yer almakta, ayrı bir gözetim faaliyetine gerek kalmamaktadır. Ayrıca yine dijital gözetimle birlikte toplanan veriler farklı veri tabanlarının etkileşimiyle çeşitli alanlarda da kullanılmaktadır. Yeni gözetim biçiminin hedef odaklı olmaması asıl amacının kategoriler oluşturma olduğunu da göstermektedir.

Çağdaş gözetimde artık bireyin yerini dijital veriler almakta; bedenin genetik veya biyometrik özellikleri kaydedilip sorgulanarak iletişim sağlanmaktadır. Öznenin kendisini ifade etme gereksinimi olmadan bedenden alınan dijital veriler esas alınmaktadır. Geleneksel yöntemlerin yerine geçen ve “gerçeği” ifade eden beden izleri, bireyin mekanla olan ilişkisini devam ettirmektedir. Dijitalleşme ile bedenin içi veya dışı hatta mekansal olarak değişimler

bile gözetimin çeşitliliğini göstermektedir. Aynı zamanda bedenin parçalanmış gözetimi belirsiz bir hal alarak oluşturulan otorite de gizli kalmaktadır (Lyon, 2006: 41-42).

Gözetimin dijital dönüşümünden bahsederken görünür hale gelen konulardan biri de suç kontrolü ve ceza pratiklerinde görülen dijitalleşme bu alanda önemli konulardan olmaktadır. Patterson'a göre cezanın uygulamalarından olan elektronik izleme, ekonomik politik anlamda bir müjde olsa da ceza sisteminde yaşanan bu dijital dönüşüm daha çok tartışma ihtiyacı doğurmaktadır. Çünkü elektronik izleme, geleceğin sosyal kontrol biçimini ifade etmektedir (Patterson, 2017: 227). Bu durum da dijitalleşme, gözetim ve denetimin birlikte tasarlandığı bir toplum meselesini meydana getirmektedir.

Son olarak Lyon'a (2006: 228) göre dijitalleşme ve elektronik teknolojilerin sonucunda gözetim ekonomik eşitsizliği de beraberinde getirmektedir. Yeni teknolojiler gözetim aracılığıyla her şeye ekonomik değer yüklerken, bunun sonucunda da eşitsizlikler doğmaktadır. Elektronik gözetimde "belirli" koşullarda bireylerin sosyal alanda şansları artarken; bazı durumlarda da bireyleri vazgeçilen konumuna getirir veya şans ortamı çoğu zaman bu bireyleri sıyrır. Dolayısıyla ekonomik değer taşıyan bu teknolojik araçlar herkes için eşit sunulmadığı gibi kullanım amacı ve işlevi de eşit değil hatta yeni eşitsizliklere sebep olur.

3.3. Denetimli Serbestlik'de Elektronik İzleme: Hukuk, Politika ve Teknik Açısından Bir Bakış

Denetimli serbestlik kapsamında uygulanan elektronik izleme uygulamalarının teknik, politik ve hukuki boyutunu tartışmak, ceza sosyolojisi bağlamında yeni yaklaşımlar getirebilmek açısından önemlidir. Bu sebeple bu bölümde denetimli serbestlik hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra yeni bir ceza uygulaması olan elektronik izlemenin teknik, hukuk ve uygulamada gösterdiği çeşitlilikler tartışılacaktır.

Denetimli denetimli serbestlik, dönüşen ceza sisteminde suçla ilişkisi olan bireyi toplum içine dahil ederek denetlemeyi ve gözetim altında tutmayı amaçlar. Denetimli serbestlik, bireyi sosyal yaşama dahil ederken aynı zamanda rehabilite programları ile de suç olgusunun geleceği ile ilgili olumlu yatırımlar yapmayı hedeflemektedir. Denetimli serbestlik, ülkemizde 2006 yılından itibaren aktif bir şekilde uygulanırken; Avrupa ve ABD'de yaklaşık 200 yıldır uygulanmaktadır (Demez vd., 2017: 27). Denetimli serbestlik programlarının oluşmasında ortaya çıkan yaklaşımlarda, ceza felsefesinde toplumu ve bireyi bir arada alan yaklaşımlar görülmektedir;

20.yüzyılın başlarında özellikle Avrupa'da toplumun suç kavramına ve suçluya yönelik algılarında değişiklikler olmaya başlamıştır. Bu değişikliklerde ceza politikalarındaki yenilik hareketleri de etkili olmuştur. Orta çağ döneminde sadece suçlunun davranışıyla ilgilenen bakış açısı yerini suçlunun

rehabilite edilmesine yönelik yaklaşımlara bırakmıştır. Suçlunun rehabilite edilmesi, toplumla yeniden ve güçlü ilişkiler kurabilmesini de içermektedir. Toplumsal yaşamdaki değişiklikler ceza politikalarını da etkilemiştir. Ceza politikalarındaki bu değişiklikler denetimli serbestlik sisteminin oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır (Apaydın ve Kaplan, 2019: 191).

Günümüzde değişen ceza felsefesinde de rehabilitasyona doğru bir evrim görülmektedir. Rehabilitasyon ile ceza sistemlerinin bireye uyguladığı bir cezadan öte bireylerin aktif bir rol ve sorumluluk aldığı durum bulunmaktadır. Rehabilitasyon ile elde edilen deneyimlerden bireyin yaptığı olumsuz davranış hakkında bilinçlenmesine yönelik bir amaç vardır. Bu amaç doğrultusunda toplumsal düzenin sağlanacağı ve bireyin olumsuz davranıştan uzaklaşacağı düşünülmektedir (Türkmen, 2017: 712). Anlatılan rehabilitasyona yönelik bu yaklaşımların da denetimli serbestliğin toplumsal rolüne dair aydınlatıcı olabileceği söylenebilir.

Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde suçun tipi, risk durumu ve hükümlünün sosyal, ekonomik, psikolojik durumuna göre çeşitli programlar uygulanmaktadır. Örneğin uyuşturucu madde bağımlılığı için SAMBA, Seminer, bireysel görüşme vb. programlar uygulanırken; suç tekrarı veya yüksek risk grubunda olan hükümlüler için elektronik kelepçe cezası uygulanabilmektedir. Mahkemeden adli kontrol şartı ile serbest bırakılanlar için de savcılığa verilen imza ve elektronik kelepçe cezası uygulanabilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 5 Mart 2013: 28578). Bu doğrultuda Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'ne bağlı olan elektronik izleme ceza yöntemlerine daha detaylı bakmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre; "Elektronik izleme; şüpheli, sanık veya hükümlülerin elektronik yöntem ve araçlar ile toplum içinde izlenmesini, gözetim ve denetim altında tutulmasını sağlayan, mağdurun ve toplumun korunmasını destekleyen kararların infaz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir" (T.C. Resmi Gazete, 5 Mart 2013: 28578).

1960'lardan beri tartışılan elektronik izleme fikri üzerinde Schwitzgebel kardeşler çalışmışlardır. Bu kardeşlerin kriminoloji ve suç politikaları üzerine odaklanma amaçları bulunmaktaydı (Patterson, 2017: 227). Elektronik izlemenin kökenine bakıldığında ve başlangıcındaki toplumsal sebeplere bakıldığında ise;

Elektronik izleme denemeleri ilk kez Harvard Üniversitesi'nde yapılmıştır. Dr. Ralph K. Schwitzgebel, elektronik izlemeye dayalı şartla salıvermeyi önermiştir. Şartla salıverilen kişinin görevli makamlarla temas kurmasını sağlayacak ve genel merkez ile bağlantılı, izlenebilir bir cihaz taşıma yükümlülüğünü ileri sürmüştür. Fikirleri o dönemde ilgi görmemiştir. ABD'de evde hapsedilme 1971 yılının başında St. Louis'te uygulamaya geçmiştir. 1977 yılında çocuklar için Washington D.C.; Baltimore, Florida,

California ve Maryland’da vs. uygulamaya konulmuştur. Programın ilk uygulanma amacı çocukların hükümden önce gereksiz yere tutuklanmaması, tutuklevlerinde kalmamasıdır. Bunun yerine çocuk fail ailesi ile konutunda tutulmakta, sokağa çıkma yasağı şeklinde uygulanmaktaydı. [...] ABD’de yükselen çocuk failleri konutta hapsedme eğilimi geleneksel hapis cezasının bozucu ve damgalayıcı etkisinden korumaktan ziyade hapishanelerin doluluk oranının artması ve bunun yerine cezaevine girmeden deneme fırsatı vermek suretiyle cezaevi dışında tutma yönündedir (Koç, 2013: 181).

Elektronik izleme sistemleri, hapishanedeki yoğunluğu azaltmak, hükümlüyü topluma kazandırmak, infazın maliyetini azaltmak ve toplumun güven ve huzurunu sağlamak amacıyla uygulanmaktadır (Umudum, 2019: 95). Elçi’ye (2017: 4) göre elektronik izleme uygulamaları, cezaevi dışında toplum içinde infaz edilmesini ve hükümlünün gözetim altında tutulmasını sağlayan bir sistemdir. Elektronik izleme sisteminin giderek yaygın ve kalıcı hale gelmesinde teknolojik gelişmelerin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple cezanın toplum içinde uygulanmasını mümkün kılan bu sistemin teknik özellikleri hukuki boyutuyla birlikte ele alınacaktır.

Elektronik izleme cezalandırmanın “suçluyu” gözetim altında tutma ve toplumdaki suçu azaltma yöntemi amacı da taşımaktadır (Nellis, 1991: 168). Bu doğrultuda elektronik izleme uygulamalarını hukuki bağlamda araştıran Umudum’a (2019: 96) göre, elektronik izleme, başka bir iyileştirme programıyla birlikte kullanıldığında daha etkili olmaktadır. Aksi takdirde suç tekrarını geçici süreliğine azaltmaktadır.

Elektronik izlemenin uygulanma aşamalarına bakıldığında ise; ceza sisteminde hüküm öncesi aşama, hüküm sonrası aşama ve salıverilme sonrası aşama olarak üçe ayrılmaktadır. Hüküm öncesi aşama; suç riskini düşürmek ve hükümlünün gözetim altına alınarak belli alandan ayrılmasını amaçlar. Hüküm sonrası aşamada, denetimli serbestlik hükümlüleri için geçerli olabilmektedir. Düşük risk profilinde olan suçlar için ise evde tutma yöntemiyle cezalandırma aşamasında elektronik izleme kullanılmaktadır. Madde bağımlılığı ile ilgili de hükümlünün maddeyi bırakması için serbest bırakılarak tedavi olmasını sağlamak amacıyla elektronik izleme sistemi kullanılmaktadır. Şartlı tahliye olarak adlandırılan cezanın bitmesine yakın dönemlerde de salıverilme sonrası aşama, hükümlünün topluma yeniden uyum sağlaması ve kontrol edilmesi amaçlanmaktadır (Elçi, 2017: 6-7). Açıklandığı üzere elektronik izleme kapatarak gözetim altında tutmaktan daha çeşitli pratiklerle birlikte uygulanabilmektedir. Hapis cezasından oldukça farklı olan bu ceza yöntemi, uzun bir süredir politikacıların, bilim insanlarının ve hukukçuların gündeminde olmaktadır.

Elektronik izlemenin tarihçesine bakıldığında yeni bir ceza modeli olarak görülse de Avrupa’ da ilk kez 1980’lerde uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra ilerleyen süreçte Avrupa

lkelerinin çoğu elektronik izlemeyi tanımış veya denemeye başlamıştır (Hucklesby vd., 2016: 4). Genellikle elektronik kelepçe olarak bilinen elektronik izleme sistemleri, ülkemizde ise Denetimli Serbestlik Müdürlükleri tarafından 2012'den beri uygulanmaktadır. İlk olarak ABD'de erken tahliye amacıyla ev hapsi programıyla telefon aramaları şeklinde geliştirilmiştir. Daha sonra yapılan araştırmalarda cezaevinden çıkan hükümlülere kıyasla yeniden suç işleme oranındaki azalma ceza sisteminde elektronik izlemeye olan ilgiyi arttırmıştır (Elçi, 2017: 1). Daha sonra bu sistem Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesine dağılarak ceza sistemi içerisinde yer almaya başlamıştır.

Elektronik izleme sistemleri, dünyada ulusal ve yerel olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. 1990'ların başında Avrupa'da ceza sistemine girmesiyle beraber birçok ülkede pilot bölgelerle başlayarak uygulanmış ve denemiştir. Hollanda, İsveç ve İngiltere/Galler ilk kullanan ülkeler arasındadır (Elçi, 2017: 8). Huckleby vd.'lerinin (2016: 10) ifade ettiğine göre; İngiltere ve Galler, Hollanda ve Almanya, elektronik izleme yöntemini çoğunlukla cinsel suçlar başta olmak üzere yüksek risk grubundaki suçları izlemek için kullanırlar. Almanya diğerlerinden farklı olarak hapis cezasından sonra kontrol için de kullanmaktadır.

Elektronik izleme teknolojileri; ev hapsi nitesi, aile içi şiddet nitesi, iki ve tek parça olmak üzere GPS ve ses doğrulamaktan oluşmaktadır. Yalnızca ABD ve Türkiye, bu çeşitli elektronik izleme sistemlerini bir arada kullanan ülkelerdir (Elçi, 2017: 21). Elektronik izleme sistemlerinin teknik özelliklerine bakıldığında; radyo dalgaları aracılığıyla veri üreten ve hükümlünün vücudunu, hareketlerini algılayarak sensörlerinin çalıştığı bir ceza uygulama aracıdır. Kelepeler de aynı kimlik kartları ve kimlik numaraları gibi eşsiz ve tektir. Elektronik kelepedeki veri toplayan ve ileten sensörlerde vücut algılanmadığı zaman veya kesildiğinde sinyal oluşturarak ilk önce mahkeme yetkililerine daha sonra da kolluk kuvvetlerine bilgi göndermektedir (Elçi, 2017: 27).

Konum izleme teknolojileriyle -GPS- uygulanan elektronik izleme ceza yöntemi, cinsel saldırı ve şiddet içeren, yüksek zarar taşıyan suçlar için kullanılır ve suç tekrarı, suç işlemekte ısrar gibi durumlarda da çoğunlukla kullanılmaktadır. Ancak farklı bir örnek olarak Belçika'da duruşmayı bekleyen sanıklar için yargılama öncesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla dahil etme ve hariç tutma kriterlerine göre uygulanan bu ceza yönteminde GPS ile daha çok dahil etme kriteri uygulanmaktadır (Hucklesby vd., 2016: 17).

Hukuk sistemine göre uygulamada çeşitlilik gösteren elektronik izleme ceza yöntemi, teknik özelliklerinde de yaşanan gelişmelerle farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin ev hapsi nitesi adı verilen cihazda, elektronik kelepçenin topladığı konum verilerini

izleme merkezine radyo dalgalarıyla haberleşme sağlanır. İzleme merkezi ile GSM network aracılığıyla iletişim kurar. Ayrıca ev hapsi ünitesinde merkez ile iletişim kopsa da veriler toplanmaya devam etmektedir (Elçi, 2017: 29). Ev hapsi dışında GPS Uydu Takip Ünitesi, hükümlünün günün belirli saatlerinde toplumsal aktivitelere katılmasını mümkün kılar. GPS Uydu Takip Ünitesi, cep telefonu şeklinde kullanılarak hükümlünün yasaklı alanlara girmesini engellemeyi veya uygun görülen mekândan çıkmamasını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu program hükümlüye uygulanmadan önce hükümlü hakkında tüm bilgiler yazılıma işlenerek program başlatılır. İzleme merkezinde gelen bilgilerin konumu haritada gözetlenebilmekte ve ayrıca çeşitli bilgiler de bu yazılım ile kontrol edilebilmektedir (Elçi, 2017: 31).

Şiddet ve cinsel saldırı/istismar suçlarında kullanılan Aile İçi Şiddet Ünitesi, tıpkı elektronik kelepçe ve GPS sistemlerinin ortak düzenlendiği, mağduru korumayı amaçlayan bir elektronik izleme yöntemidir. Hükümlüye takılan elektronik kelepçe ile mağdura verilen cep telefonu tarzındaki cihazda 50 metreden daha yakın olunduğu takdirde izleme merkezine uyarı gitmekte ve mağdura ses veya titreşim ile bildirim gitmektedir. Ayrıca mağdur, tehlike olduğunu düşündüğünde panik butonuna basarak izleme merkezine uyarı göndermektedir (Elçi, 2017: 33).

Son olarak alkole bağlı suçlar neticesinde alkol bağımlılığını kontrol altında tutmayı hedefleyen elektronik izleme cihazlarından Alkol İzleme Ünitesi gelmektedir. Elçi' ye (2017: 34) göre, evde alkol kullanılmaması veya eve alkollü gelinmemesi kararı verilen hükümlüler için Alkol İzleme Ünitesi uygulanmaktadır. Bu cihazda hem görüntü hem nefes testi yapılarak denetim sağlanmaktadır. Belirlenen sıklıkta yapılan bu uygulama da hem fotoğraf hem de alkol sensörü aracılığıyla nefes verileri sistemde kaydedilmektedir.

Bu bölümde elektronik izlemenin suçu cezalandırma, suçu engelleme ve hükümlüyü gözetim altında tutma rollerinden bahsedilmiştir. Elektronik izleme dünyada henüz çok yeni uygulanan bir ceza yöntemi olduğu için tarihsel açıdan dünyada yaygınlaşması ve ülkelerin uygulama pratiklerindeki farklılıklar, elektronik kelepçe cezasını analiz edebilmek açısından önemlidir. Bu doğrultuda bu bölümde özellikle elektronik izlemenin hukuki boyutu vurgulandıktan sonra sürecin işleyişini daha iyi anlayabilmek için teknik çeşitlilikler ve özellikler açıklanmıştır. Elektronik izleme cihazlarında görülen çeşitliliğin ceza uygulama pratiklerinde hangi işlevlerle uygulandığı açıklanmıştır. Ülkemizde de henüz çok yeni olan elektronik kelepçe ve diğer elektronik izleme yöntemlerinin ceza sosyolojisi bağlamında değerlendirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bir sonraki bölümde elektronik kelepçe, yeni ceza sistemleri ve gözetim bağlamında sosyolojik bir perspektiften tartışılacaktır.

3.4. Elektronik Kelepçeye Sosyolojik Bir Bakış

Günümüzde cezanın değişen doğası topluma hizmetten, toplum cezasına evrilmektedir. Yani denetimli serbestlikte rehabilite amacı elektronik kelepçe ile farklı bir boyut kazanmaktadır. Bu ceza ile içsel değişimle birlikte dışsal şartlarında elverişli hale getirilmesi de amaçlanır. Ayrıca bunun sonucunda denetimli serbestlik personelinin ve suçlunun gözetimi normalleşerek kontrole yönelik direnç de zayıflar. Diğer türlü suçluyu desteklemeye yönelik zorlayıcı hizmetler, suçlunun değerini düşürecektir. Kültürel anlamda yaşanan değişimler, destek ve iyileştirmeden gözetim rolüne dönüşmektedir (Nellis, 2003: 74). Dolayısıyla disiplinden gözetime doğru dönüşen ceza sisteminde suçla mücadele ve suçun infazında uygulamanın dinamikleri farklılaşmaktadır.

Elektronik izleme sistemleri suç önleme ve ceza amaçlı uygulanan bir yöntem olarak görülmesine rağmen nüfusun elektronik kontrolü ve kentsel gözetim boyutu da bulunmaktadır. Bu sebeple akademik alanlarda elektronik izlemenin aşırı gözetim içermesi, teknolojik determinist paradigmayı yansıtmaması ve Orwellci bir otoriter sistemi biçimlendirebilmesi sebebiyle çeşitli kaygılara da neden olmaktadır (Patterson, 2017: 229). Dolayısıyla bu konuya dair mağdur odaklı ve ceza odaklı olmak üzere iki temel yaklaşım gelmiştir. Mağduru gözardı eden ve suçluya odaklanan politikalardan sonra elektronik izleme ile hem mağdur hem suçlu hem toplumun odak noktada olması cezada köklü bir değişimin göstergesidir. Zor kullanmadan uzak, veriye dayalı bir ceza sisteminin biçimlenmesi ev hapsinden elektronik izlemeye geçişte olan değişimden etkilenmiştir. Bu sayede bireysel, psikolojik ve sosyal mağduriyetlerin de göz önünde bulundurulması gibi faydaları görülmektedir (Patterson, 2017: 234).

Yeni ceza yöntemi olarak elektronik izleme, suçlunun hareketlerini takip etmek için ayağa, bileğe ve boyuna takılan bir cihazla kayıt altına alır. Hareketler, vericiler aracılığıyla izleme noktasına gider ve elektronik bir ortamda izlenir. Bu yöntem bazen sokağa çıkma yasağı iken bazen de belirli saatlerde sokağa çıkmama şeklinde uygulanmaktadır (Nellis, 1991: 166). Elektronik izleme ve hapis cezasını kıyaslayan Hucklesby vd.'lerine (2016 :4) göre, elektronik izleme hükümlülerin diğer cezalara göre sosyal alanda daha fazla ilişki geliştirmesini ve toplumsal ortamla hala bağ kurabilmesini mümkün kılar. Ceza uygulanırken hükümlünün ailesiyle, arkadaşlarıyla ve diğer gruplarla bir arada olabilmesi buna bir örnektir. Benzer biçimde çalışma hayatlarına devam edebilme imkânı da sunmaktadır. Bu ceza yönteminde bireylerin hareketliliği, genellikle gece saatlerinde sokağa çıkma yasaklarıyla kısıtlanmaktadır. Benzer biçimde sosyal hayata dahil ederek ceza uygulamanın avantaj ve dezavantajlarından bahseden Nellis'e (2003: 69) göre, sokağa çıkma yasağıyla evsel stres artmasına rağmen; hapis haneye göre hem aileler hem de suçlular için daha tercih edilebilir bir ceza olmaktadır.

Elektronik kelepçe cezasında, hapishanedeki gibi duvarlar ve gözetleme kulelerinin oluşturduğu sınırlar çizilmemektedir. Ancak bu sınır, kural ve gardiyanların yokluğu görülse de tüm bu unsurların oluşturduğu sınırlar, sanal karakterler ile suçlu tarafından içselleştirilmektedir. İçselleştirilmediği takdirde de hapishane koşullarına dönmesi olasıdır (Mattelart, 2012: 28). Yani bu yeni ceza türünde hareket özgürlüğü, sorumluluk ve ihlaller durumunda da başka kurallar ve cezalar arasında gidip gelen durumlar görülmektedir. Dolayısıyla kısıtlamalar ve özgürlükler arasında bir yerde olduğu da söylenebilir. Patterson’a göre, ev hapsine dayalı birinci jenerasyon elektronik izlemenin yerine ikinci jenerasyon - kamusal alanda yaygın bulunan ve hareket esnekliği bulunan biçimi- Orwellci ve Kafka tarzının ötesinde daha tercih edilir yani baskıcı yönünün arka planda kaldığı bir hale evrildi. Görülen bu eğilimle birlikte suçluların zaman ve mekân kısıtlamasının dışında biçimlenen teknoloji tabanlı profilin potansiyeli görülmüş oldu (Patterson, 2017: 233).

Elektronik kelepçe ve ev-hapsi uygulamaları, özellikle bedenin hareketliliğini kısıtladığından dolayı biyolojik gözetim olarak kabul edilmektedir. Uygulamalar suçlunun risk durumu düşük olduğu şartlarda “elektronik künye” aracılığıyla sürekli gözetim altında tutarak evde infazı gerçekleştirmektedir. İktidarın ev ve özel alan üzerindeki hakimiyeti gözetimin yasal boyutunu göstermektedir. Dolayısıyla da modernitede ev şeffaflaşmış ve resmi işlerin uygulanabildiği bir konut/nesne olmuştur (Üçer, 2014: 164). Bu doğrultuda elektronik izleme uygulamalarının denetim, gözetim ve cezanın etkileşimi sonucu yeni bir yöne doğru evrildiği de söylenebilir. Gözetim perspektifinden elektronik kelepçeyi değerlendiren Lyon, Nellis’in yaklaşımıyla beraber şu ifadelerle açıklamıştır;

Mike Nellis, hapishanelerde değil, bilakis toplum içinde suçluların nerede oldukları konusunda yetkili mercileri bilgilendiren elektronik izlemenin, yani, dijital pranga ya da kelepçelerin kullanımının otomatikleştirilmiş bir sosyo-teknik uzaktan denetim sistemi olduğuna işaret eder. Bu sistem, enformasyon ve iletişim altyapısına bağlıdır ve mevcut ‘idari’ disiplin diline uygundur (Lyon, 2013: 41).

Elektronik izleme, bedeni hedef alan gözetim tekniklerinden olmaktadır. Biyometri ile beden ölçülebilmesi buna bir örnektir. Alkol ölçme testleri biyometrik cezaya ve gözetime uygun olarak bedensel etiketler ile gelişmektedir. Mekân ve zaman koordinasyonu açısından da günümüz hızlı toplumları için çözüm olmaktadır (Nellis, 2003: 78). Biyolojik gözetim ve elektronik izlemeyi değerlendiren Bülow’a (2013: 510) göre, alkol ve uyuşturucu testlerinde uygulanan elektronik izleme yöntemi bireyin bedenine uygulanan bir müdahale olduğu için etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Cezanın müdahalesi mahremiyet ihlali olarak görülür mü yoksa etik olarak kabul edilir mi temel tartışmalardandır. Elektronik izlemenin bu

özelliklerinden dolayı da ceza mı veya gözetim pratiği mi arasında ayırım yapılamaması sık tartışılan temalar arasındadır. Nellis'e (2003: 72-73) göre, elektronik izleme, kendi hareketliliğinin sorumluluğunu almak açısından ağır bir cezadır. Ancak hapis cezasına göre hareketsiz olmaması ve şartlı tahliyeden de daha fazlası olması anlamında daha makul bir ceza olarak görülmektedir. Fail ya etiketin sorumluluğuyla sonuç çıkarır ya da bunu görmezden gelerek sonuçlardan kaçmaya çalışır.

Kamu güvenliğini sağlama ve kontrol bağlamında, düşük risk grubu dışında uygulanan elektronik kelepçe pratikleri geleneksel gözetime göre suç işleme ihtimalini tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Eğer birey kararlıysa bileğinden keserek sinyalin kesilmesiyle suç işleyebilir. Dolayısıyla elektronik kelepçe cezası -günümüz risk toplumlarında her yerde olduğu gibi- suç işleme riskini kabul eden bir yöntemdir. Elektronik izleme evde gerçekleşen bir cezadan daha çok gözetleme deneyimi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü gelişen teknolojiler ile özel alan ve kamusal alanda gözetim devam ettirilerek "ceza" uygulanmaktadır (Bülow, 2013: 507-508). Nellis'e (2003: 73) göre ise, elektronik kelepçe tam olarak bir ceza olarak görülmez. Çünkü mobil hareketlilik ve yeni cihazların mahremiyet ihlal etme yönü zaten geç-modern dünyanın sıradan özelliklerinden olmaktadır. Mobil cihazlar ve tüketim ile sağlanan ticari veriler, hali hazırda devlet tarafından elektronik izlemenin görüldüğü bir durumdur. Dolayısıyla elektronik kelepçenin getirdiği yaptırım, hükümlünün gündelik hayatında zaten var olan bir durum olduğu için diğer ceza yöntemlerine göre daha az ayırt edicidir.

3.4.1. Elektronik Kelepçe ve Sosyal Damga

Toplum içinde ceza ile birlikte gündelik hayatın akışı içinde hem suçlular hem de sivil halk için farklı sorunlar görülmeye başlanmıştır. Bir önceki bölümde elektronik kelepçe uygulamasının yarattığı risk ortamı ve kamu güvenliğini tehdit edilmesinden bahsedilmişti. Ancak bilindiği üzere gündelik hayat sayısız etkileşimler doğurur ve bir durumdan birden fazla taraf etkilenmektedir. Dolayısıyla elektronik kelepçe ile birlikte suçlunun yaşayacağı mahremiyet ihlali vb. gibi sistemin sebep olduğu problemler dışında sosyalleşme ile birlikte oluşabilecek durumların da tartışılması önemlidir.

Prestij ve stigma olarak ikiye ayrılan semboller arasında stigmalar, "sapkınlığın", suçlu olmanın cezalandırılması için kullanılırdı. Yani stigma sembolleri aslında resmi cezayı ifade etmekteydi. Bedene müdahale ve disipline etme tarzı ceza sisteminde de toplumsal normları yeniden üretilmesi hedeflenmekteydi. Ceza adalet sistemi uzun yıllardır belgeleme, dosyalama yöntemleriyle damgalamayı aktif kullanmaktaydı. Sabıka kayıtlarının dolu olması olumsuz bilgiye ve dolayısıyla stigmaya işaretler. Bilgi ve stigma etkileşiminin sonucu olarak bireyler

“güvenilemez” olarak genellenirler ve sosyal hayattan dışlanırlar. Elektronik kelepçe de suçlu damgasının toplumsal alanda hareket etmesine neden olan bir stigma ifadesidir (Kilgour, 2020: 136-137).

Elektronik izleme teknik bir yöntem olduğu kadar sosyal ve kültürel dinamiklere de sahiptir. Elektronik kelepçe takılan bireyin kamusal alanda damgalanabilir olması sosyal boyutuna önemli bir örnektir. Çünkü elektronik kelepçe ile kişinin suçluluğunu dışarı yansıtmaya potansiyeli bulunmaktadır. Bunun sonucunda da ahlaki normalden dolayı sosyal alanda dışlanmaya ve yeni dezavantajlara neden olabilmektedir (Bülow, 2013: 511-512). Çünkü günümüzde görünür olmak aynı zamanda gözetlenebilir olmaktır. Başka bir ifadeyle toplum içinde gerçekleşen ceza modelinde, elektronik kelepçede, görünür olmanın getirdiği damgalama gibi olumsuz sonuçlar da görülmektedir.

Kilgour’a göre, elektronik kelepçelerde görsel açıdan farklılaşmanın olmaması toplumda insanlara tedirginlik yaratabilmektedir. Kelepçenin düşük veya yüksek risk grubuna mı yoksa göçmen izleme amacıyla mı takıldığı her zaman belirsizdir. Elektronik kelepçenin dizi/filmlerde gördüğümüzle aynı olması yani ilk baştan beri görsel değişime uğramaması da kelepçenin gündelik hayatta stigma olmasına neden olmaktadır (2020: 139). Dolayısıyla yeni ceza modelinde kullanılan cihazın dış görünüşünün dahi biliniyor ve tanımlanıyor olması hükümlü açısından sosyal sorunlarla karşılaşmasına neden olabilmektedir.

Geç-modern dönemde temel özelliklerden olan “görünürlük”; sadece gündelik hayatın bir unsuru olmaktan çok ceza uygulamaları gibi idari hayatta da aktif olduğu düşünülmektedir. Hatta idari ve gündelik olanın keskin ayrımının ortadan kalkması yeni etkileşimleri doğurmaktadır. Günümüz geç-modern dönemin bu özelliklerinden dolayı da toplum içinde cezanın sosyolojik bağlamda daha fazla incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak elektronik izleme ceza yöntemlerinden olan elektronik kelepçe, sadece hukuk sisteminde yeni bir uygulama olmasından dolayı değil; gündelik hayatın içerisinde önemli bir yeri olması, dijital teknolojiler ile gözetim aracı olması ve cezanın özel alana kadar girdiği bir durum olmasından dolayı da önemlidir. Ayrıca beden yokmuşçasına uygulanan bu ceza yönteminde beden aslında bir gözetim aracı haline gelmektedir. Elektronik kelepçe, hükümlüler için hapisane dışına çıkarak sosyal hayatta yeni olanaklar yaratması bakımından avantajken; ceza sonrası yeniden sosyalleşme sürecinde yaşanan sosyal dışlanma ve damgalanma da dezavantajlı durumlardır. Dolayısıyla elektronik kelepçe cezasının sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarının araştırılması gerekliliği her geçen gün arttığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda bir sonraki bölümde yeni bir ceza uygulaması olan elektronik

kelepçe sosyolojik olarak değerdendirilerek, bu cezayı yaşıayan hükümlülerin deneyimleri kategorik olarak analiz edilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE TANITIMI

Bu çalışmada ülkemizde yeni sayılabilecek bir ceza yöntemi olan elektronik kelepçenin, toplumsal ve bireysel etkileri tartışmaya açılmaktadır. Hükümlüler elektronik kelepçeyi deneyimlerken olumlu ve olumsuz anlamda nasıl etkilenmektedirler, nasıl deneyimlemekteler ve sonucunda uygulanan bu cezanın çıktıları nasıl olmaktadır gibi temel araştırma sorularından hareketle elektronik kelepçenin yani cezanın sosyolojisini görebilmek amaçlanmaktadır. Suç olgusundan bağımsız tartışılmayan ceza uygulamalarının sosyal karşılaşmalar ile suçla ilişkisi olmayan bireylerin de hayatlarına dokunduğu için bu ceza yöntemi ile toplumsal bakışın da önemi ortaya çıkmaktadır. Toplumsal anlamlandırmaları görebilmek için literatürden farklı olarak sadece suç ile ilişkilendirilmeden cezaya sosyolojik perspektiften bakma ihtiyacı görülmektedir. Başka bir ifadeyle suç olgusu göz ardı edilmeden ancak ceza uygulamalarının sosyal, kültürel, ekonomik, hukuki ve idari ve birçok toplumsal etmenlerin bir arada ele alınması gerektiği söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada elektronik kelepçe deneyimleri gibi medya metinleri ile toplumsal alanda elektronik kelepçeye dair değerlendirme ve düşüncelerin analizi de yer alacaktır.

Yukarıda ifade edilen araştırma tanıtımı doğrultusunda bu bölümde araştırmanın amacı ve problemi derinlikli tartışılacaktır. Literatür taraması ve araştırmanın amacı için araştırmanın farkı ve öneminden bahsedilecektir. Daha sonra araştırmanın alanı tanıtılarak sınırları ve zorlukları ifade edilecektir. Ardından araştırma uygulaması sırasında hangi yöntemlerin kullanıldığı ve gerekçeleri ile açıklanarak veri toplama araçları anlatılacaktır. Son olarak saha araştırması sürecinde derinlemesine görüşmelere dahil olan katılımcılara ilişkin bilgiler yer alacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Problemi

Suçun ve cezanın dönüşümüyle beraber yeni ceza sistemlerini, günümüz geç-modern dünyasında farklı perspektiften tartışmanın gerekliliği ortadadır. Disipline etme, bedene müdahale ve kapatma cezalarından günümüzde rehabilite etme, topluma kazandırma ve toplum içinde cezalandırmaya doğru bir dönüşüm görülmektedir. Bu dönüşümleri de toplumsal değişimlerden bağımsız okumak eksik kalacaktır.

Elektronik kelepçe ceza yönteminin hem ülkemizde hem de dünyada yeni bir ceza olarak giderek yaygınlaştığı bilinmektedir. Cezanın hem özel alan hem de kamusal alanda yaşanıyor olması elektronik kelepçenin özel ve kamusal alanda ayrımını muğlaklaşmasına

neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, gündelik hayatın akışı ve ceza bir aradalığının ortaya çıkardığı sonuçları anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışırken aynı zamanda oluşan yeni sosyal ortamı da tanımlamaya çalışmaktadır.

Risklerle dolu günümüz dünyasında cezanın toplumsal hayatta yaşanıyor olması olağan bir hale gelmektedir. Riski denetlemeyi hedefleyen gözetim toplumlarında ise elektronik kelepçe cezasına benzeyen pratikler gündelik hayatın akışında zaten bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışma boyunca bireyin hali hazırda gündelik yaşamında deneyimlediği gözetim pratiklerini elektronik kelepçe cezası esnasında nasıl deneyimlediği ve bu durumu nasıl anlamlandığı önemli bir sorunsal olarak yer almaktadır.

Kısaca araştırma, elektronik kelepçe uygulamasını hükümlülerin deneyimleri aracılığıyla hem ceza sistemi hem de hükümlü bağlamında açıklamayı amaçlamaktadır. Araştırma sırasında hükümlünün gündelik hayatı ve cezayı eş zamanlı deneyimleme durumuna odaklanarak, toplumsal değişimlerin -riskin dönüşümü ve gözetim toplumu perspektifinden- cezanın uygulanması üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu açıklamak hedeflenmektedir. Araştırmanın amacı kapsamında aşağıdaki soruları sormak mümkündür:

1. Elektronik izleme ceza uygulamaları diğer ceza türlerinden farklı olarak suçu azaltma ve önleme, hükümlünün toplumsal yaşama yeniden uyum sağlamasında nasıl bir değişim sağlamaktadır?
 2. Elektronik kelepçe cezası toplumsal alanda nasıl bir anlam ifade etmektedir?
 3. Hükümlüler için elektronik kelepçe cezası bireysel ve toplumsal açıdan nasıl anlam ifade etmektedir?
 4. Elektronik kelepçe hükümlülerin gündelik hayatlarını nasıl etkilemektedir?
 5. Hükümlüler elektronik kelepçe cezasını nasıl değerlendirmektedir?
 6. Toplum içinde cezayı kapsayan elektronik kelepçe ile hükümlüler neler hissetmektedir?
 7. Elektronik kelepçe, hükümlünün yeniden sosyalleşmesinde nasıl bir etki göstermektedir?
 8. Elektronik kelepçenin yarattığı sorunlarla hükümlüler nasıl mücadele etmektedir?
 9. Hükümlüler elektronik kelepçe cezasını neden ihlal etmektedir ve motivasyonları nelerdir?
- Ayrıca sosyal medyada (Twitter) konuya ilişkin söylemlerin analiziyle de elektronik kelepçe cezasının medyada temsil biçimi irdelenecektir. Yüz yüze görüşme notlarının verileriyle karşılaştırılacak ve temsil ve söylemin toplumsal gerçekliği yansıtmaya biçimi medya metinlerinin aracılığıyla tartışılacaktır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Toplumsal olarak suçun varlığı çok çeşitli faktörlerle açıklanmakla birlikte bu etkenlerden biri de cezadır. Cezanın nasıl uygulandığı, hangi suç için hangi cezanın uygulanacağını tespit etmek ve suçu önlemek için gerekli cezayı uygulamak her toplumsal düzende tartışılmaktadır. Bu sebeple tarihin her döneminde toplumsal koşullara göre farklı ceza uygulamaları görülmektedir. Elektronik izleme kapsamında uygulanan elektronik kelepçe de günümüz ceza sisteminde yeni bir uygulama olduğu için sosyolojik olarak araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Elektronik kelepçenin şimdiye kadar görülen ceza sistemlerinden en belirgin ayrımı gündelik hayatın akışı esnasında uygulanıyor olmasıdır. Bu sebeple çalışma, cezanın yönetsel boyutunu araştırdığı kadar hükümlülerin gündelik hayat ve ceza deneyimlerine de odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, cezanın uygulanabilirliği açısından ileriye dönük değişimlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ceza sistemlerinin toplumsal yapıları anlama ve çözümlemede önemli olduğu düşünüldüğünde toplumsal yapıyı anlamak için cezalandırma sistemlerine odaklanmak önemli olmaktadır.

4.3. Araştırmanın Alanı ve Sınırlılıkları

Elektronik kelepçe cezası ülkemizde yeni olması sebebiyle toplumda detaylı bilgiye sahip olunmadığı dikkat çekmiştir. Daha önceki bölümlerde hukuki, teknik ve sosyolojik özelliklerine vurgu yapılmıştı. Ayrıca biçimsel özelliklerine vurgu yapmanın da önemli olduğu düşünülmektedir. Elektronik kelepçe öncelikle normal kelepçeden farklı olarak cezanın süresi bitene kadar hükümlünün ayağına takılı olmak zorundadır aksi takdirde ceza ihlali olarak görülmektedir. Hükümlünün ayak bileğine temas ederek sinyal toplanır ve bu elektronik izleme yöntemi ile hükümlünün konum bilgisi tespit edilir. Dolayısıyla hükümlü kendi isteğiyle kelepçeyi çıkartamaz. Bu bilgiler verilerin analizi ve sahanın tanıtılmasında fikir vereceği için vurgulanmaktadır. Çalışmanın probleminden hareketle örneklem, elektronik kelepçeyi deneyimleyen hükümlülerin görüşleri ve Twitter’da bireylerin elektronik kelepçeye dair söylemlerinden oluşan iki farklı nitel veri grubundan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden oluşan derinlemesine görüşmeler Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde gerçekleştirilmiştir. 218K151 numaralı “Hükümlülerin Anlatılarında Madde Bağımlılığının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Mekansal Dinamikleri” başlıklı TÜBİTAK 1001 projesinin saha çalışmaları aşamasında toplanan ve proje konusuyla doğrudan ilgili olmayan ancak bu çalışmanın temelini oluşturan ilgili verilerinden yararlanılmıştır. Bu anlamda bu tez çalışması projenin çıktılarından biri olarak değerlendirilebilir. Proje katılımcılarından olan elektronik izleme programına dahil 5 hükümlü ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha

araştırmasının yürütüldüğü Ocak 2020 tarihinde Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde kayıtlı 79 hükümlü elektronik izleme programına dahildi. Dolayısıyla 79 kişilik çalışma alanından örnekleme 5 hükümlü katılmıştır. Çalışmanın problemi gereği amaçlı örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Katılımcılarda 4'ü erkek 1'i kadındır (Akdeniz Üniversitesi Etik Kurul tarafından onaylanan 3.09.2018 tarih ve 122 sayılı Etik Kurul Kararı ile sahadaki çalışmalar yürütülmüş, görüşmeler gerçekleştirilmiştir).

Bu çalışma hem elektronik kelepçeyi deneyimleyen bireylerin hem de toplumsal alanda elektronik kelepçeye dair algı ve anlamlandırmaları çıkarmaya çalıştığından Twitter paylaşımları ile söylem analizi yapılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın örnekleminde elektronik kelepçe takılı olan hükümlüler gibi aynı zamanda elektronik kelepçeye dair paylaşımların bulunduğu söylemler de dahil edilmiştir. Söylem analizinin yapmak amacıyla Twitter'dan paylaşımlar toplanmıştır. Bu paylaşımlar Ağustos 2020 ile Nisan 2021 tarihleri arasında elde edilmiştir. Elektronik kelepçeye dair Twitter paylaşımları arasından 21'i seçilmiştir.

Sosyal paylaşım sitesi olan Twitter'da çok çeşitli veri setine ulaşılabilir. Araştırma sürecinde konuya dair sayısız veri bulunmaktaydı. Ancak hepsinin analizi mümkün olmayacağı için elektronik kelepçe uygulamasının gündelik hayatta nasıl yansıdığını içeren Twitter içerikleri kullanılmıştır. Twitter paylaşımları “#elektronik kelepçe ile şartlı tahliye” filtresiyle aratılmıştır. Çünkü konuya ilişkin farklı paylaşımlar bulunsa da çalışmanın amacı olan ceza uygulaması olan şartlı tahliye koşullarına ilişkin söylemleri elde etmek hedeflenmiştir. Ayrıca derinlemesine görüşmelerin yapıldığı saha sürecinde hükümlülerin elektronik kelepçe cezasını “serbestlik” durumuna yakın bir durum olarak tanımladıkları gözlemlendiği için bu hashtag çalışmasına odaklanılmıştır. Söylemlerin bir süre sonra benzer şekilde paylaşımları içerdiği görüldüğü için sayının yeterli olduğuna karar verilmiş ve söylemler tematik kategoriler oluşturularak çözümlenmiştir.

Elektronik kelepçeye yönelik medyadaki söylemi toplumsal gerçekliği yansıtmaları bakımından irdelemek üzere yapılan söylem analizinde, sosyal paylaşım sitesi olan Twitter kaynak olarak kullanılmıştır. Bu mecrada konu ile ilgili oldukça geniş yelpazede veri bulunmaktaydı. Ancak veriler elde edilirken amaca uygun veriye ulaşabilmek ve araştırmayı sınırlandırabilmek açısından sitenin arama kısmından “elektronik kelepçe ile şartlı tahliye” ifadesi yazılarak arama yapılmış ve yalnızca bu kriteri içeren paylaşımlar incelenmiştir. Aksi takdirde hem konunun çok boyutlu olması ve hem de sınırsız paylaşımın bulunmasından kaynaklı olarak söylem analizinin imkanının ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla “elektronik kelepçe kelepçe ile şartlı tahliye” olarak amaçlı bir başlık seçilerek veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir.

TÜBİTAK projesi süresinde sahadan edinilen gözlemlerde de farkedildiği gibi, denetimli serbestlik programları arasında elektronik kelepçe uygulanan hükümlülerin erişimi elektronik izleme ile gerçekleştiğinden denetimli serbestlik müdürlüğünde diğer kategorilere göre daha az sayıda hükümlü bulunduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda gündelik hayatına devam eden ve elektronik izleme ile gözetim altında tutulan hükümlülerle sahada görüşme yapma konusunda zorluklar ortaya çıkmıştır. Bu sebeple daha önce de ifade edildiği gibi elektronik izleme programına dahil olan 79 hükümlüden ancak 5'ine ulaşılabilmektedir. Elektronik kelepçe deneyimleyen bireylerin erişimindeki temel neden, denetimli serbestlik programlarında 3 bireysel görüşmesi -suçun türü ve riskine göre görüşme türü ve sayısı değişebilmektedir- biten hükümlülerin denetimli serbestlik müdürlüklerine gelme zorunlulukları bitmektedir. Dolayısıyla araştırmanın örnekleminde derinlemesine görüşme için katılımcıların sayısı 5 kişi ile sınırlandırılmıştır. Projenin devam eden sürecinde ise Covid-19 pandemi koşullarında bireysel görüşmeler iptal edildiği için elektronik kelepçe takılı hükümlüler ile görüşülememiştir.

Görüşmeler sırasında hükümlülerin elektronik kelepçeye dair deneyimlerini paylaşmakta çekimser oldukları gözlemlenmiştir. Çekimserliğin sebebinde gündelik hayatını oluşturan ve bedenin bir parçası haline gelen bu cihazın mahremiyet anlamı taşıması olduğu düşünülmektedir. Ancak hükümlülerin gündelik hayat pratikleri, varsa cezaevi deneyimleri, iş ve istihdam koşulları, aile ilişkileri gibi sosyo-kültürel faktörler görüşmede temel sorulardan oluşan derinlemesine ve çok yönlü görüşmeler yapıldığı için söz konusu zorluk elektronik kelepçeyle ilişkili çeşitli sorular sorarak çözülmüştür. Ayrıca elektronik kelepçeyle ilgili doğrudan cevap vermekten çekinmeleri de dolaylı bir veri olduğu ve elektronik kelepçenin hem özel hayat hem de beden için oldukça önemli anlamlar ifade ettiğini göstermiştir. Sonuç olarak Twitter ve denetimli serbestlikten oluşan bu iki araştırma alanı, genelleme yapmadan deneyimleri, algıları ve anlamlandırmaları görebilmek adına birbiriyle ilişkili ve örtüşen verilerden oluşmaktadır.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel araştırmalarda yöntem, nitel ve nicel yaklaşımlar olarak genel anlamda ikiye ayrılmaktadır. Bu yaklaşımların tarihsel olarak belirli bir bağı bulunmaktadır. Nicel yöntem daha çok kuram doğrulamak ve açıklama amacı taşıırken; nitel yöntem kuramı üretmeyi amaçlamaktadır. Ancak tarihsel olarak görülen bu eğilimde her iki yaklaşım için de amaç-yaklaşım ilişkisinde zorunlu bir kuralı yoktur (Punch, 2016: 17). Neuman'a göre, toplumsal araştırmalarda yaklaşımların kendilerine göre felsefesi ve uygulama mantığı vardır. Bu

yaklaşımlar aracılığıyla bilimsel yöntem alternatifler getirilir. Sosyal bilimlerin uygulama alanlarının her aşamasında da bu yaklaşımlar yansıtılır ve araştırmalar için önem gösterir (2014: 118). Yöntemlerin bilimsel araştırmadaki rolünü açıklayan Kümbetoğlu'na göre; “araçlar, amaca bağlı ve amaca yararlı olması için geliştirilmişlerdir. Yöntem ve teknikleri bu açıdan ele almak, sosyal bilgi ile ne yapılacağıın sorusu ile doğrudan bağlantılıdır. Sosyal bilginin işlevi ise, farklı bakış açılarından değerlendirilen ve sosyal bilimlerde her zaman gündemde olan araştırmacının duruş noktası ve rolü tartışmalarına götürecektir” (Kümbetoğlu, 2019: 16).

Bilimsel araştırma yöntemlerinde elde edilen verileri, açıklamak ve betimleme şeklinde iki temel eğilim bulunmaktadır. Görülen bu ayrım araştırmanın neyi amaçladığı doğrultusunda belirlenmektedir. Açıklama araştırmada neden sorusuna yönelikken; betimleme verilere ne ve nasıl gibi sorular sormaya yöneliktir (Punch, 2016: 15-16). Araştırmalarda yöntem belirlemeye dair Punch şu ifadeleri kullanmaktadır: “Farklı soruların yanıtlanması için farklı yöntemlere gerek vardır. Bir sorunun biçimi, araştırmada bu soruyu yanıtlamak için ne yapılması gerektiğini ima eder. En genel düzeyde, nicel soruların yanıtları için nicel yöntemlere ve nitel sorularınki içinse nitel yöntemlere gerek duyulur” (Punch, 2016: 20).

Sosyolojik araştırmalar toplumsal meseleleri ele aldığı için gerçekliği bulmak oldukça önemlidir. Kümbetoğlu'na göre, sosyolojik araştırmalarda gerçekliği betimleyebilmek için nicel yöntemler gibi nitel araştırmalar da gereklidir. Çünkü araştırılan konu kapsamındaki bireylerin konuya dair yorum, algı ve anlamlandırmaları aynı zamanda meselenin toplumsal boyutunu da yansıtmaktadır (2020: 74-75). Bu çalışmanın soruları bağlamında nitel araştırma yöntemleri daha uygun olmaktadır. Çünkü; “nitel araştırma varsayımlarla ve bireyler veya grupların bir sosyal ya da insan sorununa atfettikleri anlama değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kuramsal çerçevelerin kullanımı ile başlar” (Creswell, 2020: 45).

Nitel geleneğe göre, sorunların deneyimlenmesi, algılanış biçimleri ve bunları aktarma biçimlerinin altında yatan anlamlandırmalar sosyal gerçekliğin önemli bir parçasıdır. Bu sosyal gerçekliği oluşturan etkileşimler, ilişkiler, algılama biçimleri sonucundaki anlamlar aynı zamanda sosyal hayatın belirleyicileri de olmaktadır (Kümbetoğlu, 2020: 75). Benzer şekilde nitel yöntemin toplumsal faydasından bahseden Creswell'e göre;

Nitel çalışmalar sadece literatüre katkıda bulunmakla kalmayıp, yeterince temsil edilmeyen grupların sesi olur, bir merkezi fenomenin derinliklerindeki anlamları araştırır ve hikayeler, bir fenomenin özü, bir teorinin keşfi, bir grubun kültürel yaşamı ve bir durumun derinlemesine analizi gibi özel sonuçlara götürür (Creswell, 2020: 133).

Bu bilgiler eşliğinde araştırmalarda yaklaşım belirlemenin önemli olduğu görülmektedir. Yukarıda açıklama ve betimleme şeklinde iki temel paradigmadan bahsedilse de çeşitli yaklaşım biçimleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi de yorumlamadır ve araştırmada kullanılan yaklaşım da yorumlamadır. Neuman yorumlayıcı araştırma yaklaşımını şu ifadelerle açıklamıştır:

Yorumlayıcı araştırmacılar yalnızca insanların dış ya da gözlemlenebilir davranışlarını değil, anlamlı toplumsal eylemi inceler. Toplumsal eylem, insanların öznel anlam yüklediği eylemlerdir: bir amacı ya da niyeti olan etkinliktir. İnsan dışındaki türlerin planlama ve davranışlarına amaç yükleme uslamaması ve kültürü yoktur; dolayısıyla sosyal bilimcilerin insanın toplumsal davranışına özgü şeyleri incelemesi gerekir. Araştırmacı toplumsal öznenin nedenlerini ve eylemin toplumsal bağlamını hesaba katmalıdır (Neuman, 2014: 132).

Çalışmanın odağında bulunan elektronik kelepçe cezası, hükümlülerin deneyimlerini yorumlayarak ve bu cezanın hükümlü yakınları ve sosyal hayatta bireyler için ne ifade ettiğini ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmada oldukça önemli olan araştırma deseni, hükümlü ve yakınlarının deneyim, algı ve görüşlerine odaklanılacağı için fenomenolojik desenle tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırmalarda, araştırılan konuyla ilgili olan bireylerin, fenomene yönelik deneyimleri sorularak, derinlemesine görüşme veya başka tekniklerle hem konunun özü yorumlanır hem de öze dair bireylerin deneyimlerindeki ortaklıkları keşfederek anlamı ortaya çıkarmaya çalışılır (Creswell, 2020: 79). Fenomenolojik çalışmaları açıklayan Kümbetoğlu'na göre; “gerçeklik somutlaşmış deneyimler sayesinde anlaşılır. Birey deneyimlerinin veya bireylerin içinde yer aldıkları olguların özü ancak onların taşıdıkları anlamlarda anlaşılabilir” (2020: 36). Dolayısıyla çalışma fenomenolojik bir desenle tasarlanmış olup sahadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tercih edilmiştir.

Araştırmanın problemine de bağlı olarak veriler toplanırken geniş ölçekte çalışmak daha derinlemesine sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bir fenomen için her bireyin birbirinden farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu sebeple araştırma grubuna dair çeşitli veri kaynaklarından yararlanmak derinlemesine çalışmaya katkı sağlayacaktır (Mazlum ve Atalay-Mazlum, 2017: 8). Bu araştırma kapsamında da elektronik kelepçeyi deneyimleyen hükümlüler ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca elektronik kelepçeye yönelik toplumsal algıyı belirlemek için ikinci bir veri kaynağı olarak konuyla ilgili Twitter paylaşımları kullanılmıştır. Sosyal paylaşım sitesi olan Twitter paylaşımları aracılığıyla elektronik kelepçenin toplumsal hayatta nasıl algılandığı ve değerlendirildiği söylem analizi yapılarak yorumlanmıştır. Ayrıca sahadan elde edilen verileri sorgulama, tartışma ihtiyacı

duyularak ikinci bir veri analiz tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışmada iki analiz tekniği tercih edilmiştir.

“Sosyal aktörler olarak bireyler, olup bitenlere karşı tepkilerini, onları algılama biçimlerini söylemsel olarak inşa edilmiş bir bağlamda oluştururlar” (Kümbetoğlu, 2020: 125-126). Söylem analizi de olay veya olguların nasıl ortaya çıktığını ve bunların altında yatan her türlü anlamı dil aracılığıyla ortaya çıkarmayı amaçlar. Ayrıca söylemler ile toplumsal ilişkiler de araştırılabilir (Gür, 2013: 189). Söylemler toplumsal alanda var olan eşitsizlikleri ve iktidar-güç ilişkilerini de içlerinde barındırırlar. Dil vasıtasıyla yansıtılan bu ilişki biçimleri söylem analizi ile ortaya çıkarılır (Şahin, 2017: 132). Söylem analizinde stratejilerin önemli bir yeri bulunmaktadır:

Söylemsel stratejiler, zaman ve yer bağlamında farklılıklar gösterir. Ancak genel olarak toplumsal denetimin gizli biçimleridir; fiziksel olmayan bu biçimler insanları etkileyen, onları, inanç, eylem, ilişkiler, etkileşimler düzeylerinde kontrol eden özellikler gösterir. Stratejilerin yönü her zaman yukarıdan yayılma şeklinde olmayabilir. Örneğin, “saklı senaryolar” olarak adlandırılan söylemler iktidar eleştirileri içerebilir (Kümbetoğlu, 2020: 127).

Araştırmanın söylem analizi kısmında Filibeli ve Ertuna’nın (2021: 2243) çalışması referans alınarak, toplanılan Twitter paylaşımları ve söylemleri kodlama, sınıflandırma ve kategorileştirme yöntemiyle analiz edilmiştir.

Dolayısıyla araştırma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler ile hükümlülerin elektronik kelepçe, ceza ve suç deneyimleri analiz edilmiştir ve diğer yandan insanların elektronik kelepçeye yönelik algı, düşünce, karşılaşma, deneyim ve stratejileri de Twitter paylaşımlarıyla söylem analizi yapılarak altta yatan anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Saha araştırması elektronik kelepçe takılan 5 katılımcıyla ayrı ayrı derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ilk olarak ses kaydını alınmış daha sonrasında deşifre edilerek yazılı döküman haline getirilmiştir. Görüşmeler 15 ile 45 dakika arasında değişmektedir. Görüşmeler Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü’nde gerçekleştirilmiştir.

4.5. Veri Toplama Teknikleri

Çalışmanın alanı iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi daha önce de bahsedilen TÜBİTAK projesinin yürütüldüğü saha araştırması aşamasında alandan toplanan ilgili verilerdir. İkinci araştırma alanı ise elektronik kelepçenin toplumsal yansımalarını ortaya çıkarmak amacıyla Twitter paylaşımlarından elde edilen söylemlerdir. Dolayısıyla araştırma verileri sözel, yazılı ve görsel kaynaklardan oluşmaktadır. Araştırmanın amacı ve probleminden

hareketle genelleme amacı olmadan deneyimlerin, düşüncelerin ve anlamların yorumlanmasından oluştuğu için veriler kategoriler oluşturacak şekilde toplanması ihtiyacı görülmüştür. Anlatılan ihtiyaçtan hareketle araştırmanın verileri derinlemesine görüşme tekniği ve söylem analizini kapsayan Twitter paylaşımlarını oluşturan yazılı ve görsel içeriklerden oluşmaktadır. Çalışmada iki farklı araştırma tekniği ve veri toplama tekniği kullanılmasının sebebi; elde edilen verilerden elektronik kelepçenin toplumsal hayatın farklı alanlarında nasıl yer aldığını anlamaya çalışmaktır. Bu sebeple birbiriyle ilişki kuracak, tamamlayacak iki farklı niteliksel veri toplama tekniği kullanılmıştır.

4.6. Görüşme Katılımcılarının Tanıtılması

Saha araştırmasında elektronik kelepçe takılmış 5 hükümlüyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların elektronik kelepçe saatleri 22:00-08:00 ve 21:00-07:00 aralarında olmak üzere kısmi olarak ev hapsinden oluşmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu saatler denetimli serbestlik görevlileri tarafından çeşitli faktörlere göre belirlenmektedir ancak araştırma sırasında görüşülen katılımcılara 10 saatlik bir ev hapsi uygulanmaktadır. Ayrıca katılımcılar elektronik izleme ile kontrol edilirken, Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde yürütülen SAMBA ve SEMİNER programlarına da katılmaktadırlar. Katılımcılara dair bu bölümde ve aşağıdaki tabloda yer alan bilgiler verilerin analizi ve yorumlanmasında genel bir fikir vereceği ve görüşmelerdeki ifadelerin daha anlamlı haline gelmesinde katkı sağlayacağı düşünüldüğünden eklenmiştir.

KOD	K1	K2	K3	K4	K5
<u>CİNSİYET</u>	KADIN	ERKEK	ERKEK	ERKEK	ERKEK
<u>YAŞ</u>	25	36	32	40	28
<u>MESLEK</u>	EV KADINI	OYUNCAK TOPTANCISI	İŞSİZ	OPERATÖR	SERBEST MESLEK
<u>MEDENİ DURUM</u>	EVLİ	BEKAR	BEKAR	BOŞANMIŞ	EVLİ
<u>ÇOCUK</u>	1	0	0	2	1
KAMU HİZMETİ GÖREVİ	YOK	YOK	VAR	YOK	YOK
TEDBİRE NEDEN OLAN SUÇ	UYUŞTURUCU MADDE KULLANMA	UYUŞTURUCU MADDE KULLANMA	UYUŞTURUCU MADDE KULLANMA	AİLE İÇİ ŞİDDET	HIRSIZLIK

4.1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

BEŞİNCİ BÖLÜM

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde çalışmaya ilişkin toplanan veriler analiz edilecektir. Araştırma için 5 adet derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma hem elektronik kelepçe deneyimlerini hem de elektronik kelepçenin toplumsal alanda anlamlandırılmasının medya söylemlerine nasıl yansıdığını keşfetmeye çalıştığı için Twitter paylaşımları aracılığıyla da söylem analizi yapılacaktır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde iki tür veri analiz edilecektir: ilki derinlemesine görüşmelerden elde edilen verileri fenomenolojik bir desende analiz ederken; ikinci yöntem ile elektronik kelepçeye dair paylaşılan tweetler ile söylem analizi yapılacaktır. Verilerin değerlendirilmesi aşamasında görüşmelerden ve Twitter paylaşımlarından iki üst tema ortaya çıkmıştır. Görüşme verilerinin ana teması “Post-panoptik bir ceza olarak elektronik kelepçe”dir. Twitter paylaşımlarından elde edilen verilerin ana teması ise “elektronik kelepçenin toplumsal yansımalarının yansımalarının Twitter’da temsili” şeklindedir. Bu temaların alt temaları ve kategorilerden oluşturulmuş başlıklar ile bu bölüm altında detaylı bir biçimde tartışılacaktır.

5.1. Post-Panoptik Bir Ceza Olarak Elektronik Kelepçe

Elektronik izleme sistemleri kapsamında bir ceza yöntemi olarak kullanılan elektronik kelepçe, hükümlülerin denetim süreçlerinde gündelik yaşamı içinde gözetim altında tutulmasını amaçlayan bir uygulamadır (Umudum, 2019; Döldöş, 2018; Koç, 2013; Demez vd., 2020). Daha önce de ifade edildiği gibi elektronik kelepçe hükümlünün bedenine takılan cisim aracılığıyla takip edildiğinden ve serbest olduğu saatlerde bile hükümlülerin 7/24 izlendiğinden uygulama ile hem bedenin hem de sosyal anlamda bir gözetimin varlığı söz konusudur.¹ Aşağıdaki tabloda çok genel olarak görüşme metnlerinin çözümlenmesi ile elde edilen veriye dayanarak oluşturulan başlıklar ve alt başlıklar toplu olarak görülmektedir:

¹ Aile İçi Şiddet suçlarında hükümlüler uzaklaşma aldıkları bireylere yakın bölgelere gidemediği için mekansal anlamda da bir gözetim söz konusudur (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130305-7.htm>).

Ceza ve “Serbestlik” Sınırında Elektronik Kelepçe Deneyimleri	Gündelik Hayat ve Elektronik Kelepçe
1)Denetimin Başlangıcı ve Elektronik Kelepçeyle Tanışma Deneyimleri	1)Aile Hayatı ve Cezanın Bir Arada Deneyimlenmesi 1.1)Aile Hayatına Etkisi 1.2)Ailenin Cezaya Yönelik Tepkisi
2)Cezaya Yönelik Stratejiler, Kabullenme ve Problemler 2.1)Cezanın Sürdürülebilmesi İçin Yeni Stratejiler 2.2)Çaresizlik veya Cezayı Kabullenme 2.3) Cezanın Yarattığı Problemler	2)Elektronik Kelepçe ve Yeni Sosyal Hayat 2.1)Sosyal Hayata Etkisi 2.2)Elektronik Kelepçe Öncesi Sosyal Hayat 2.3)Boş Vakit
3)Hükümlülerin Elektronik Kelepçeye Dair Geçmiş Bilgileri	3)Denetim Sürecinde Ekonomik Problemler
4)Elektronik Kelepçeye Dair Yaklaşımlar ve Düşünceler 4.1)Olumlu Düşünceler 4.2)Olumsuz Düşünceler	4)Sosyal Damga ve Beden 4.1) Fiziksel Olarak Saklama 4.2)Sosyal Çevreden Gizleme 4.3)Bedensel Engel
5)Ceza İnfaz Kurumu ve Elektronik Kelepçenin Kıyaslanması	5)Sosyal Destek Eksikliği ve Bireysel Problemler

5.1. Görüşme Kategori Tablosu

Elektronik kelepçe diğer ceza türlerinden farklı olarak gündelik hayatın içinde gerçekleşmektedir. Bu kapsamda yeni suçların engellenmesini sağladığı kadar hem hükümlü hem de yakınları için çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Suçu engellemenin yanında gündelik hayatın da gözetimine yol açan elektronik kelepçe hükümlülerin kendi anlatılarına göre, sosyal alandan dışlanma, damgalanma, eğitim hayatına olumsuz etkisi ve işsizlik gibi çeşitli problemlere yol açmaktadır (Demez vd., 2020: 30). Bu bağlamda elektronik kelepçe cezası sosyolojik olarak, yeni toplumsal durumlara neden olan bir gündelik hayat gözetiminin ifadesi olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan yukarıda yer alan tablodaki kategoriler, elektronik kelepçe cezası almış hükümlülerin ifadelerinden oluşturulmuştur ve bahsedilen sosyolojik değişimler ve problemler tablodaki gibi kategorileştirilerek derinlemesine tartışılacaktır.

5.1.1. Ceza ve “Serbestlik” Sınırında Elektronik Kelepçe Deneyimleri

Elektronik kelepçe cezası denetimli serbestlik altında uygulanan bir uygulama olduğu için hükümlülerin sosyal hayatın içinde “serbest” biçimde yaşadığı bir ceza biçimidir. Ancak bu serbestlik “normal” hayatın akışından farklı olan görünümlere sahiptir ve hükümlünün bazı denetimler -savcılığa imza atma, çeşitli bağımlılıklara yönelik eğitim programları, seminer, bireysel görüşme toplantılarına katılma ve ev hapsi gibi uygulamalar- ile gözetim altında tutulduğu bir durumdur. Dolayısıyla bu durum hükümlüler için tam bir serbestliği ifade etmediği gibi kapatma veya bedene acı veren klasik ceza yöntemlerinden de farklıdır.

Daha önce de ifade edildiği gibi elektronik izleme uygulaması ile cezanın yanında bireyin toplumsal bütünleşmesi amaçlanmaktadır. Bu bakımdan elektronik izleme, kapatma cezasına kıyasla psikolojik baskının daha az görüldüğü, bireysel hakların daha az kısıtlandığı, hükümlünün rehabilite edilebildiği ve yeniden toplumsallaştırılabildiği bir cezadır. Ayrıca devlet ve ceza sistemleri açısından da daha az maliyetli olduğu ve toplumsal açıdan güvencenin sağlandığı görülmektedir (Koç, 2013: 139). Ancak suç oranını azaltmayı ve suça bulaşan bireyleri topluma faydalı hale getirmeyi amaçlayan bu sistemin beklenmeyen ya da öngörülemeyen sonuçları da bulunmaktadır. Uygulamanın işleyişinden de kaynaklanan bireyin istihdam dışı kalması, sosyal alandan dışlanma ve damgalanma gibi sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik dezavantajları bulunmaktadır. Dolayısıyla gündelik hayatın akışında ortaya çıkan durumlar, cezanın faydalı olmasını engelleyen ve hükümlü için olumsuzluk yaratan sosyal boyutların da oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu durumlar görüşmelerden elde edilen kategoriler ile daha detaylı tartışılacaktır.

5.1.1.1. Hükümlülerin Elektronik Kelepçeye Dair Geçmiş Bilgileri

Elektronik kelepçe yeni bir uygulama olduğu için hem toplumsal açıdan hem de hükümlüler açısından aşina olunmayan bir cezadır. Cezanın toplumsal alanda nasıl anlamlandırıldığı, hükümlüler için ne ifade ettiği önemli bir konu olmaktadır.

“Yok filmlerde hiç görmedim, bir arkadaşım vardı benim hani kelepçe olduğu söyledi ama ne olduğu bilmiyordum. Ben normal kelepçeden bahsediyor sanıyordum ve hiç görmedim hayatımda ilk defa görüyorum. Hani internetten falan da bakmamıştım. İlk defa ama bir şeyi yok yani.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

“Yok ben daha önce hiç görmemiştim. Duyuyordum da yani hiç görmemiştim, şekli nasıl, nedir falan.” K2 (Erkek, 36 yaşında, bekar)

Yapılan görüşmelerden hareketle yukarıda ifadeleri bulunan katılımcıların elektronik kelepçeyi uygulanan bir yöntem olarak daha önceden bildikleri görülmektedir. Ancak bizzat

kendilerine bu ceza uygulanmadan öncesinde kelepçenin biçimselliği gibi detaylara dair bir fikirleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla görüşülen katılımcılar açısından denilebilir ki, bedenlerinde aylarca takılı kalacak olan elektronik kelepçe ilk aşamada biçimsel anlamda da yabancı bir nesnedir ve hayatlarına adapte edilecek olan yeni bir durumdur. Öte yandan sosyal çevrelerinde daha önce elektronik kelepçe takılmış olanların bulunduğu durumlarda hükümlüler için uygulamaya dair genel bir fikirlerin olduğu düşünülmektedir:

“Ben takmazlar diye tahmin ettim, taktılar. Çünkü ben çıkmadan bir arkadaşım çıkmıştı açıkta konferanla görüşüyorduk. Açıktan sonra da konuşuyorduk aradım yani dedi kelepçeyi takmadılar dedi herhalde yoğunluk mu ne var dediler. İyi dedim güzel olur demiştim yani çıktık, bize taktılar.” K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Katılımcının “açık” olarak tanımladığı mekân olan, açık cezaevinde bulunan arkadaşı ve ceza geçmişi bulunan sosyal çevresi aracılığıyla elektronik kelepçe cezasına dair bilgisi olduğu görülmektedir. Yaşam alanında benzer deneyimlerin olması, hükümlü açısından daha çabuk kabullenilen bir durumu oluşturduğu söylenilebilir. Dolayısıyla cezanın ve suçun tanındık olduğu yerlerden gelen bireylerin habitusları gereği ceza pratiklerini deneyimleme ve anlamlandırmalar da farklı yaşanmaktadır. Yukarıdaki anlatıdan da anlaşılacağı gibi, cezanın uygulanma amacına yönelik bir farkındalıklarının olduğunu söyleyemeyiz. Zira açık cezaevinden çıkan arkadaşına takılmamasını baz alarak kendisine de takılmayacağını söylemesi, cezanın bireyselliği ve suçun, suçu işleyen bazı niteliklerinden kaynaklanan yönünü gözardı ettikleri söylenebilir. Bu farklı yaşam pratikleri sosyo-kültürel normlara ve habituslara sahip oldukları için ortak bir özellik taşımaz. Topluluklardan topluluklara değişim gösterdiği gibi grupların özelliklerine bağlı olarak da çeşitli eğilimler, anlamlandırmalar, inançlar ve eylem biçimleriyle ortaya çıkabilmektedir (Duman, 2018: 59-60).

5.1.1.2. Denetimin Başlangıcı ve Elektronik Kelepçeyle Tanışma Deneyimleri

Denetimin başlangıcında hükümlülere elektronik kelepçe değişik zaman dilimlerinde takılır, sinyal alıcı eve yerleştirilir ve bireyin ayağına kelepçe takılır. Bunlar elektronik izlemenin başlangıç aşamalarıdır ve hükümlülerin bu cezayla ilk tanışma deneyimleridir. Dolayısıyla elektronik kelepçenin takılma sürecinin, cezanın sosyal açıdan oluşturduğu durumlar hakkında önemli bilgiler vereceği düşünülmektedir:

“9’dan 7’ye kadar dediler ilk bir, 10’dan 8’e kadar dedim. Başka bir şey yok sadece akşam 10’dan sabah 8’e kadar evden çıkamıyorum yani eve cihazı kurdular. Belli bir metresi vardır ama ben onları hiç bilmiyorum zaten hiç çıkmadığım için.” K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

“Ben çıktım 3-4 gün kayınvalidemgilin evinde kaldım yani. Ordan kendi evimi tutunca kendi evime geçtiğim gün geldiler bağladılar.” K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Elektronik kelepçe cezası sadece belli saatler arasında ev hapsi olarak görülmemektedir. Cezanın uygulanmaya başlanması için hükümlünün bireysel olarak ayarlaması gereken şartlar da gerekmektedir. Bunların başında barınma gelmektedir. K5’in ifadelerinden anlaşılağı üzere, hükümlü Ceza İnfaz Kurumu’ndan çıktıktan kısa bir süre içinde elektronik izleme sisteminin yerleştirileceğı evi bulması gerekmektedir. Bu durum uygulamanın sosyo-ekonomik ve mekansal anlamda farklı sorunlar doğurabileceğini düşündürmektedir. Hapishaneden yeni çıkan bireyler için barınmanın en önemli sorun olduğunu saha aşamasındaki görüşmelerden hareketle söyleyebiliriz. Dolayısıyla cezanın uygulanabilmesi için sabit bir mesken bildirmek zorunluluğı bazen çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla barınma problemi olan veya evsiz bireyler için elektronik kelepçe farklı mağduriyetlere sebep olabilir. Ayrıca sosyal çevre sıkıntısı yaşayan ve toplumsal açıdan dışlanan bireylerin bu sorunu daha yoğun yaşayacağı düşünülmektedir. Bu durum cezadan beklenen toplumsal faydayı sekteye uğratabilir. Meskende yapılan kontrollerin sosyal çevre ve diğer aile üyelerine yansımaları da önemli olabilmektedir:

“Bana anons yapmadılar. 3:30, 4:00 gibi sabaha karşı geliyorlardı. Zile basıyorlardı ee çocuk da uyanıyordu. Bir daha sabaha kadar çocuğı sallamaya çalışıyorduk yaşadım yani 3-4 defa yaşadım.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, 1 çocuğı var)

Elektronik izleme cihazlarının bağlanmasından önce denetimin bir parçası olan ev kontrolleri katılımcının da ifade ettiğı hükümlünün evde kalması gereken saatlerde gerçekleşmektedir. K1’in ifadelerinden anlaşılağı üzere denetim sürecinde evin özel alan ve mahrem bir mekân olma durumu net değildir. Cezanın uygulandığı bir alan olduğu için kamusal alan olarak yaklaşıldığı görölmektedir. Ayrıca denetimin başlangıcında yapılan uygulamalar toplumsal açıdan suç riskini azaltmayı amaçlasa da anons ve gece zile basma uygulamaları bireylerin damgalanmasına neden olabilmektedir. Bu durum da “suçlu” vb. gibi sosyal damgalarla hükümlülerin yaşayacağı yeni risklere yol açabileceğı düşünülmektedir. Burada dikkate alınması ve tartışılması gereken nokta eletronik kelepçenin bir ceza türü olduğu dolayısıyla hükümlü açısından bunun böyle kavranmasının gerekliliğidir. Ancak diğer taraftan diğer sosyal çevrenin ve aile üyelerinin mahremiyeti gibi konular ise uygulamanın yeni olmasından dolayı diğer ülkelerin sistemlerinde de hala tartışılan etik konular arasındadır.

5.1.1.3. Cezaya Yönelik Stratejiler, Kabullenmeler ve Problemler

Elektronik kelepçe hükümlülerin gündelik hayatın içinde yürütmeleri gereken bir uygulamadır. Görüşmelerden elde edilen verilerde hükümlülerin elektronik kelepçeyle birlikte hayatlarına yeni bir biçim oluşturmaya çalıştıklarını göstermektedir. Aynı şekilde eski yaşam tarzlarını ve elektronik kelepçeyle oluşan yeni hayat akışlarını da kesiştirmeye ve aynı görme eğilimleri olduğu görülmektedir. Cezanın ortaya çıkardığı yeni durumlar ve problemler bireysel görünüme sahip olduğu kadar sosyolojik kökenlerinin de olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple bu başlık altında “cezanın sürdürülebilmesi için yeni stratejiler”, “çaresizlik veya cezayı kabullenme” ve “cezanın yarattığı problemler” şeklinde oluşturulan alt kategoriler tartışılacaktır. Kategoriler derinlemesine görüşmelerden toplanan verilerden oluşturulmuştur.

5.1.1.3.1. Cezanın Sürdürülebilmesi İçin Yeni Stratejiler

Elektronik kelepçe cezası, bazı durumlarda ceza infaz kurumunu veya elektronik kelepçeyi tercih etmeleri gerektiren ve sonucunda çeşitli sebeplerle elektronik kelepçeyi tercih eden bireylere takılmaktadır. Bunun sonucunda hükümlülerde aileyle birlikte olma, ekonomik problemler vb. motivasyonla elektronik kelepçe denetimlerini ihlal etmemek için sıkı önlemler aldıkları ve gündelik hayatlarını buna göre ayarlamaya çalıştıkları görülmüştür:

“Dubleks olduğu için çekmiyor. Bağırıyor değişik bir biçimde “hıı hıı” yapıyor. Aaa ayağımı bazen öyle yapıyorum buzdolabından bir şey alacağımda ayağımı ileri atıyorum, tek ayakla bir şeyler almaya çalışıyorum buzdolabından.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Gündelik hayatta mekâna, şartlara, topluluklara göre yeni performanslar, taktikler, sunumlar ve benlikler sergilenir. Bu performanslar “normal” hayat akışında olduğu kadar yanlış performanslar için de geçerlidir (Goffman, 2016). K1’in ifadelerinin gündelik hayatta karşılaşılan performansların farklı bir yönünü yansıttığı söylenebilir. Aç kalmak veya ayağını arkaya atarak buzdolabını açmak cezanın ihlal edilmemesi için geliştirilmiş taktik ve performans oldukları görülmektedir. Geliştirilen yeni taktikler ve performanslar aynı şekilde yaşam rutinini etkileyen bu durumun alternatifi olarak getirildiği söylenebilir.

“Ben denetime uyduğum için bir şey gelmedi. Yani saat 10 diyo ben en fazla 9’da evde oluyorum.” (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

“Ben şu an 8’de giriyorum, 9’da başlıyor şeyim ama bir sakatlık olmasın diye 8’de giriyorum eve.” (Erkek, 36 yaşında, bekar)

Katılımcıların ifadelerinden de görüldüğü üzere hapishaneye girme korkusuyla başlayan bir davranışın yeni bir hayat rutini haline dönüştüğü söylenebilir. Hükümlülerin kendi ifadeleriyle “cezayı yakmamak” için bulunan taktikler daha farklı boyut olarak gözetimin içselleşmesine yol açabilmektedir. Nitekim katılımcıların ifadelerinde gözlemlenen “sorun çıkmaması için” veya “kendim ihlal etmem zaten” gibi yaklaşımlar, elektronik kelepçe cezasının post-panoptik bir gözetim biçiminde işlediğini ve hükümlünün bu sürecin içselleştirmesiyle sonuçlandığı söylenebilir. Dolayısıyla hükümlülerin cezayı ihlal etmemek için geliştirdikleri stratejiler, ilerleyen süreçte hem eski yaşam biçimiyle ortak noktaları olan hem de yenin yerleşikleştiği bir duruma yol açtığını göstermektedir.

5.1.1.3.2. Çaresizlik veya Cezayı Kabullenme

Denetimli serbestlikte uygulanan cezaların mantığında suçtan vazgeçirme ve bireyi rehabilite ederek toplumsal yapıya uyumlu hale getirme yer almaktadır. Suçtan vazgeçirme paradigmasına göre suçun kabullenilmesi veya yanlış olduğu düşüncesi bireyi ceza pratikleriyle de uyumlu hale getirmektedir (Türkmen, 2018: 389). Dolayısıyla daha önce de tartışıldığı üzere belirli bir süre altında ceza almış hükümlüler için elektronik kelepçe, hapishaneye alternatif olarak görülebilmektedir. Saha araştırmasında elde edilen gözlemler, bu tarz durumlarda elektronik kelepçenin, hayata devam edebilmek için bir avantaj olarak değerlendirildiğini göstermektedir:

“Bu haksızlık değil yani adamlar sana ille de denetime çık demiyor. Ya yat cezayı bitir orda ya da gel bizim şartlarımızda dışarıda dur. Biz de yani mecburuz ailemizin yanında olmak için yani zor olsa da çekecez.” K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Görüldüğü üzere elektronik kelepçe, içerisi ve dışarısı olarak ikili bir seçenek olarak karşılaştırılmaktadır. Bireyin kişisel sorumlulukları ve aile hayatının devam ettirilebilmesi için “zor” olan bir ceza olarak değerlendirilse de kabullenerek razı olmaya neden olduğu söylenebilir. Ancak böyle bir durumda sosyallik veya kapatma karşısında sunulan seçenek alternatifsizliğini doğurarak yeni bir çaresizliğe sebep olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla K5’in ifade ettiği gibi “ya yatacaksın ya da kurallarımıza uyacaksın” yaklaşımı sonucunda içeri ve dışarı ayrımından çok bu ikisinin kaygan bir görünüme sahip olduğu, yeni bir sosyal durumla sonuçlandığı düşünülmektedir.

“Ya ben bunları bildiğim için yani daha önceden de denetime çıktım. Bu mecbur yani buna yapılacak bir şey yok yani eğer buna ağlasan da, sızlasan da, kırsan da yani burdan çıkmıcağım yani. 7 ay kaldı yani, o 7 ay bittikten sonra o gitcek.” K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

“Denetime çıkmak” mekânsal anlamda dışarda olmak anlamını taşıdığı gibi gözetim şartlarını da kabul etmeyi beraberinde getirmektedir. K5’in ifade ettiği gibi daha önce denetimli serbestlik deneyiminin olması süreci kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda saha gözlemlerinden hareketle hem bu cezayla yeni tanışmış bireyler hem de daha önce böyle bir uygulamadan haberi olmayanlar için kabullenmek ve uyum sağlamak daha zor olabilmektedir. Özellikle aile ve sosyal çevre içerisinde suç geçmişli olmayan bireylerin daha fazla zorlandığı söylenebilir. Ancak K5’in ifadelerinden anlaşılan nokta; bu süreç zaman içerisinde içselleştirilerek hem hayatın akışına adapte edilmekte hem de kabullenme aşamasına geçilmektedir.

5.1.1.3.3. Cezanın Yarattığı Problemler

Cezaların caydırıcılığında sosyal ve hukuki faktörler etkili olduğu kadar bireysel faktörler de oldukça etkilidir. Aynı zamanda adalet sisteminin işleyişi ve sosyal destek cezanın bireyi ikna edici bir işlev oluşturmada önemlidir. (Kızmaz, 2005: 224-225). Ceza yaptırımlarında denetim ve kontroller sosyal düzeni korumaya, geliştirmeye yarayan amaçlar olarak bulunmaktadır (Özcan, 2011: 39). Ancak sosyal düzeni korumayı hedefleyen uygulamalar bireyin sosyal varlığına zarar verebilir ya da yaptırımlar sonucu amaçlanan topluma yeniden kazanma anlayışı gerçekleşmeyebilir. Sonucunda birey cezanın amacına uymayan problemlerle karşılaşabilir:

“Ben o gün aslında hiç gitmicektim böyle sinirliydim, yakayım dedim. Uyarı hakkım kalmamış çünkü sonra bir vazgeçtim. [...]Bir çıkışı görsem. Geçicek biliyorum ama insana geçmicek gibi geliyor. Ya da insan arada birine böyle şey bakıyor küçük de olsa bir nefes almak, mutlu olmak hani sürekli şimdi ben bir aydır bu moddayım. Hani ne kadar yorulduğumu anlamışsınızdır zaten” K3(Erkek, 32 yaşında, bekar)

K3’ün zor bir gününde eve giriş saatinde cezayı yakmayı aklından geçirdiği ifadeleri, uygulanan bu denetim sürecinde bazen bireylerin çelişik ruh halinde denetimi sorguladıklarını da ifade etmektedir. Aynı zamanda görüşmede elde edilen gözlemlere ve katılımcının ifadelerine göre, bu sürecin bazen oldukça fazla umutsuzluğa ve çaresizliğe yönelttiği görülmektedir. Bunun nedenleri arasında bireylerin elektronik kelepçeyi bir ceza sistemi olarak algılamaktan uzak olmaları olarak kabul edebiliriz. Hapiste olmak ya da dışarda olmak seçeneklerinden birisi olarak kabul edilip af ile karıştırılıp gereksiz bir uygulama olarak

tanımlayabilmektedirler. Elektronik kelepçe riski kontrol etmek ve bireyi yeniden topluma kazandırmayı amaçlasa da K3 için tam tersi bir durum olduğu ve her ne kadar kararını iptal etse bile cezasını yakma noktasına geldiği söylenebilir. Bu süreçte hükümlüler için bireysel programların eksikliği bu durumlara neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca K3'ün yaşadığı sosyal destek eksikliği ve ekonomik problemler denetimin “sağlıklı” işleyişine de engel olmaktadır. Dolayısıyla elektronik kelepçe cezası tek başına bir rehabilite sağlayamadığını ve sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda değişimlerin dikkate alınarak uygulanacak programlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca sürekli diğer ceza alanlarla karşılaştırılıp kendi durumlarını sorgulamaktadırlar. Bu durum da; bu tür cezanın felsefi anlamını değerlendirmekten çok uzak oldukları imajını vermektedir.

“Ben daha önce şeye, şey için sormuştum herkese soruyorum işte 3 gün imzası var, kelepçesi yok aynı suçlar uyuşturucu kullanımı filan ben de 7 gün imza.” K2 (Erkek, 36 yaşında, bekar)

Daha önce de ifade edildiği gibi hükümlülerin yeni ceza yöntemlerini bir geçiş süreci olarak gördükleri, çabucak geçmesi ve kurtulunması gereken bir durum olarak değerlendirip diğer taraftan da diğerleriyle karşılaştırılarak kendilerine haksızlık yapıldığını ima etmektedirler. Katılımcının ifadesinde de görüldüğü gibi sosyal çevresinde benzer suçlar olmasına vurgu yaparak elektronik kelepçe ve imza atma gibi denetim yükümlülüklerinin kendisi için ağır bir ceza olduğu, haksızlık veya adaletsizlik olduğuna dair fikirleri ısrarla gündeme getirmektedir. Başka bir ifadeyle hükümlülere denetim yükümlülüklerinin felsefesi ve bireye özgülüğü anlatılmalı ve beklenen faydaya yönelik durumların net bir biçimde belirtilmemesi hem bireyin adalete olan inancını zedeleyebileceği gibi hem de rehabilitasyon sürecinin işleyişine de zarar verebileceği düşünülmektedir.

5.1.1.4. Elektronik Kelepçeye Dair Yaklaşımlar ve Düşünceler

Elektronik kelepçe cezası hem toplumsal hayata katılmayı sağladığı hem de cezanın sürdürülmesini olanaklı kıldığı gibi devamında belli riskleri de taşımaktadır. Kamusal alanda bu yöntemle yeniden suçlu olduğu hatırlatılan bireyin damgalanması birey açısından çözümlenmesi gereken bir sorun oluşturabilir. Aynı zamanda gözetim amaçlı ev kontrollerinde ev, bir ceza uygulama mekanına dönüştüğü için aile yaşamının mahremiyeti ihlal edilebilir. Buna benzer durumlar karşında hükümlü ve diğer aile sakinleri psikolojik baskıyla karşılaşabilir ve sosyal açıdan da risklerle karşılaşabilir. (Koç, 2013: 188). Bu bağlamda elektronik kelepçenin topluma fayda getirmesi için uygulamaya dahil olan bireylerin deneyimleri ve anlatılarının sistemsel sorunların çözülmesi ve en yüksek toplumsal faydanın

sağlanabilmesi açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Uygulamanın geliştirilmesi, hükümlüler için avantaj sağlayan bir biçime dönüşmesi ve toplumsal riskin azaltılmasının ancak bu deneyimlerin tartışılmasıyla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda sosyolojik bağlamda elektronik kelepçeyi hem toplum hem hükümlü açısından tartışmayı amaçlayan çalışmanın bu bölümünde hükümlülerin perspektifinden elektronik kelepçe pratikleri “olumlu düşünceler” ve “olumsuz düşünceler” olarak iki alt kategori ön plana alınarak tartışılmıştır.

5.1.1.4.1. Olumlu Düşünceler

Araştırmanın amacı kapsamında görüşmeler sırasında hükümlülerin elektronik kelepçe deneyimleri ve elektronik kelepçeye dair fikirleri sorulmuştur. Görüşmelerde katılımcıların bazıları olumlu ya da nötr biçimde “fark etmiyor” diyerek değerlendirirken bazıları da olumsuz özelliklerini vurgulamıştır.

“Yine sıkıntı değil ben hani diyorum ya kesinlikle itiraz etmiyorum en azından çocuğum yanımda. Ama gereksiz geldi burda olması. Benim için gereksiz ya bir yere çıkmıyorum ki. [...] Ben öyle dışarısını pek seven bir insan olmadığım için hani gece özellikle dışarı çıkmayı sevmediğim için benim için değişen bir şey olmuyor” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

Çocuklu kadınlar ve yaşlılar için son dönemlerde ceza infaz kurumunda kalma süresi azaltılarak elektronik kelepçeyle ev hapsine çevrilmeye başlanmıştır.² Ailenin dağılmaması, anne ve çocuğun bir arada kalabilmesi için uygulanan bu uygulama ile özellikle küçük çocuğu olan kadınlar için olası mağduriyetleri azaltılabileceği düşünülmektedir. K1’in ifadelerinde de görüldüğü üzere ev hapsi ve elektronik kelepçenin hiç problem olmayacağı hatta çocuğundan ayrı kalmasını önleyen bir adım olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hükümlülerin bu tarz durumlarda elektronik kelepçenin daha çok avantajlı yönlerine odaklanarak süreci kabullenmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi elektronik kelepçe sadece suça göre değil bireyin sosyal şartlarını da göze alarak uygulanırsa daha faydalı olacağı söylenebilir.

Görüşmeler sırasında edilen gözlemlerden hareketle; sosyal hayatı aktif olmayan bireylerde elektronik kelepçeyle ev hapsi cezası gereksiz bir durum olarak veya ceza biçiminde değerlendirilmemektedir. Yine K1’in ifadesinde görüldüğü gibi elektronik kelepçeden önce gece sosyal hayatı olmayan birisi için elektronik kelepçe ceza etkisi oluşturmayarak “fark

² <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/infaz-duzenlemesiyle-kadin-cocuk-ve-yasli-hukumluler-icin-yeni-donem/1806862>

etmiyor” şeklinde tanımlanmaktadır. Tabi bu anlatıda hükümlünün gözardı ettiği durum; bunun bir ceza süreci olduğudur. Aşağıdaki anlatıda da bu durum göze çarpmaktadır. “Kullanıcı” dediği durumda gece dışarı çıkmanın önemine vurgu yaparken cezanın felsefesi ve varlık nedenini yok saymaktadır.

“Yani ne diyim yapacak bir şey yok. [...] Eve sokuyo zaten hani şu an birçok şeyden uzak olduğum için hani şey değil.[...] Muhakkak, muhakkak faydası var. Biz eve alıştırabiliyoruz zamanla ama bir kullanıcı. Ama tabi kullanıcı için zor olsa gerek çünkü belirli bir saatten sonra çıkamıyor dışarı. Akşam özellikle onların en çok faal olduğu zamanlar.” K2(Erkek, 36 yaşında, bekar)

Denetimli serbestlikte uygulanan programlar bireyi normalleştirmeyi amaçlamaktadır, bu yolla normal yaşamın inşa edilmesi ve sürdürülmesinin denemesi olarak düşünülebilir. Özellikle madde bağımlılığından gelen hükümlüler için gündelik hayatını düzenli bir hale getirerek maddeden uzak tutmak planlanmaktadır (Demez vd., 2020: 29). Daha önce madde bağımlısı olan daha sonra bıraktığını ifade eden K2’ye göre de “kullanıcıların” evde kalmalarını sağlayarak hem suçtan hem de maddeden uzak tutmak faydalı olarak değerlendirilmektedir. Ancak ifade ettiği gibi kendisi için madde vb. suçlardan uzak durduğu için gerekli olmasa da fark etmiyor şeklinde tanımlaması bulunmaktadır. Dolayısıyla madde bağımlılığında ve aile içi şiddet suçlarında elektronik kelepçenin, özellikle akşam saatlerinde ev hapsi zorunluluğundan dolayı suç riskini azalttığı iddia edilebilir.

5.1.1.4.2. Olumsuz Düşünceler

Elektronik kelepçenin sosyal, ekonomik, kültürel, mekânsal ve bireysel faktörlere göre değişiklik göstererek avantajlı ve dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Koç’a göre, elektronik izleme cezası suç riskini tamamen ortadan kaldırmaz. Bu infaz yöntemi tek başına kullanıldığında ve psiko-sosyal tamamlayıcı programlar dahil edilmediğinde etkili olmayabilir ve yeni ihlallere yol açılarak yeniden gözetim programının başlamasına sebep olabilir (2013: 186). Ayrıca cezanın hapiste çekilmesiyle ev hapsi benzer özellikler taşıyorsa hükümlü için yeni mağduriyetlere sebep olabildiği -sosyal dışlanma, istihdam dışı kalma ve damgalanma- gibi sosyal saldırılara da açık hale gelebilir (Koç, 2013: 187). Dolayısıyla elektronik kelepçe tek başına yeterli olmayan bir gözetim programıdır ve eksik uygulandığında bazı problemler ortaya çıkabilir:

“Hep vardiyalı çalıştığım için önceden bir düzen olduğu için hani kelepçenin bir faydası olmadı. Ha şöyle bir şey oldu ister istemez düzenli bir şeyin oluyor iş bulsam belki daha güzel olur. Mesela 9-5 arası iş

bulsam, hani 5'le 7 arası imzamı atıyorum, bir kahvemi içerim evime giderim. O düzen belki hayata iyice adapte eder. Ama hani tek başına bir işe yaramıyor yani bu açıkçası. Belki bir hırsızın engeller, o çok şikâyet edebilir polis rutin falan o suç ama.” K3 (Erkek, 32 yaşında, bekar)

Elektronik kelepçenin, K3'ün ifadelerinden de görüldüğü üzere hükümlünün hayatını düzene koyma işlevinde başarılı olduğu söylenebilir. Ancak sosyo-ekonomik faktörler sürecin işleyişini etkilemektedir. Kamu hizmeti yaptığı için ve daha öncesinde vardiyalı işlerde çalıştığı için iş bulma problemi yaşadığını ifade eden K3, elektronik kelepçeyi bir engel olarak değerlendirmektedir. Sosyo-ekonomik problemlerden dolayı hem denetim sürecinden verim alamadığı gibi sosyal hayatının da etkilendiği görülmektedir. Kendi ifadelerinde de görüldüğü gibi, iş çıkışı kahve içebilmek şu an için ekonomik bir problemidir. Ekonomik problemleri de denetim sürecinden dolayı iş bulma probleminden kaynaklandığını ima etmektedir. Başka bir ifadeyle elektronik kelepçe, bireyin gündelik hayatını belirli bir rutin oluşturarak suç riskini azaltmayı amaçlasa da istihdam edilememe, aile hayatının etkilenmesi ve sosyal hayattan uzak bırakılma gibi sosyolojik problemlere de yol açabilmektedir. Dolayısıyla tekrar etmek gerekirse, denetim süreci suç tipine -K3'ün verdiği hırsızlık için etkilidir örneğinden referansla- eğitim, çalışma durumu, aile yapısı gibi dinamiklere bağlı olarak planlanması gerektiği iddia edilebilir. Aksi takdirde topluma yeniden kazandırma ve rehabilitasyon amacından daha çok disipline etme işlevi gördüğü düşünülmektedir. Yine de son dönemlerde yapılan çalışmalar ve düzenlemelerle bu özelliklerin dikkate alındığı ve bu yönde değişikliklerin, iyileştirmelerin yapıldığı söylenebilir.

5.1.1.5. Ceza İnfaz Kurumu ve Elektronik Kelepçe Kıyaslaması

Elektronik izleme yöntemleri aracılığıyla ceza infaz kurumlarının kapasitesi ve yoğunluğu düşerek ceza sisteminin üzerinden hem maliyet azaltılabilir hem de idare kolay bir hale gelebilir. Hükümlü açısından da eğitim, istihdam, aile vb. birçok sosyal hayatı kaçırmayarak tekrar toplumsal hayata katılabilmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu sayede hayatı kaçırmadan bir ceza veya rehabilitasyon sağlandığı gibi hem de hapisanenin sebep olabileceği psikolojik problemler de engellenebilir (Koç, 2013: 189). Diğer yandan elektronik kelepçe ile “serbest” ceza yöntemi, bireyin hapisanede suç ortamından uzak kalarak çekmesinin tersine dışarıda suç çevresiyle etkileşime tekrar dahil olmasına sahip olabilir. Benzer biçimde suça bulaşmayı tamamen engellemediği için yeni bir suç riskini de beraberinde getirebilir (Koç, 2013: 186).

Görüşmelere katılan hükümlülerin bir kısmı hapisaneden çıktıktan sonra elektronik kelepçe uygulamasına katıldıkları için her iki yöntemi de deneyimlemiş bireylerdir. Bu sayede

bu yöntemlerin hükümlüler açısından nasıl değerlendirildiği de önemli kategorilerden biri olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Bu başlık altında görüşmecilerin ifadelerinde de yararlanarak ceza infaz kurumu ve elektronik izleme deneyimlerinin derinlemesine tartışılması amaçlanmaktadır. Hem denetim sürecinin zorluğu hem de hapishane şartlarının tartışıldığı esnada K1 ilgili soruyu şu şekilde yanıtlamıştır;

“Diyorum ya 3 sene denetim dese hani hiçbir şey demem yani neden demem. Gelir her gün bile 3 sene her gün imzaya bile giderim. Benim hiç zoruma gitmez, hiç imzamı bile kaçırmam.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

Cezaevi şartlarına geri dönmektense denetimin daha iyi olduğunu söyleyen katılımcının ifadelerinden elektronik kelepçe ile gündelik hayata devam etmenin daha iyi olduğu ve denetimli serbestliğin tüm şartlarını cezaevine tercih ettiği görülmektedir. Bu durumun cezaevi şartlarının zor olmasından kaynaklanabildiği gibi bireysel faktörlerden de kaynaklandığı düşünülmektedir. K1’in evli ve çocuklu olması ve daha önce de ifade ettiği gibi “çocuğumdan ayrı kalmaktansa” söylemi aile kurumunun denetimli serbestlik şartlarına uyum sağlamasında etkili olduğu ve rehabilitasyon programlarının da daha işlevsel olarak kullanılmasına neden olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sürecin daha kolay atlatılmasında motivasyon sağladığı anlaşılmaktadır. “Ben geleceği görmüş olsaydım ve şöyle bir çocuğumun olacağını bilseydim eğer hiçbir şeye bulaşmazdım.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, 1 çocuğu var) şeklinde ifadesine göre, aile kurumu veya annelik-babalık kimlikleri bireyi suçtan uzak tuttuğu gibi toplumsal normlara uyum sağlamakta önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Aile ve elektronik kelepçe ilişkisi ileriki bölümlerde daha detaylı bir biçimde tartışılacaktır. Sonuç olarak elektronik kelepçe programı denetimli serbestlik ile hükümlüyü suçtan uzak tutma ve toplumsal bütünleşmeyi amaçlayan bir uygulamadır. Ancak birtakım eksiklikler sebebiyle “serbestlik” yönü gerçeği yansıtmadığı gibi hükümlünün sosyal ve psikolojik sorunlar yaşamasına neden olan durumlarla da karşılaşılabilir. Bu sebeple elektronik izlemenin hukuki boyutu kadar sosyal, ekonomik boyutlarının da geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

5.1.2. Gündelik Hayat ve Elektronik Kelepçe

Elektronik izleme cezası uygulanırken hükümlüler açısından kendi ifadeleriyle hayatlarında bazı olumlu ve olumsuz yönler ortaya çıkmaktadır. Olumsuz yönler sebebiyle çeşitli stres kaynakları olduğu görülmektedir. Bu stresli durumlara örnek olarak; zaman ve geç kalma problemi, trafik saatlerinde eve girme saatinin ihlal etme ihtimali, çalışma koşullarına engel olması ve evde kalmanın yarattığı psikolojik sıkıntılar örnek verilebilir

(Pekel-Uludağlı, 2012: 1354-1355). Dolayısıyla gündelik hayatın rutinini aksatma potansiyeli bulunan elektronik kelepçenin hukuki boyutu kadar sosyolojik ve psikolojik boyutları da önemli olduğu görülmektedir. Bu sebeple gündelik hayat pratikleri elektronik kelepçe için önemli bir tartışma konusu olmaktadır.

Diğer yandan cezaevi ortamında sosyal etkileşimin eksikliği ve suç kültürünün yeniden üretimi gibi olumsuzluklara kıyasla elektronik izleme yöntemleri hükümlüler için tercih edilebilir bir ceza veya rehabilitasyon yöntemi olarak görülmektedir. Öte yandan kamusal güvenliğe katkı sağlayabilecek bir işlevi de bulunmaktadır (Pekel-Uludağlı, 2012: 1360). Başka bir ifadeyle toplumsal hayata dahil olmaya olanak sağlayan elektronik kelepçe, bireyler için yeniden sosyal bir aktör olarak gündelik hayatın akışında farklı özneler olmalarını amaçlayan bir kontrol ve disiplin unsurudur. Sonucunda ise hem hükümlüler için hem de toplumsal alana dahil olan diğer bireyler için farklı görünümlere neden olmaktadır:

Farklı araç ve yöntemlerle uygulanan gözetim, doğal yaşamın bir parçası haline gelerek bireylerin eylem ve hareketleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Toplumsal düzeni sağlamanın, ‘iyi’ ve suçtan arınmış bir toplum yaratmanın da etkili yöntemi olarak görülen gözetim teknolojileri ve yöntemleri, geçmişten günümüze çeşitli biçimlerde bireylerin gündelik hayatlarını ve bedenlerini sınırlayan, biçimlendiren ve denetleyen bir iktidar mekanizması olarak ortaya çıkmıştır (Demez vd., 2020: 16).

Daha önce de tartışıldığı üzere denetim ve gözetim aracı olarak elektronik kelepçe, bireyi disipline etmeyi amaçlayan iktidar, bilgi ve teknoloji üçgeninde gündelik hayatı yönlendiren, kayıt altında tutan bir uygulamadır. Foucault (2017) perspektifinden ifade etmek gerekirse; iktidar ve dolayısıyla gözetim hayatın her alanında görülmektedir. Gözetim-kontrol aracı olarak da elektronik kelepçe, gündelik hayatın her alanında hatta mahremiyetin ve özelin en biricik alanı olan evde dahil disipline etmeye, denetlemeye devam etmektedir. İktidarın bir aracı olarak da elektronik izleme yöntemleri ve ceza uygulaması olan elektronik kelepçe hükümlüleri gözetim altında tutarak bedene, karaktere ve hayata müdahale etmektedir. Denetimli serbestliğin çeşitli programlarında gözetimin hükümlülerin hayatlarında görülen değişimleri Tunca (2020: 60) şu şekilde ifade etmiştir;

Uzak ilçelerden gelmek zorunda olanlar akraba veya arkadaşlarının imkanlarını kullanarak, destek bulamayanlar ise yürüyerek, bakımını tek başına üstlenen anneler ise uzak veya yakın mesafelerden gelmeleri fark etmeksizin bazen çocuklarını akraba veya arkadaşlarına bırakarak müdürlüğe gelmektedir. Görece daha yakın semtlerden gelenlerin ise müdürlüğe gelmek için başvurdukları yöntemler yine sahip oldukları toplumsal konumlarına göre farklılaşmaktadır. Ancak bireylerin ortak

kaygısı kendileri için belirlenen saatte kuruma gelebilmektir. Bu doğrultuda belli bir günlük düzene sahip olanlar daha avantajlı görünmektedir. Çünkü gündelik hayatları daha doğrusal bir şekilde ilerleyen bireyler kuruma belirlenen saatlerde gelebilmek için, uyku yemek ve ev işleri alanlarındaki düzenlerini değiştirmektedirler (Tunca, 2020: 60).

Denetimli serbestlik programlarında ister kamu hizmeti olsun ister elektronik kelepçenin -bazen her ikisi birden uygulanmaktadır- hükümlülerin hayatlarını önemli biçimde etkilediği görülmektedir. Yukarıdaki ifadelerden görüldüğü üzere denetim süreci en çok sosyal imkanlar bağlamında zorluklara neden olmaktadır. Bu süreçte bireyin sosyal sermayesi engellerle mücadele edebilmek için önemli bir destek olmaktadır. Araştırma sırasında edinilen gözlemlerde hükümlülerin kamu hizmeti ve elektronik kelepçeyi aynı anda gördüğü şartlar bizzat maruz kalanlar tarafından olumsuzluklarla ifade edilmiştir. Gün içinde kamu hizmeti ve akşam saatlerinde de ev hapsi sosyal anlamda dezavantajlılığa neden olabilmektedir. Hükümlülerin bu süreçte ayrıca iş bulma, aile ilişkilerinde yaşanan gerilimlerle mücadele etmek durumunda kaldığı gözlemlenmiştir. Kamu hizmeti ve elektronik kelepçe dışında herhangi bir sosyal aktivitenin bulunmaması hükümlüde stres gibi psikolojik sorunlara neden olduğu gibi iş bulamama ve sosyal dışlanma sebebiyle hem kendilerine dair hem de sosyal açıdan geleceksizliğe ve umutsuzluğa neden olduğu görülmüştür. Dolayısıyla gündelik hayat düzenlemelerinde görülen bu değişimler sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar hükümlülerin topluma yeniden bağlanmasına engel olabileceği gibi umutsuzluk, çaresizlik ve geleceksizlik gibi duygularla suç döngüsüne yeniden dahil olabileceği düşünülmektedir.

Bu tartışmalar görüşmelerden elde edilen gündelik hayat ve elektronik kelepçe deneyimleri ile ilgili verilerle daha detaylı incelenenecektir. “Aile Hayatı ve Elektronik Kelepçe”, “Elektronik Kelepçe ve Yeni Sosyal Hayat”, “Denetim Sürecinde Ekonomik Problemler”, “Sosyal Damga ve Beden” ve “Sosyal Destek Eksikliği ve Bireysel Problemler” kategorileri ile gündelik hayat ve elektronik kelepçenin nasıl bir arada yürütüldüğü tartışılacaktır. Görüşmelerden elde edilmiş bu kategoriler alt kategorilerle detaylandırılacak ve hükümlülerin bu süreci nasıl deneyimlendirdikleri ve onlar için sürecin ne ifade ettiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

5.1.2.1. Aile Hayatı ve Cezanın Bir Arada Deneyimlenmesi

Elektronik kelepçe sadece bedenine takılan bireyi değil bireyin hayatındaki insanları ve özel alanı da etkilemektedir. Cezanın sonuçları da bu doğrultuda birlikte deneyimlenmektedir. Cezaevine kıyasla aile bireylerinin bir arada kalmasını sağladığı kadar birlikte sosyal aktiviteye katılma, eğer kadın ise çocuk bakımının üstlenilmesi, elektronik kelepçe nedeniyle yaşanan

ekonomik sıkıntılar da birlikte yaşanmaktadır. Ayrıca kelepçe sebebiyle aile bireyleri tarafından dışlanma ve damgalanma gibi hükümlüler açısından da problemlere neden olabilmektedir. Dolayısıyla elektronik kelepçe cezası tartışılırken aile kurumu önemli bir unsur olarak karşılaşılmaktadır. Görüşmelerden elde edilen verilerden hareketle aile ve elektronik kelepçe konusun “aile hayatına etkisi” ve “ailenin cezaya yönelik tepkileri” adlı alt kategorileri ile daha detaylı tartışılacaktır.

5.1.2.1.1. Aile Hayatına Etkisi

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelere ve literatür taramasına göre elektronik kelepçe hükümlünün hayatını etkilediği kadar aile kurumunu da etkilemektedir. Derinlemesine görüşmelerde özellikle de evli bireylerde aile yaşantısının ve birlikte geçirilen boş zamanın oldukça etkilendiği görülmektedir. Koç’a göre, elektronik izleme programı kapsamında gerçekleştirilen gözetleme faaliyetleri, ev kontrolleri, telefonla arama gibi özel alanın da gözetlendiği bir biçimde işlemektedir. Aile bireyleri de bu post-panoptik gözetimden etkilendiği için mahremiyet ihlaline neden olması olası bir durumdur. Ayrıca cezanın uygulandığı birey dışında diğer aile bireyleri de bu süreçte özne olmamalarına rağmen cezanın bir parçası haline gelerek gözetimin öznesi haline gelmektedirler (Koç, 2013: 188).

Etkilemez mi tabi yani hani benim kadar onları da etkiliyor yani markete bile çıkamıyor. [...] Ya arkadaş pek değil de hani ben genelde aile içinde yani. Kayınvalidelere bile gidemiyorum yani. Mecbur onlar gelmek zorunda kalıyor, kayınbabam hani çalışıyor Gebiz’de sürekli hani haftada 1 kere, 2 kere geliyor Antalya’ya. Hani kayınvalidemgilde araç olmadığı için onlar gelemiyor bize. Görüşemiyoruz yani, bir pazar günleri gündüz işte götürüyorum ben. Akşamüstü geri dönüyoruz yani. K5 (Erkek, 28 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

K5’in ifadelerinden de görüldüğü üzere elektronik kelepçe bireyin hayatını oldukça derinden etkilemektedir. Bu durum kişinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dinamiklerine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Örnek olarak K5 görüşmenin diğer aşamalarında da eşinin kendisinden bağımsız sosyal açıdan belirli sosyal alanlara katılamadığını ifade etmiştir. Elektronik kelepçe kendisine³ takılı olmasa bile ataerkil aile yapısı, eş nedeniyle kadının sosyal hareketliliğini kısıtlamakta ve gündelik hayatın rutinine engel olmaktadır. Dolayısıyla erkek hükümlünün eşi ve eşinin ailesi de bu süreçten etkilendiği görülmektedir. Ayrıca aile bireylerinin bir arada vakit geçirmesine engel olduğu kadar erkek hükümlülerin kadın eşleri tarafından bazen elektronik kelepçe, desteklenebilir bir uygulama olarak algılandığı görülebilir.

³ Burada kadın eşten bahsedilmektedir.

Akşam eve erken gelmeyi sağlayan elektronik kelepçe beraberinde evle ve aileyle daha fazla vakit geçirmeye sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum suç ve cinsiyete bağlı olarak değişebileceği düşünüldüğü gibi suç ediminin daha geç saatlerde yaşandığı farz edilirse anlamlı bir faktör olduğu düşünülmektedir. Özellikle madde bağımlılığında ceza alan hükümlülerde bu durumun aile hayatına olumlu anlamda etki ettiği gözlemlenmiştir.

Şey verilen bu ceza ağır geldi bana. 7 gün imza, ev hapsi, kamu görevi, şimdi ben iş de bulamayınca biraz maddi sıkıntı oluyor evde oraya gidişim gelişim o yüzden ailemle de ters düşüyoruz, o yüzden yani. K3(Erkek, 32 yaşında, bekar)

Hem sosyo-ekonomik faktörler hem de hükümlünün sahip olduğu sosyal sermaye cezanın rahat geçirilmesinde veya daha zor geçirilmesinde önemli bir etmendir. K3'ün ifadeleri sosyal sermaye eksikliği, aile desteğinin eksikliği ve ekonomik problemlerden dolayı oluşan olumsuzluklara önemli bir örnektir. Özellikle denetimli serbestlik kapsamında yaşanan programların bir arada uygulanması hükümlü açısından en başta istihdam ve ekonomik problemlere neden olduğu görülmektedir. Elektronik kelepçe ve diğer denetim uygulamalarının sonucunda ortaya çıkan ekonomik özgürlüğün zarar görmesi hükümlünün aile içi çatışma yaşamasına neden olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda da bireyin cezanın ağırlığı sebebiyle ceza sürecini olumlu atlatamamasına neden olma ihtimali ortaya çıktığı iddia edilebilir. Tabi burada düşünülmesi gereken başka bir nokta ise, hükümlünün bu derece ağır yükümlülüklerle cezasını sürdürmesinin işlediği suçun risk oranının yüksek olduğu anlamını akla getirmektedir. Yükümlülüklerin düzeyi suç tekrarı ve risk durumuna göre belirlenmektedir.

5.1.2.1.2. Ailenin Cezaya Yönelik Tepkisi

Aile kurumu içinde elektronik kelepçe takılı olan bir bireyin olmasının ailenin bütününün gündelik hayatın ritmini etkilediği bir önceki başlık altında tartışılmıştı. Bu bölümde elektronik kelepçeye yönelik tepkiler ve damgalamalar detaylı incelenecektir. Toplumsal hayatın tüm alanlarında olduğu gibi sosyo-kültürel, ekonomik ve mekânsal unsurlar yeni durumları anlamlandırmamızda etkili olmaktadır. Ailesinin elektronik kelepçe cezası ile ilgili nasıl tepki verdiğine ilişkin soruyu K3 aşağıdaki ifadelerle yanıtlamıştır:

Utaniyorlar, üzüyorlar ama kelepçe bittiği zaman evden ayrılmamı istiyorlar. Şimdi ben kelepçeden dolayı durmak zorundayım, şimdi beni uğraştırmayın ikamet bul et falan. Şimdi çalışmadığım için destek olamıyorum eve o yüzden sorun yaşıyoruz. K3(Erkek, 32 yaşında, bekar)

Elektronik kelepçenin toplumsal alanda sosyal damgaya neden olabileceği daha önce tartışılmıştı. Ancak K3'ün ifadelerinden anlaşıldığı üzere elektronik kelepçe yalnız hükümlü için değil aile veya sosyal çevre için de bir damgalamaya neden olabilmekte ve sonucunda utanmaya varan ölçüde aile bireyini istememe gibi duygularla sonuçlanabilmektedir. Sahada karşılaştığımız ve sohbet ederken kelepçesini farkettiğimiz bir kadın ise kızının evlenmek istediğini ancak “kız isteme” ritüeline gitmek istediğini ancak ayak bileğindeki kelepçeden dolayı sıkıntı yaşadığını ifade etti. Geceye kız annesi olarak elbise ile gitmek istediğini ancak kelepçenin görünmesinin kızının ondan utanabileceğini hatta bu durumun evliliğine engel olacağını düşündüğünü ifade etmişti. Hükümlü açısından da ekonomik anlamda yaşanan sorunlar -bu durumun hem elektronik kelepçe hem de kamu hizmetinden dolayı iş bulamamadan kaynakladığı ifade edilmişti- bireyin özgürlüğünün ihlaline, istemediği sosyal ortamda bulunma zorunluluğuna ve sosyal dışlanmaya sebep olduğu iddia edilebilir.

Onlar da benim gibi dışarda olmama seviniyorlar yani cezaevinde olmandan iyidir diyorlar. En azından akşamları yanımızdasın diyorlar. Onlar zaten kelepçeye herhalde en çok sevinen onlar oldu yani. K5(Erkek, 28 yaşında, evli, 1 çocuğu var)

Saha araştırması sırasında elde edilen gözlemler ve K5'in ifadelerinden de görüldüğü üzere özellikle erkek bireylerin eşleri için elektronik kelepçe bir arada vakit geçirilen süreyi arttırdığından olumlu tepkilerle sonuçlandığı hatta desteklendiği anlaşılmaktadır. Sosyal sermaye olarak aile desteği, kelepçeyle gündelik hayatın sürdürülebilmesi bağlamında avataj sağladığı görülmektedir. Özellikle bu durum cezaevinden çıktıktan sonra elektronik kelepçe takılan hükümlülerde aileyle yeniden bir arada olmayı sağladığından cezaevine kıyasla tercih edilen ve geçici bir süreç olduğu için idare ederek kabullenilen bir sonuç doğurduğu söylenebilir.

5.1.2.2. Elektronik Kelepçe ve Yeni Sosyal Hayat

Elektronik gözetleme cezası elektronik kelepçe takılmadan önce deneyimlenen sosyal hayata benzer bir görünüme sahip olsa da -cezaevine kıyasla- gündelik hayatın ritminde belirli değişimler meydana gelmektedir. Cezaevi sonrasında toplumsal hayata yeniden adapte olma konusunda bir yarar sağlaması amaçlanan elektronik kelepçe, aynı zamanda hükümlülerin toplumsal risk ihtimalini de ortadan kaldırarak rehabilite etmeyi de amaçlamaktadır. Dolayısıyla elektronik kelepçenin sosyal hayatta deneyimlenmesi önemli dinamiklerden biridir. Sosyal hayat başlığı altında “sosyal hayata etkisi”, “elektronik kelepçe öncesi sosyal hayat” ve “boş vakit” başlıklı alt kategoriler ile elektronik kelepçenin gündelik hayatta nasıl

deneyimlendiği ve nasıl anlamlandırıldığı detaylandırılarak hükümlülerin perspektifinden incelenecektir.

5.1.2.2.1. Sosyal Hayata Etkisi

Araştırma sırasında katılımcılar elektronik kelepçenin sosyal hayata etkisine dair engelliyor ve engellemiyor şeklinde yorum yapmışlardır. Bazı katılımcılar ise elektronik kelepçe ile sosyal hayatlarının değişmediğini vurgulamışlardır. Engelliyor ve engellemiyor haricinde çekimser kalan söylemlerin nedeni daha önce de bahsedildiği gibi günümüz toplumlarında yaygın görülen post-panoptik gözetim biçimlerinin elektronik kelepçe ile benzer olduğu söylenebilir. Dolayısıyla hükümlüler açısından da baskın bir ceza biçimi olarak algılanmadığı gözlemlenmiştir. Bu bölümde elektronik kelepçenin hükümlülerin sosyal hayatlarına olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirilecektir:

Engellemiyor yani 10'dan sonra gece 10'dan sonra. İnsanlar bana gelebiliyor madem gece 10'dan sonra ben çıkacağıma insanlar bana gelsin. Madem o kadar değerliysem insanlar bana gelsin. K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

K1'in ifadelerine göre elektronik kelepçe sosyal yaşantısında olumsuz bir etkiye bulunmamaktadır. Bu durum cinsiyete bağlı olarak değişebileceği düşünülmektedir. Özellikle evli ve çocuklu kadınlar için akşam ev ziyaretleri tarzında bir sosyal aktivite daha yaygın olduğu farz edilirse katılımcının ifadelerinden de anlaşıldığı gibi özel alanında da gerçekleştirilebilecek bir sosyal etkileşim biçimi olduğu için engel olmadığı anlaşılabılır.

İster istemez etkiliyor çünkü bir misafirliğe bile gidemiyorum. İşten geliyorum saat 7'de duş aldım, yemek yedim derken saat 8 buçuk oluyor. Ee zaten ayağымda kelepçe var bir yere çıkamıyorum yani. O, o bakımdan etkiliyor yani. K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

K1'e göre tam tersi bir bakış açısıyla yaklaşan K5'e göre, elektronik kelepçe sosyal hayata engel olarak değerlendirilmektedir. Tekrardan cinsiyet bağlamında bakılırsa daha ataerkil aile yapısında katılımcının eşi⁴ de bu duruma bağlı olarak sosyal hayata dahil olamamaktadır. Dolayısıyla bir başkasının sorumluluğu da K5'te olduğu için sosyal hayatlarının olumsuz etkilendiği görülmektedir. Çalışma hayatı bağlamında değerlendirildiğinde de düzenli çalışma hayatına dahil olan bireyler için akşam saatlerinde

⁴ Elektronik kelepçenin aile hayatına etkisinde aynı katılımcının ifadelerinden hareketle yapılan bir değerlendirmedir. Ayrıca görüşme sırasında eşimi yalnız dışarı çıkarmam şeklinde söylemleri bulunduğu için K5'in sosyal hayatının olumsuz etkilenmesi aynı zamanda eşinin de etkilendiği yorumunu yapmak için ipucu vermektedir.

elektronik kelepçeyle ev hapsinin sosyal hayatın aksamasına yol açtığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle elektronik kelepçe çeşitli sosyal dinamiklerden kaynaklı hükümlüler açısından engel olarak veya engel değil şeklinde anlamlandırılmaktadır. Bu durum bireyin elektronik kelepçe öncesi gündelik hayat rutinine göre değişiklik gösterebildiği düşünülmektedir.

5.1.2.2.2. Elektronik Kelepçe Öncesi Sosyal Hayat

Elektronik kelepçenin sosyal hayata etkisi değerlendirildiği bir önceki bölümde bazı katılımcıların değişiklik olmadığı şeklinde çekimser kaldığı belirtilmiştir. Bu durumun temel kaynağı elektronik kelepçeden önce deneyimlenen sosyal hayata kıyasla önemli bir fark yoksa katılımcılar için belirsiz bir anlam ifade ettiği düşünülmektedir.

Ben zaten evdeyim, anlatamadığım o işte. Dedim ki gereksiz çünkü ben bunu Bursa’da yaptım. Burda hiçbir çevrem yok benim. Kız arkadaşım yok, erkek arkadaşım yok kimse yok. Bir tek çocuğumlayım. Bir yere gideceğim zaman çocuğumla gidiyorum. Eşim o kadar yani. K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Sosyal hayatı olmadığı için elektronik kelepçe ve ev hapsinin gereksiz olduğunu düşünen K1’in ifadelerinden anlaşıldığı üzere ceza öncesi benzer deneyimleri yaşayanlar için sorun teşkil etmemektedir. Katılımcının göç öyküsünün bu yaklaşım için önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Suçun deneyimlendiği mekanlardan uzaklaşmak, cezanın kolay geçmesini sağlayabildiği gibi suç tekrarını da önleyebileceği düşünülmektedir. Özellikle madde bağımlılığından ceza alan hükümlüler için mekânın değişimi hayat ritmini de değiştirmektedir. Dolayısıyla madde kullanımından ceza alan K1 için de benzer ifadeler kullanılabilir. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi K1’in “annelik” kimliği yeni bir hayatı şekillendirmesinde etken olduğu görülmüştü. Edinilen yeni kimliklerin -annelik, babalık gibi- hükümlüler için ceza ile baş etmesinde işlevsel olduğu söylenilebilir.

Yani zaten ben geceleri gezen biri olmadığım için evciyimidir genelde. K3 (Erkek, 32 yaşında, bekar)
Farketmiyor, çıkmam hiç valla çıkmam. K4 (Erkek, 40 yaşında, bekar, iki çocuğu var)
Kelepçe olmasaydı da hemen hemen 8 olmasa 9, 9’da girerdim. K2 (Erkek, 36 yaşında, bekar)

Daha önce gerçekleştirilen tartışmalardan farklı olarak yukarıda ifadeleri bulunan katılımcılar elektronik kelepçeden önce de benzer pratikler gerçekleştirdiklerini ve sosyal hayatlarında etkisi olmadığı belirtmektedirler. Diğer yandan denilebilir ki; özel alanla yani evle kurulan bağ veya özgürlük anlamlandırmaları elektronik kelepçenin sosyal hayata etkisini belirlemektedir. “Çünkü evdesiniz yani sonuçta ya bir özgürlüğünüz var. En geç 10’da

evdeyim. Çıkış yapıyorum yani en zaten o saatlerde evdeyim” K4’ün (Erkek, 40 yaşında, bekar, 2 çocuğu var) bu ifadelerine göre elektronik kelepçe özgürlük kısıtlamasından ziyade bir özgürlük olarak değerlendirilmektedir. Bu durum elektronik kelepçe öncesinde cezaevinde kalma deneyimine bağlı olarak veya suçu akla getiren ortamdan çıkıp düzenli bir “normal” hayata geçişle birlikte olumlu anlamlar ifade etmesine sebep olabilir.

5.1.2.2.3. Boş Vakit

Elektronik kelepçeyle çeşitli biçimlerde etkilenen sosyal hayatta, günün bireysel değerlendirilecek zamanlarında veya dışarıda özel vakit geçirilecek aralıklarda kısaldığı görülmektedir. Bu bağlamda katılımcılardan bazıları boş zaman aktivitelerini anlatmıştır, diğerleri de daha önce tartışıldığı gibi elektronik kelepçe öncesiyle kıyaslandığında değişim olmadığını belirtmiştir.

Gün içinde dolaştığım yerler mahalledeyim ben yani. Bazen işten geldiğim zaman yani öyle yani 10, 15 dakika mahallede duruyorum öyle gidiyorum. Bazen de yani hiç çıkamıyorum yani haftada 1 2 kere 10 15 dakika bizim orda hani bir playstation dükkânı var arkadaşımın orası, mahalleden arkadaşlar geliyor akşamları oraya oturuyorlar muhabbet için. Akşamları bazen uğruyorum 15 dakika oturuyorum, eve geçiyorum bazen gitmiyorum. K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

K5’ daha öncesinde de sosyal anlamda elektronik kelepçenin engel olduğunu belirtmişti. Bu bağlamda katılımcının kendine ayırdığı zamanın 15 dakika olduğu dikkate alınırsa sosyal hayatının kısıtlandığı görülmektedir. Çalışma, medeni durum, cinsiyet gibi faktörlerle değişiklik göstereceği düşünülen bu durumun genel hatlarıyla elektronik kelepçeden önceki sosyal hayatın aktif olup olmamasıyla değerlendirilmesi gereken bir süreci içerdiği düşünülmektedir. Ayrıca ev hapsinin saatleri nedeniyle hükümlünün uzaklaşabileceği alan da kısıtlanmaktadır. K5’te görüldüğü gibi mahalle, semt bölgelerinde daha çok vakit geçirmeye neden olabilir ancak bu durum bireyin kentsel alanda kurduğu etkileşimlerin de sonucu olabilmektedir. Mahalle/semte kültürü daha yoğun olan yerlerde ikamet eden bireylerde boş zaman sadece bu mekanlarda değerlendirilmek istenebilir.

5.1.2.3. Denetim Sürecinde Ekonomik Problemler

Elektronik kelepçe ve diğer denetimli serbestlik programlarında hükümlülerin en çok yakındığı problem iş bulma, ekstra işlere dahil olamama -zaman problemlerinden kaynaklı- iş arama sürecine ayağında takılı olan kelepçe sebebiyle damgalanmadır. Bu sebeple gündelik hayat ve elektronik kelepçe teması altında tartışılması önemli konulardan biri olarak

düşünülmektedir. Tunca'ya göre, denetim sürecinde hükümlülerin denetim programlarına gelip gitmek başta olmak üzere çeşitli maliyetleri bulunmaktadır. Çalışılan kurumda denetim programlarına gelebilmek için izin alabilmek, sabıka nedeniyle sigortalı bir iş bulamamak, denetim veya ev hapsi saatlerine uygun olmadığı için iş bulamamak gibi ekonomik problemlerle sonuçlanacak durumlarla karşılaşmaktadırlar (2020: 61). Diğer yandan cezaevinden çıkan bireylerin elektronik kelepçe cezası nedeniyle mağdur edilebilme potansiyeli bulunmaktadır: “evi ve elektronik izlemeye imkân veren telefon hattı bulunmayan hükümlülerin bu haktan faydalanmama riski vardır. Ekonomik durumu iyi olanlara bu hakkın tanınması görece bir ayrıcalık yaratacaktır” (Koç, 2013: 188). Özellikle evsiz bireyler ve sosyal sermayesi yüksek olmayan bireyler açısından ciddi problemler yaratacağı düşünülen elektronik izleme sistemleri, bu sebeplerden hükümlüyü cezaevinde kalmaya mecbur bırakarak sınıfsal ve sosyo-ekonomik bir eşitsizliğe neden olabileceği düşünülmektedir. Görüşmeler sırasında da katılımcıların birçoğu bu problemlerden bahsetmiştir:

“Bazı işyerleri almıyor kelepçeyle çoğu yer tabi gördükleri zaman soruyorlar. [...] Yok saatleri uymuyor. Yani şimdi ben gece 10'da evde olmam lazım 8'de çıkmam lazım. İnsanların o şeyine uymuyor benimki de. Hani bir iş buldum 9-6, onu da eşim buldu zaten. Eşimin iş yerine yakındı, patronu bulmuş öyle bir şey dedi lokantada. Hani servis yapacaksın dedi, günlük 80-100 lira alırsın demişti. İşte ona başlayım dedim. Ertesi gün işe başlıcam, cezaevi kâğıdı geldi 6 ay dedim gidemiyoruz dedim yapacak bir şey yok.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

“Şu an sağ sağlam denetimi bitirmeyi düşünüyorum. Şu an yani, yani hiç iş ortamı olmuyor şu an yani. Şu an sadece tek şeyim denetimi bitirmek.” K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Katılımcıların ifadelerine göre elektronik kelepçe eve giriş saatleri nedeniyle iş bulma konusunda engel olmaktadır. Hem K1 hem de K5'in kazanç kaynakları olmasına rağmen yeni bir iş bulmak veya hayat standartlarını yükseltmek için çabaladıklarında durumlarından dolayı yeni işlere olanak olmadığı görülmektedir. Her iki katılımcının da evli ve çocuklu olduğu dikkate alınırsa elektronik kelepçenin bireysel olduğu kadar aile ekonomisini de etkilediği söylenebilir. Genellikle akşam 9 veya 10 gibi eve giriş saatlerinin bireylerin ekonomik yaşamlarına engel olduğu görüldüğü için yapılan uygulamaların bireylerin sosyal şartlarına göre düzenlenmesinin daha faydalı olacağı iddia edilebilir. K1 ve K5 için farklı bir gelirleri olduğu durum haricinde belirli bir yaşam düzeni oturtmayı amaçladıkları için ve hayatlarını sıfırlamak için bu durumu yani denetimi sorunsuz ve başarıyla tamamlamak üzere planlarını erteledikleri görülmektedir. Dolayısıyla istihdam problemi, ekonomik şartların geliştirilmesi

için engel olarak görülse de yeni bir hayat kurmak için tamamlanması gereken bir görev, durum anlamına da geldiği görülmektedir.

“Yani normalde bizim çekici işi gece-gündüz. Zamanı belli olmayan bir iş. Ondan sıkıntı oluyor.”

K4(Erkek, 40 yaşında, bekar, iki çocuğu var)

“Şimdi iş bulamıyorum yani bulabileceğim yerler şu an bir mesleğim olmadığı için hani cafeler barlar ya o yüzden şimdi olanlar akşam, akşam çıkamıyorum.” K3(Erkek, 32 yaşında, bekar)

Yukarıdaki ifadelere benzer biçimde K4’ün çalışma hayat rutininin elektronik kelepçeyle birlikte sekteye uğradığı anlaşılmaktadır. Bu durum bireyin bireysel sorumluluklarını kısıtlayabileceği, ekonomik özgürlüğünü bozabileceği ve işsiz kalma potansiyeline neden olabileceği durumlara neden olabilir. Diğer yandan hem kamu hizmeti yapan ve hem elektronik kelepçe takılı olan K3 için kamusal alanda kendine ayıracağı zaman çok kısaldığı görülmektedir. Bu durum iş bulmaya engel olabildiği gibi güvencesiz iş hayatına mecbur kalmaya da neden olabileceği düşünülmektedir. Başka bir yandan denetimli serbestlik sürecinde topluma kazandırılmaya çalışılan birey, yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle ortaya çıkan psikolojik problemlerden toplumsal hayata yeniden bağlanmada zorluk çekeceği iddia edilebilir. Saha araştırması sırasında edinilen gözlemler bu sorunun çok yaygın olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla denetimli serbestlik tedbirlerinin bu süreçte tek başına etkili olmadığı yanında bireyin sosyal yaşamına destek katacak durumların da geliştirilmesi için çalışmaların gerekliliği görülmektedir.

5.1.2.4. Sosyal Damga ve Beden

Goffman’a göre toplumsal kimlik bireylerin birbirlerini kategorize etmeleriyle başlar. Toplumsal karşılaşmaları sırasında karşılaşılan bireye dair ilk anlamlandırmalar, toplumsal normlara veya beklentilere göre şekillenir (Goffman, 2019: 28). Dolayısıyla bu anlamlandırmalar sonucunda ortaya çıkan değersizleştirici etkiye damga denilmektedir. Damga, toplumsal beklentiler ve toplumsal kimliğin uyumsuzluk olduğu durumlarda görülür (Goffman, 2019: 29). Suç, toplum ve normlar perspektifinden bakıldığında ise, suçlu kimliği toplumsal beklentileri karışlamadığı için ve toplumsal normlara aykırı davranış sergilediğini ifade edebilir. Başka bir ifadeyle toplumsal alanda suçlu kimliğinin herhangi bir şekilde ortaya çıkması bireyin damgalanmasına yol açabilir. Bu bağlamda elektronik kelepçe, görünür bir şekilde suçlu kimliğini yansıttığı için ve toplumsal karşılaşmalar sırasında risk ihtimalini de göz önünde tuttuğu için sosyal damgayla sonuçlanabilecek bir uygulama olabileceği

düşünülmektedir. Bu durumun en temel nedeni gündelik hayatın akışında devam eden bir ceza, rehabilitasyon olmasından kaynaklı olduğu iddia edilebilir. Ayrıca bedenın bir parçası haline (Demez vd., 2020) gelen elektronik kelepçe görünürlüğü nedeniyle diğer ceza türlerinde olduğu gibi beden ve damga ilişkisini ortaya koymaktadır.

Denetimli serbestlik altında bireyler süreci idare etmek için çeşitli taktikler geliştirmektedirler. Beden, taktik ve stratejilerin deneyimlenmesinde önemli bir unsur olarak görülmektedir (Tunca, 2020: 59). “Taktikler, kendilerine özgü ölçütler uyarınca, geniş üretim bütünlerinden parçalar seçerler ve bunlarla özgün hikayeler oluştururlar” (de Certau, 2008: 111). Denetimli serbestlikte bu hikayeler bedensel pratiklerle cisimleşmektedir;

Normlara uygunluk ya da sapma da yine beden üzerinden cisimleşmektedir. Bireylerin denetime gelirken neler giydikleri, yemek ve uyku düzenlerini neleri dikkate alarak değiştirdikleri, hangi ulaşım biçimini kullandıkları ve denetim sürecindeki ikamet stratejileri, denetime gelme durumunun içerdiği ritimlerin bedenın ritimlerine bir yansıması olarak kabul edilebilir (Tunca, 2020:60).

Bu bağlamda denetimli serbestlik koşullarında bireyler, hem bedene yükledikleri anlamlar gündelik hayat rutini oluşturmakta hem de bedenlerini süreçle mücadele etmede araç veya direniş biçimi olarak kullanmaktadırlar. Diğer yandan denetimli serbestlik ve elektronik kelepçe sürecinde beden pratiklerine anlam yüklendiği gibi toplumsal bakış tarafından da bedenlerini farklı deneyimledikleri düşünülmektedir. Özellikle bedenle birleşmiş biçimde olan elektronik kelepçe birey hakkında ve bedeni hakkında çok şey ifade edebileceği görülmektedir. Sosyal damgalanmayla sonuçlanabileceği gibi farklı bir toplumsal kimlik oluşturarak toplum ve özne arasında sınır çekilebilir, korku nesnesi haline gelebilir veya bireye olumlu veya olumsuz dokunulmazlıklar sağlayabilir. Çeşitli perspektiflerden tartışılacak beden, damga ve elektronik kelepçe ilişkisi kesin bir sonuç doğuracağı iddia edilemeyeceği gibi kuşkusuz sosyal etkileşimlerden ve damgalamadan bağımsız ele alınamayacağı düşünülmektedir.

Suç ve ceza uygulamalarında bedenın kontrolü ve biyometrik tanımlamalar teknolojik bir yaklaşımla uygulanmaktadır. Beden ritüelleri bu uygulamalardan kaçamayacağı için “beden yalan söylemez” diyerek uygulanmakta ancak aynı zamanda kamusal alanda “serbest” biçimde dolaşacak kadar da güvenilmektedir. Burada bedenın hareketliliği ve aynı zamanda biyometrik tanımlayıcılarla okunabilmesi arasında bulunan çatışma sosyal dışlanma gibi önemli bir durumu da ortaya çıkabilmektedir (Aas, 2006: 155-16) Başka bir ifadeyle modernizmin okunabilir, sınıflandırılabilir, disipline edilebilir beden mantığı teknolojik gelişmelerle biyometrik sistemlerle görülmektedir. Sonucunda toplumsal riski azaltmaya yarayan bu sistemler toplumsal problemlere yol açabilmektedir.

Bu tartışmalar ışığında beden, sosyal damga, gündelik hayat deneyimlerinin elektronik kelepçe ile sosyal görünümünden bahsedilecektir. Görüşmeler sırasında katılımcılar en başta elektronik kelepçe ile deneyimlerini anlatmakta çekimser olmaları bedene ait olan bir cismin mahremiyet olarak algılandığı ve özel kalması gerekliliği izlenimini oluşturmuştur. Bu sebeple de bedenin deneyimlenmesinde elektronik kelepçe, yeni bir unsur olarak algılandığı düşüncesiyle çalışmanın ve görüşmelerden elde edilen başlıklar arasında yer edinmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Benzer biçimde elektronik kelepçe ile beden anlamlandırılması sırasında sosyal ortamda oluşabilecek tepkiler, damgalama tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda görüşmelerden elektronik kelepçe ile ilgili “fiziksel olarak saklanması”, “sosyal çevreden gizleme” ve “bedensel engel” başlıkları ön plana çıkarak araştırmanın alt temaları arasında yer verilmiştir.

5.1.2.4.1. Fiziksel Olarak Saklama

Görüşmeler sırasında katılımcılar ilk başlarda genellikle elektronik kelepçenin kendileri için sorun teşkil etmediği yönünde ifade etmişlerdir. Ancak görüşmelerin ilerleyen aşamasında ya da enformel görüşmelerde sorun teşkil etmese bile pantolon veya ayakkabı ile gizlemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Fiziksel açıdan kelepçeyi saklama davranışı sosyal anlamda çok şey ifade etmektedir. Öncelikle sosyal dışlanma ve damgalamadan kaçınmak için bir taktik olduğu düşünülmektedir öte yandan beden görünmemesi gereken bir bölümü ya da mahrem alanı olarak algılandığı fikrini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu taktikler, birey için kelepçeye ve dolayısıyla bedenlerine dair anlam yüklediğini düşündürmektedir.

“Ayakkabı giyerken biraz o sadece. Şortu yani giyemicem yapacak bir şey yok, biraz da büyük kendisi. Dikkat çekiyο, şimdi gözükmiyο da.” K2 (Erkek, 36 yaşında, bekar)

“Yo ama zaten görüncek yerde değıl. İşte abdest alırken görünür, görmesinler diye indiriyorum yani.” K4(Erkek, 40 yaşında, bekar, iki çocuğı var)

“Kış olduğı için şu an etkilemiyor yazın mutlaka etkilicek ama kışın etkilemiyor. Yazın hiç mi bir yerlere gitmicez.” K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğı var)

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere elektronik kelepçe görünmediğı taktirde sosyal açıdan problem yaratmamaktadır. Mevsime göre, bulunulan mekâna göre değışiklik gösterse de katılımcıların ortak ifade ettikleri şey sorun yaşamamak için -damgalanma riskini ortadan kaldırmak için- ve görünmemesi için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Sosyal ortamlarda sorun yaratabileceğı gibi bireyin manevi dünyasını da tehdit etme riski

bulunmaktadır. K4'ün ibadet sırasında görünmemesi için geliştirdiği taktik de sosyal ve manevi boyutunu göstermektedir. Dolayısıyla elektronik kelepçenin mahremi görünür kılarak birey için problem yaratabileceği görülmektedir. Ancak görüşmelerde elde edilen gözlemlere göre, katılımcılar için cezaevi veya daha ağır ceza şartlarına kıyasla bu problemler baş edilemeyecek sorun olarak değerlendirilmemektedir. Gündelik hayat rutinine uymasa da yeni taktikler ile aksayan yön tekrar yoluna koyulabilecek bir durum olarak görülmektedir. Diğer yandan katılımcıların ifadelerinden de anlaşıldığı üzere kış mevsiminde elektronik kelepçe deneyiminin daha kolay olduğunu aksine görülme riskinin artması nedeniyle yaz döneminde utanma, sosyal izolasyon, damgalama ve sosyal dışlanma gibi ciddi boyutları olabileceği iddia edilebilir.

“Bir şey yok yani engeli yok gerçekten hani pantolon, bir tek şeyde çok belli oluyor taytta, şort şey de kilotlu çorapta. Ama diğer türlü hiç öyle yerlerde belli oluyor, pantolonda falan çok belli olmuyor saklıyor.” K1 (Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Görüşme sırasında K1 elektronik kelepçenin kendisi için genel anlamda çok problem olmadığını ve saklamayacağını ifade etmiştir. Yukarıdaki ifadelerde de diğer katılımcılara benzer olarak giyim tarzına göre belli olacağını ama şu an problem olmayacağını söylemiştir. Ancak katılımcı her ne kadar kelepçeyi saklama çabası bulunmasa da pantolonun kendiliğinden sakladığı söylemlerinden elektronik kelepçenin aslında saklanılacak bir şey olduğu anlamı çıkarılabilir. Genel eğilimlerden de görüldüğü üzere giyim tarzını değiştirerek problem yaratmasa bile bireyin beden ritüellerini değiştirmesi, sosyal problemlere karşı taktik geliştirmesi bireysel bir kısıtlamayla sonuçlandığı söylenebilir. Ayrıca daha önce de tartışıldığı gibi ceza deneyimlerinden bedene yüklenen anlamlarla sürecin yeni bir boyut kazandığını gösterdiği düşünülebilir.

5.1.2.4.2. Sosyal Çevreden Gizleme

Araştırmada elektronik kelepçenin sosyal dışlanmaya neden olup olmadığı ve damgalamayla karşılaşma durumları merak edilen konular arasındaydı. Bu sebeple katılımcılara sosyal çevrelerinin elektronik kelepçeden haberi olup olmadığı ve nasıl tepkiler verdikleri sorulmuştur. Görüşme sırasında katılımcılar bu soruya dolaylı cevaplar verdikleri gözlemlenmiştir. Bu da çevrelerinde “normal” karşılanan bir durum olma ihtimalinden dolayı net cevap vermemelerinin nedeni olarak düşünülmüştür.

“Yakın arkadaşlarım biliyor da öyle hani. Genelde kimseye yani kelepçeden hiç bahsetmedim.”

K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

“Saklamam benim çekineceğim bir şey yok ki. Saklamam yani şortumu da giyerim babetimi de takarım ayağıma. Oo orda bakar yani hiç saklamam.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

K5’in ifadelerinden anlaşıldığı üzere elektronik kelepçe bireyin yaşam alanlarında, kendini rahat ifade edebildiği insanların yanında saklanılacak bir durum değildir. Ancak “dış dünyayla” ilişkilerde saklama eğilimi görülmektedir. Bunun sebebi olası yaşanılacak bir tepki veya damgalanmaya karşı bir önlem olarak düşünülebilir. Ayrıca K5 görüşmenin önceki kısımlarında ifade ettiği üzere elektronik kelepçe nedeniyle boş vakti kısıtlı ve o süreci de 5 dakika mahallede geçirmektedir. Buradan hareketle tekrar kendi sosyal çevresinde olağandışı bir durum olmadığı veya tepki gösterilecek bir şey olmadığı anlamı çıkarılabilir. Farklı bir yaklaşımla K1 için elektronik kelepçeye dışarıdan gelecek herhangi bir tepki önem ifade etmemektedir. Uyuşturucu madde kullanımından uzak kalmak için Antalya’ya göç öyküsü bulunan katılımcının yaşadığı yerde sosyal çevresinin bulunmaması böyle bir algıya neden olmuş olabilir. Ancak katılımcı net bir şekilde sorun teşkil etmediğini ve hem bedensel hem de sosyal anlamda bunu gizlemeyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla elektronik kelepçe uygulamasının hükümlü açısından her zaman sosyal dışlanma ve damgayla sonuçlanacağı anlamına gelmemektedir. Bu noktada bireyin sahip olduğu sosyal, mekânsal ve kültürel çevrenin etkili olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle de elektronik kelepçe ve sosyal anlamlandırmalar her birey için farklı anlamlara gelmekte bazıları için büyük sorun teşkil etmediği şeklinde yorumlanmaktadır.

5.1.2.4.3. Bedensel Engel

Bedenle bütünleşmiş olan elektronik kelepçe, bireyin hem sosyal hayatında hem de beden bütünlüğünde dikkate alınmayacak bir cihaz olmadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamlarda hükümlüler için de çeşitli anlam atfedilen bir nesne olarak gündelik hayatlarında önemli bir unsur olarak bulunmaktadır. Elektronik kelepçe çeşitli biçimlerde sosyal anlamlandırmalara neden olduğu kadar hükümlülerin bedenlerini de olumlu veya olumsuz biçimlerde etkilediği gözlemlenmiştir. Demez vd.’nin çalışmasında elektronik kelepçe deneyimleyen bir katılımcının ifadeleri bu tartışmaya anlamlı katkı sunmaktadır; “*Cezaevinden iyidir, aksesuar yani sıkıntı değil, ...Zaten kardeş gibi olduk, ben nereye o oraya*” (Demez vd.,

2020: 29). Anlaşıldığı gibi bireyin bedeniyle bütünleşmiş, herhangi bir uzuv veya organ gibi önem atfeden ve oldukça fazla anlam yüklenen bir nesne olduğu iddia edilebilir.

“Buzdolabının oraya geçtiğimde şöyle bir sıkıntı oluyor; benim evim dubleks sinaylin çekmiceği söylendi ve ben aç kalıyorum saat 10’dan sonra. Bir o sıkıntım var.” K1(Kadın, 25 yaşında, evli, bir çocuğu var)

“Bileklikle hiç alakası yok ya bazen bir çıkarıyorum şöyle ayağımda iz yapmış acıtıyor. Geçen dedim biraz gevşetin dedim, biraz daha gevşetirsek ayağından şey almaz dedi. Dedim bu şekilde 8 ay boyunca ben böyle acıacak durcak mı yapacak bir şey yok dedi.” K5(Erkek, 28 yaşında, evli, bir çocuğu var)

Biyometrik elektronik izlemenin bireyi gözetim altında tutmayı amaçlayan ve olası bir suç riskini ortadan kaldırmayı planlayan yöntem olduğu daha önce de tartışılmıştı. Bu bağlamda katılımcıların ifadelerinden görüldüğü üzere bu uygulamaların rehabilite kadar bedeni ve kişiyi disipline etmeyle sonuçlandığı düşünülmektedir. Bedene müdahale tarzında ceza yöntemleri tarihini doldurmuş olsa da disipline etme paradigması hala günümüzde bireyi sosyal, bedensel ve psikolojik anlamda cezalandırmakta ve K5’in ifadelerine göre acı çektirmeye yakın bir ceza olabileceği düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle modernizm ve öncesinin yöntemleri, bugün teknolojik bir rasyonelleştirmeye değişik biçimlerle görülmektedir.

Elektronik kelepçenin saatine göre beslenmek ve gece saatlerinde yemek yiyebilmek için stratejiler geliştirmek bedenın alışkanlıklarını da değiştirmektedir. Bu bağlam K1’in akşam saatlerinde aç kalması gibi bedensel bir engelle sonuçlandığı gibi beden ritmini de değiştiren bir durum olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak denetimli serbestlikte amaçlanan bireyin yaşam tarzını değiştirilmesi ve “normal” bir düzenli hayata geçirilmesine yönelik çabaların yanında, bazen temel ihtiyaçlar anlamında engeller yaratabilmektedir.

5.1.2.5. Sosyal Destek Eksikliği ve Bireysel Problemler

Suçun öğrenilmesi kadar ceza uygulamalarında da sosyal çevre tanımının önemli olduğu düşünülmektedir. Denetimli serbestliğin getirdiği zorluklarla mücadele etme noktasında ve toplumsal hayata yeniden adapte olma konusunda sosyal çevre desteği etken olabilmektedir. Bu nedenle bireyin sosyal sermayesi tartışma konusu olabilmektedir. Sosyal sermaye kavramı toplumun her üyesinde var olmakla birlikte çeşitli gruplara aidiyet ve kimlikle görünür olmaktadır. Gruplara aidiyet kişilerin karşılıklı etkileşimleri aracılığıyla büyüyüp bireylerarası bir ilişkiyle gelişir (Yarcı, 2011: 131). Ayrıca Bourdieu’cu anlamda sosyal sermaye kapitalist dünya sisteminde eşitsizliklerin görünür olmasında önemlidir. Yani diğer sermaye çeşitlerinde olduğu gibi sosyal sermaye eksikliği eşitsizlikleri derinleştirici bir rol oynar (Yarcı, 2011: 131).

Söz konusu sosyal sermaye ilişkisi araştırmanın alt temalarından olan sosyal destek eksikliği ve bireysel problemler başlığında açıklayıcı bir kavram olduğu görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların sosyal çevre tanımlamaları elektronik kelepçe deneyiminde önemli anlam ifade edebilmektedir;

“Arkadaş çevrem pek şey olmadığı için görüşmüyorum yani ben. Yani bana yol gösterebilecek insanlar değil. Yani zaten temiz olandan uzaklaşıyorsun yeni bir çevre ediniyorsun önce, şimdi ordan uzaklaşınca bunları kaybetmiş oluyorsun onlarla da görüşürsen tekrar düşeceksin, o yüzden yalnızlığı seçiyor insan.” K3(Erkek, 32 yaşında, bekar)

Katılımcının madde kullanımı sürecinde sahip olduğu çevre ile yeni bir hayat kurmaya adım attığı denetimli serbestlik sürecinde keskin bir ayrım olduğu görülmektedir. Sosyal açıdan daha önce yalnızca madde kullanımına bağlı kurduğu aidiyet yeni hayatında olumsuzluğa neden olabileceği için yalnızlıkla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla katılımcının anlatısından görüldüğü üzere yalnızlık veya tekrar aynı yaşam tarzında döngüye neden olan bir ikilik olduğu söylenebilir. Yalnızlık ve madde kullanılan ortama geri dönme arasında tercih yapma durumunun birey için sosyal ve bireysel sorunlara neden olabileceği söylenebilir. Yeni bir düzen oluşturmayı deneyimleyen katılımcının sahip olduğu diğer sosyal çevresi bu sürecin işleyişi hakkında fikir verebilmektedir;

“Ama insanın bir gün yüzleşebilmesi gerekiyor kendi şeyiyle gerçekleriyle. Yani şimdi muhasebe yapmazsan, yani şimdi kendimi zorluyorum şeyimi düşünme hali niye niye niye. Ya oldu bitti diye de bakamıyoruz, çözüm de yok. Yani bir yol arıyorum, bir şey, ne bileyim birinden duyacağım bir kelime diyorum ki belki beni bir şeye yönlendirir, bir şey uyandırır fikri. O da yok.” K3(Erkek, 32 yaşında, bekar)

Madde kullanımı sürecinde sosyal anlamda yalnızlaşan K3'ün “normal” rutinine dönebilmesi için sosyal çevreye ihtiyaç duyduğu ifadelerinden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Çaresizlik ve geleceği görememe hali saha araştırması sırasında edinilen gözlemlerde sıklıkla karşılaşılan bir problem idi. Söz konusu katılımcıda da aynı durumun yaşandığından hareketle denetimli serbestlikte uygulanan rehabilitasyonların bireyin hayatına daha fazla dokunur bir biçim alması ve hükümlüler için daha sahici ilişkilerin oluşturulmasında çalışmalar ortaya konulmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Sosyal sermaye bağlamında hükümlülerde - özellikle madde kullanımından gelenlerde- yaşanan yalnızlık durumu kimlik ve benlik problemlerine yol açabilmektedir;

“Kendi hatalarımın bedeli yani. Kızgınlığım bu ya, hani bu durumu ben oluşturdum, benim yaptıklarım oluşturdu kimse değil benim tercihlerim, hayırlısı. Yani böyle bir git gel yaşıyorum zaten hani kelepçeyi keseyim atayım, cezaevine gideyim orada bir yatayım ediyim, yani ne bileyim daha uzak kalayım ailemden. Ya dışarıda olmak bu şekilde iş bulamıcağınız sürece evde kavgalarım devam edecek kendi kendime olan özgüvenim de gitti. Çünkü yani kamu hizmeti yapmak iş yadırgamıyorum, insan da şey yapmıyorum yanlış anlaşılmasın ama. Şimdi ailemden alıyorum parayı, gidiyorum oraya bir hizmet veriyorum karşılığında para almıyorum. Eve parasız geri yürüyerek dönüyorum, iş bulamıyorum, üstüne özgüvensizlik başlı başına bir şey 30 yaşındasın.” K3(Erkek, 32 yaşında, bekar)

K3’ün ceza döngüsünde yaşadığı psikolojik bunalımı tanımlarken kelepçeyi kesip atma düşüncesi bir metafor olarak değerlendirilirse; denetimli serbestlik programları sürecinde yaşanan işsizlik, parasızlık, özgüven kaybı, aile ilişkilerinin zarar görmesinin oluşturduğu tüm olumsuzlukları, elektronik kelepçenin çağrıştırdığı anlamına gelebilir. Elektronik kelepçe günün her anı bireyle birlikte bulunduğu için yaşanan durumun cisimleşmiş hali olarak katılımcıya eşlik ettiği düşünülebilir. Aynı zamanda sosyal hayatta yaşanan bu sorunların zorluğu cezaevinde kalmaya göre daha ağır geldiği anlamı doğurabilir. Dolayısıyla katılımcının ekonomik anlamda yaşadığı sorunlar ve sosyal destek eksikliği ilişkili bir şekilde benlik kaybıyla sonuçlandığı söylenebilir.

Sonuç olarak araştırmanın çoğu kategorisinde birbiriyle ilişkili sosyal durumlardan bahsedilmiştir. Hükümlülerin elektronik kelepçe deneyimleri, bu anlamda sosyal ortamın çeşitli anlamlar ifade ettiğini ve sosyolojik bir bakışın gerekliliğini ortaya koyduğu düşünülmektedir. Hukuk sistemleri ve politikacılar tarafından uygulanan bu tür ceza yöntemlerinde, gündelik hayat deneyimlerinin daha faydalı uygulamaların geliştirilmesi için önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda elektronik kelepçeyi deneyimleyenler kadar kamusal alanda elektronik kelepçeyle karşılaşmaların da farklı anlamlandırmalara neden olabileceği görülmektedir. Bu sebeple bir sonraki bölümde Twitter paylaşımları ile toplumda elektronik kelepçenin nasıl değerlendirildiği, elektronik kelepçe takılı olan bireylerin çevrelerinde nasıl algılandığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu tartışmaların sosyal medyada nasıl yer aldığı ve nasıl temsil edildiği söylemlerin analizi ile detaylandırılacaktır. Bu analiz sahadan elde edilen görüşme verileri eşliğinde sorgulanacaktır.

5.2. Elektronik Kelepçenin Toplumsal Yansımalarının Twitter’da Temsili

Çalışmanın bu bölümünde görüşme verilerini sorgulamak ve tartışmaları desteklemek açısından sosyal gerçeği yansıtmaya mecralarından biri olan ve günümüzün popüler sosyal medya platformlarından olan Twitter’da konuya ilişkin paylaşımların söylem analizi yapılmıştır. Bu anlamda elektronik kelepçenin toplumsal alanda nasıl algılandığı, anlamlandırıldığı ve nasıl bir

değerlendirme sundukları sosyal medyadaki söylemler aracılığıyla anlamaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Toplumda suçun önlenmesi ve cezanın uygulanabilirliği bu açıdan önemli bir tartışma konusudur. Gündelik hayat pratikleri ve medya metinleri yaygın olarak suç olgusunu ciddi bir durum olarak yansıtmaktadır. Suçun “normal” olmayan bir durum olarak resmedilmesi, toplumda cezanın da net olmayan bir yüzü olduğunu göstermektedir. Suçlu olan bireyin dışarıdan insanlar olarak değerlendirilmesi ve suçlu olmak bireyin kendisine uzak bir olgu olarak görülmesi çelişkili bir süreci ortaya koymaktadır. Oysaki toplumsal alanın her anında suçla ve “suçluyla” ortak paylaşımlarda bulunmaktadır (Türkmen, 2018: 380). Dolayısıyla suç ve ceza, toplumu oluşturan bireyleri, sistemleri, inanç ve zihniyetleri de ifade etmektedir. Bu bağlamda cezaya yönelik fikirlerin, anlamlandırmaların suç olgusunun toplumsal boyutunu yansıttığı düşünülmektedir. Denetimli serbestlik uygulamalarından olan elektronik kelepçe cezasının da bu tartışmada yer alan toplumsal beklentileri ve yaklaşımları ifade edebilmek açısından gerekli deneyimlerin ilişkisel boyutunu ifade edebileceği söylenebilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde elektronik kelepçeye dair toplumdaki bireylerin yaklaşımlarını görebilmek için Twitter paylaşımlarından yararlanılacaktır. Twitter üzerinden “elektronik kelepçe ile şartlı tahliye” araması yapılarak kamusal erişimi mümkün yani profili açık olan hesapların paylaşımları çalışmanın bu bölümünde kullanılacaktır. Twitter paylaşımları üzerinden gerçekleştirilecek olan anlamlandırmalar söylem analizi yöntemiyle yorumlanacaktır. Söylem analizinin bu çalışma için önemi şu ifadelerle açıklanabilir:

iktidar, hegemonya, eşitsizlik ve önyargı gibi sosyal fenomenlerin söylemsel kaynaklarını ortaya çıkarmak üzere metinler ve konuşmalar (ve ayrıca nesneler, jestler, fotoğraflar, görüntüler, vb.) üzerinde çalışır; bu söylemsel kaynakların belirli sosyal, politik ve tarihsel bağlamlarda nasıl sürdürüldüklerini ve yeniden üretildiklerini araştırır (Şah, 2020: 211).

Bu tanımlamadan hareketle, Twitter paylaşımlarında yer alan söylemler -görseller aracılığıyla- ile sosyal problem olarak suç ve ceza üzerine geliştirilen fikirlerin toplumsal boyutları ve bu boyutları yansıtmaya biçimi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Söylem analizi ile elektronik kelepçe pratiklerinin altında yatan gözetim, mahremiyet, aile, sağlık, beden, toplumsal risk vb. dinamiklerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda gündelik hayatın akışında her bireyin elektronik kelepçe ve denetimli serbestlik tedbiri almış bireyle karşılaşma durumu, sivil toplumun bu ceza yöntemlerini anlamlandırması ve söylemler aracılığıyla yeniden üretimi durumunun bu çalışmada çeşitli boyutları yansıtabilmek adına önemli olduğu düşünülmektedir. Twitter paylaşımları aracılığıyla yapılan söylem analizinde

saha çalışmasındaki görüşme analizlerindeki tartışmalara paralel kategoriler ve söylemlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu tartışmalar görüşme kategorilerinde de olduğu gibi “af söylemleri”, “aile kurumunun bütünlüğüne yönelik söylemler”, “pandemi, sağlık ve elektronik kelepçe”, “şiddeti önlemede bir yöntem olarak elektronik kelepçe” ve “modern pranga olarak elektronik kelepçe” şeklinde 5 kategori altında oluşturulmuştur. Bu çerçevede Twitter’da paylaşımlar ele alındığında elektronik kelepçeye dair tekrar eden tanımlamalar söylemleri açısından kategorize edilerek başlıklandırılmıştır. Bu kategoriler tekrar eden kelimeler, imalar, alt anlamlar, göndermeler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu kategoriler yapılırken saha çalışmasındaki görüşmelerden elde edilen tartışma ve kategoriler ile ilişkilendirilerek başlıklandırılmış ve çözümlendirilmiştir.

5.2.1. Elektronik Kelepçenin “Af” Olarak Tanımlanması

Söylem analizi yapmak amacıyla toplanan Twitter paylaşımlarında genel olarak toplumda da medyada da hükümlülerin anlatılarına paralel olarak elektronik kelepçenin bir denetim ve sürdürülecek cezadan çok af olarak anlamlandırıldığı görülmüştür. Bu amaçla erişime açık Twitter paylaşımında bulunan ifadeler, söylem analizi ile cezanın toplumda yeniden üretimi açısından incelenmiştir. Elektronik kelepçenin ve diğer denetimli serbestlik uygulamalarının ceza boyutu kadar rehabilitasyon boyutu da bulunmaktadır. Dolayısıyla elektronik kelepçenin genel anlamda klasik bir ceza olduğunu söylemek iddialı olacaktır. Ancak daha önce tartışıldığı gibi bir denetim ve gözetimi amaçlayarak bireyleri topluma yeniden kazandırmayı hedeflediği ve suç riskini azaltmayı planladığı için tamamen bir af olarak algılanmasının doğru olmadığı düşünülmektedir. Ancak hem hükümlülerde hem de genel olarak toplumda ve medya paylaşımlarında elektronik kelepçenin af olarak algılanması eğilimi yaygındır. Bunun sebebinin denetimli serbestliğin tamamen bir “serbestlik” biçimi olarak algılanışı olduğu söylenebilir.



Şekil 1.⁵



Şekil 2.⁶

⁵ Kaynak: www.twitter.com (05.04.2021 tarihinde erişildi)

⁶ Kaynak: www.twitter.com (06.02.2021 tarihinde erişildi)

Şekil 1 ve 2’deki söylemlerden hareketle, “eve yollayın”, “af istiyoruz”, “elektronik kelepçe ve denetimli serbestlik opsiyonlarıyla genel af” ifadeleri elektronik kelepçenin çoğunlukla bir af olarak anlama eğiliminde algılandığı dikkate çekmektedir. Özellikle şekil 2’deki ifadeler dikkate alınırrsa denetimli serbestliğin uygulanma amaçlarından olan rehabilitasyonun elektronik kelepçe ve diğer denetimli serbestlik programlarının amaçlarıyla söylemdeki beklentilerin örtüşmediğini göstermektedir. Bu örnekte de görüldüğü gibi elektronik elektronik genel affın alternatifi gibi algılanmaktadır. Dolayısıyla burdan hareketle genel olarak toplumda denetimli serbestlikte rehabilitasyona yönelik çalışmaların daha farklı anlamlandırıldığı için elektronik kelepçe bir genel af gibi algılanmaktadır. Adalet sisteminden beklentiler doğrultusunda da elektronik kelepçenin af istemek için bir sembol olarak kullanıldığı söylenebilir.



Şekil 3.⁷

Sosyal medyadaki genel af ile özdeşleştirilmesine rağmen uygulamada elektronik kelepçe uygulaması tüm suç biçimlerinde uygulanmamaktadır, denetimli serbestlik maddelerine göre özel şartları bulunmaktadır;

Denetimli serbestlik sisteminde elektronik izleme sistemlerin kullanımı ile infazın yerine getirilmesi mevzuatımızda yer alan altı kanun maddesi hükmü kapsamında yerine getirilmektedir. Bunlar; adli kontrol tedbirleri (CMK 109), kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırım (TCK 50), hükmün açıklanmasının geri bırakılması (CMK 231), hapis cezasının konutta çektirilmesi (CGTİHK 110), denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezaların infazı (CGTİHK 105/A) ve mükerrerlere ve bazı suç faillerine özgü infaz rejimi ve denetimli serbestlik tedbiri (CGTİHK 108) kararlarıdır (Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü)⁸

⁷ Kaynak: www.twitter.com (30.08.2020 tarihinde erişildi)

⁸ <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/elektronik-izleme#:~:text=Elektronik%20izleme%20ile%20y%C3%BCk%C3%BCml%C3%BClerin%20denetimi,.%E2%80%9D%20h%C3%BCkm%C3%BC%20gere%C4%9Fince%20yerine%20getirililmektedir.>

Bu açıklama doğrultusunda elektronik kelepçenin de herkes için uygulanabilir bir uygulama olmadığı söylenebilir. Bireyin risk durumuna, demografik özelliklerine, suç tekrarına ve işlenen suçun tipine göre karar verilmektedir. Bu bağlamda Şekil 3'teki ifadelerde bulunan söylemlerden hareketle, elektronik kelepçenin uygulanmasında eşitsizlik yaşadıkları fikrinin hükümlüler arasında yaygın olduğu söylenebilir. Ancak ifadelerden de görüldüğü gibi elektronik izleme sistemlerinde, elektronik kelepçe programına geçilebilmesi için gereken kriterlere dair bilgi eksikliği olduğu görülmektedir. Dolayısıyla elektronik kelepçe uygulaması ile ilgili toplumun bilgilendirme ihtiyacı olduğu söylenebilir. Aksi taktirde genel af anlamının, uygulamanın yükümlülüklerine dair farklı sonuçlar doğurabileceği iddia edilebilir.



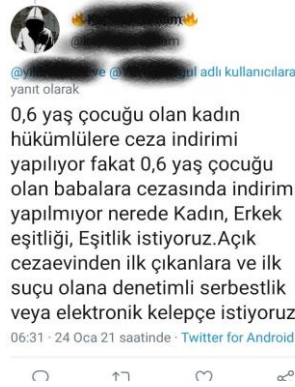
Şekil 4⁹

Elektronik kelepçe ile tahliye içeren bu tweet görselinde de yukarıdakilere benzer bir af anlamı olduğu görülmektedir. “dört duvar arası yaşamasındansa” ifadesinden hareketle diğer yaklaşımlara göre burada cezaevine göre bir alternatif olarak tanımlandığı görülebilir. İfade edilen talepte kapatma biçiminde ceza yöntemine eleştiri olduğu da iddia edilebilir. Bu bağlamda paylaşımdaki söylemlerden kapatma yöntemi yerine elektronik kelepçe hem bireysel hem de toplum için daha faydalı anlamı çıkarılabilir. Günümüz ceza anlayışı da kapatma cezasından çok toplum içinde rehabilite ederek hükümlüleri yeniden sosyalleştirmek amaçlanmaktadır. Bu anlamda yeni ceza anlayışı ile beklentiler örtüşmektedir. Sonuç olarak yukarıdaki Twitter paylaşımlarına göre, toplumda elektronik kelepçenin bir ceza ve denetim biçiminden çok serbestlik veya af olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayrıca hükümlülerin sosyal çevrelerinde cezaevine alternatif olarak görüldüğü ve bir arada olmayı sağlayan bir araç biçiminde tanımlandığı söylenebilir.

⁹ Kaynak: www.twitter.com (31.08.2020 tarihinde erişildi)

5.2.2. Aile Kurumunun Bütünlüğüne Yönelik Söylemler

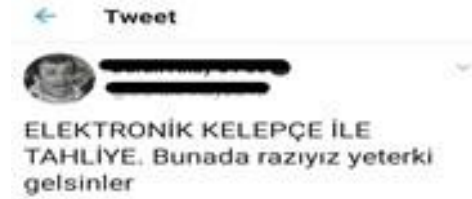
Çalışmanın derinlemesine görüşmelerin analiz edildiği bölümünde elektronik kelepçenin aile üyelerinin bir arada kalabilmesini sağlayan ve birlikte vakit geçirebilmeyi mümkün kılan bir durumu oluşturduğu ifade edilmişti. Görüşmelerde elektronik kelepçe uygulanmış bireylerin deneyimlerinde görüldüğü gibi Twitter paylaşımlarında da aile kurumu için işlevsel bir yönü olduğu ifade edilmektedir. Bu bölümde toplumsal anlamlandırmaları ifade edebilmek için elektronik kelepçenin aile kurumu ile ilişkisine yönelik tweetler söylem analizi ile tartışılacaktır.



Şekil 5.¹⁰

Günümüz cezalandırma yöntemlerinde suçun risk kategorisine göre ve başka diğer sebeplerden dolayı toplumsal güvenlik tehdit edilmiyorsa toplum içinde tedbir almaya ve rehabilite etmeye yönelik düzenlemeler görülmektedir. Bu durumun faydalarından biri olarak bireyin sosyal hayatına devam edebilmesi mümkün hale gelmektedir. Sosyal anlamda yeniden aktifleşebildiği gibi aile veya sosyal çevreyle yeniden bir arada olmayı da sağlamaktadır. Bu bağlamda şekil 5'teki söylemden hüküm giymiş bireylerin yakınlarından benzer talepler olduğu görülmektedir. Özellikle şekil 5'te görülen “eşitlik istiyoruz” söyleminden diğer denetimli serbestliğe katılabilmiş bireyler gibi herkesin elektronik kelepçe tedbiri ile aile bireyleriyle birlikte olması anlamı çıkarılabilir. Küçük çocuğu olan kadınların belirli durumlar hariç cezaevinde çok kısa bir süre kaldıktan sonra elektronik kelepçeye döndüğünden bahsedilmiştir. Ayrıca bu söylemde de toplumsal cinsiyet eşitliği vurgulanmaktadır.

¹⁰ Kaynak: www.twitter.com (24.01.2021 tarihinde erişildi)

Şekil 6.¹¹Şekil 7.¹²

Sosyal sermayenin günümüzde toplumsal riski ve suçları azaltabileceği tartışılmaktadır. Sosyo-kültürel özelliklere göre değişiklik gösterebileceği gibi sosyal sermayenin, topluluk ilişkilerinde bir sosyal kontrol biçimi olduğu düşünülmektedir. Sosyal çevresiyle bağları kuvvetli olan bireylerde suç işleme ihtimalinin daha düşük olduğu görülmektedir. Aidiyeti ve dayanışmayı geliştirebildiği için sapma ve suç davranışlarında engelleyici etkisinin bulunduğu varsayılabilmektedir (Altun ve Hira, 2011: 121). Sosyal sermaye bağlamında şekil 6 ve 7’deki ifadeler, sosyal çevrenin denetim mekanizması şeklinde işleyebileceğinden bahsedilebilir. “Sokaklara salmıyoruz hepsinin yuvası var” ve “buna da razıyız yeter ki gelsinler” söylemlerinden, ailenin ve sosyal çevrenin hükümlü açısından kontrollü bir şekilde serbest bırakılmanın mümkün olduğu anlamı çıkarılabilir. Bu Twitter paylaşımlarında elektronik kelepçenin hem bir denetim aracı olarak algılandığı hem de sosyal sermaye ile birlikte daha işlevsel bir rol üstlenebileceği görülmektedir. Yine saha aşamasındaki deneyimler ve görüşmelerden hareketle, yaşlı ve kalacak yeri olmayan bir kadının “cezaevi benim için daha iyiydi. En azından yemek ve yatağım vardı, banyo yapabiliyordum” ifadesi aile ve yakın çevre desteğinin hükümlü açısından önemine işaret etmektedir. Ayrıca şekil 7’de görüldüğü gibi “buna da razıyız” söyleminde, cezalandırma yöntemleri kıyaslandığında elektronik kelepçenin hükümlülerin aile çevresi açısından daha uygun bir yöntem olarak algılandığı görülmektedir.

Sonuç olarak elektronik kelepçe uygulamasına yönelik toplumsal yaklaşımlar arasında, aile kurumuna katkısı ve hastalık, yaşlılık, ölüm gibi durumlarda aile üyelerinin bir arada kalabilmesinin önemine yönelik söylemler dikkat çekmektedir.

5.2.3. Pandemi, Sağlık ve Elektronik Kelepçe

Twitter paylaşımlarından analiz için toplanan verilerde cezalandırma yöntemlerine yönelik cinsiyet, sağlık, beslenme, hastalık, yaşlılık gibi durumların eleştirilerin en dikkat çeken başlıklarını oluşturduğu görülmüştür. Özellikle 2019 yılının sonunda başlayan ve bu çalışmanın

¹¹ Kaynak: www.twitter.com (30.08.2020 tarihinde erişildi)

¹² Kaynak: www.twitter.com (30.08.2020 tarihinde erişildi)

yazıldığı dönemde de devam eden COVID-19¹³ salgını ile cezaevlerinin hükümlüler için sağlıklı olmayacağına dair eleştirel Twitter paylaşımlarında sık sık görülmektedir. Pandeminin başından beri kapalı alanların risk oluşturabileceğine dair söylemlerin cezaevlerini gündeme getirdiği görülmektedir. Saha araştırması deneyiminde bakanlığın konuyla ilgili düzenlemeler yaptığı da görülmüştür. Dolayısıyla ceza uygulamalarında artan denetimli serbestlik tedbirlerinden hareketle, Twitter üzerinden bireylerin yakınları için veya insan hakları adına daha çok elektronik kelepçe talep ettikleri görülmüştür.



Şekil 8. ¹⁴

Salgın, hastalık gibi problemlerin toplumsal yapıyı etkilediği gibi suç olgusunu ve ceza sistemlerini etkilediği düşünülmektedir;

Bulaşıcı hastalıklar toplumsal değişmeyi anlamada tıpkı ekonomik krizler, savaşlar, demografik değişimler ve devrimler kadar etkilidir. Çünkü salgınlar aynı zamanda sadece beden üzerinde etkili olan bir süreç olmayıp, diğer yaşamsal alanlar; toplumsal ilişkiler, tıp, din, sanat moda ve politika üzerinde de etkilidir (Snowden'den akt. Timurturkan, 2020: 137-138).

Çalışmanın kapsamına uygun ifade edildiğinde ise, 21. yüzyılda toplumların karşı karşıya olduğu Covid-19 salgınının, güncel suç ile ilişkili durumların anlaşılmasında etken olduğunu göstermektedir. Türkiye’de Covid-19 ile birlikte hapisane nüfusunu azaltmak için denetimli serbestliğe yönelik yoğunlaşma, çalışmanın salgın ile toplum, suç ve ceza ilişkisine önem atfetmesi gerekliliğini göstermiştir. Bu bağlamda şekil 8’deki ifadelerde, cezaevinin salgın sürecinde hükümlüler için uygun olmadığı görülmektedir. “2. Dalga gelmeden vaka sayısı çok fazla artıyor kapalıdaki mahkûma elektronik kelepçe” söyleminden, salgın koşullarının etkisiyle toplumda kapalı cezaevlerinin pandemi nedeniyle riskli olduğu elektronik

¹³[https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=A%C3%A7%C4%B1klama%3A%20COVID%2D19%2C%20%C3%BClkemizde,DS%C3%96\)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9Ftir.](https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=A%C3%A7%C4%B1klama%3A%20COVID%2D19%2C%20%C3%BClkemizde,DS%C3%96)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9Ftir.)

¹⁴ Kaynak: www.twitter.com (31.08.2020 tarihinde erişildi)

kelepçenin bir alternatif olduğu anlamı çıkarılabilir. Dolayısıyla bu söylemlerden hareketle “suçlu”, “mahkûm” veya “hükümlü” olarak damgalanan bireyler açısından cezaevleri gibi kapalı ve kalabalık mekanlarda oluşabilecek tehlikeleri önlemek amacıyla elektronik izleme talep edilmektedir. Bu söylemlerden elektronik kelepçenin tekrar af olarak algılandığı ve salgın koşullarında eşitlik amaçlı talep edildiği kadar serbestlik anlamına geldiği de görülmektedir. Toplumda cezanın farklı bir yaptırımını olarak algılansa da olağanüstü bir durumdan kaynaklı suçların silinmesi veya affedilmesi şeklinde bir anlam ifade ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak Twitter paylaşımlarından görüldüğü üzere, elektronik kelepçenin hastalık, ölüm risklerine karşı bir “yaşam hakkı” aracı olarak anlam ifade ettiği söylenebilir. Elektronik kelepçe ve diğer denetimli serbestlik uygulamaları salgın koşullarında hükümlülerin dezavantajlılıklarını giderebilmesinde oldukça önemli bir işlev gösterebileceği düşünülmektedir. Ancak salgının toplumsal yapı ve toplumsal ilişkiler bağlamında önemli bir değişime sebep olacağı dikkate alınırsa yeni bir sosyal probleme sebep olma olasılığını da beraberinde getireceği söylenebilir. Dolayısıyla ceza sistemlerinde denetimli serbestlik programları uygulanırken toplumsal yapıya bağlı olarak güncel suç dinamiklerinin de göz önünde bulundurularak uygulanması gerekliliği iddia edilebilir.

5.2.4. Şiddeti Önlemede Bir Yöntem Olarak Elektronik Kelepçe

Çalışmanın söylem analizi aşamasında elektronik kelepçe tedbirinin kadına yönelik şiddet, kadın cinayetleri ve aile içi şiddet durumlarında oldukça önemli anlam ifade ettiği dikkat çekmektedir. Elektronik izleme sistemlerinde mağdur üniteleri ve mekânsal anlamda uzaklaştırma uygulamalarının olduğundan daha önce bahsedilmişti. Twitter paylaşımlarında da elektronik kelepçenin bu anlamda şiddet önleyici bir işlevi olabileceğinden ve özellikle kadın cinayetlerine karşı bir araç olabileceğine dair ifadelerle sık sık karşılaşılmaktadır. Ayrıca saha araştırmasında hükümlülerin bazı suçlar için elektronik kelepçenin faydalı olacağına dair vurgusu ile bu bölümde elektronik kelepçenin toplumsal alanda suç tipine göre ayırımına dair tanımlamalarını tartışmak amaçlanmaktadır.

Şekil 9.¹⁵Şekil 10.¹⁶

Kadına yönelik şiddette klasik ceza sistemlerinin etkisiz kalması, yeni yöntemlerin tartışılmasına neden olmuştur. Güvenlik teknolojileri bu tartışmaların odaklandığı konulardan biridir. Elektronik izleme de bu bağlamda mağdurların daha erişilmez olmasını sağlayarak elektronik kelepçe gibi uygulamaların soyut bir otorite haline gelmesini sağlamaktadır. Evlerin veya mekanların bu anlamda güvenli veya korunaklı olması amaçlanmaktadır. Ancak elektronik izleme yöntemleri, cezalandırıcı yönüyle bir kontrol aracı olsa da bazen gayri resmi kontrol olduğundan dolayı riskleri kesin bir biçimde çözemeyebilir (Bostaph vd., 2004: 37). Elektronik kelepçeye dair şiddet önlemeye yönelik söylemlerde de bu tartışmalar görülmektedir. Şekil 9 ve 10'da görülen ifadelerde doğaya, insana -özellikle kadın vurgusu görülmektedir-, hayvana ve çevreye zarar veren, şiddet uygulayan bireyler için elektronik kelepçe uygulanması talebi bulunmaktadır. Bu söylemlerden anlaşıldığı üzere elektronik kelepçenin bu tür suçlarda önleyici ve cezalandırıcı bir yöntem olarak algılandığı söylenebilir. Ataerkil ve eril şiddetin yoğun olduğu toplumlarda kadına yönelik şiddet tartışılan bir konu olmakta ve bu sosyal problemin çözümüne yönelik caydırıcı yaptırımlar olmadığı yaygın bir biçimde Twitter paylaşımlarında da ifade edilmektedir.

¹⁵ Kaynak: www.twitter.com (24.01.2021 tarihinde erişildi)

¹⁶ Kaynak: www.twitter.com (24.01.2021 tarihinde erişildi)

Şekil 11.¹⁷Şekil 12¹⁸

Bu paylaşımlara göre, elektronik kelepçenin şiddet önlemede önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Ancak farklı olarak “suçlular gibi” ifadesinde elektronik kelepçenin kadına şiddet ve ev içi şiddet olaylarında önleyici olarak takılması gerektiği vurgulanmaktadır. Cinsel ve aile içi şiddet suçlarında hem mağduran hem hükümlülere elektronik izleme ünitesi uygulanmaktadır. Şekil 11’de de tehlike anında mağdurun yardım isteyebilmesi için evine yerleştirilen ve mağdura takılan alet ima edilmektedir.

Sonuç olarak bir önceki bölümde mahkumların sağlıklı yaşam hakkının engellenmemesi için elektronik kelepçe bir araç olarak anlamlandırıldığı gibi bu bölümde de kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri için önlem anlamı taşıdığı söylenebilir. Elektronik izleme yöntemlerinin şiddeti önlemede ve kadın cinayetlerini azaltmada etkili olacağı düşünülmektedir ancak sadece bir yöntemin uygulanması ile değil toplumsal ilişkilerin ve toplumsal yapının da önemli dönüşümlere uğramasıyla kesin bir çözüm olabileceği iddia edilebilir. Dolayısıyla toplumda elektronik kelepçeye yüklenen bu misyon için tek başına yeterli olmayan ama işlevsel olabileceği düşünülen bir uygulama olduğu söylenebilir.

5.2.5. "Modern Pranga" Olarak Elektronik Kelepçe

Twitter paylaşımları üzerinden yapılan incelemelerde elektronik kelepçe uygulamasının bir af olarak algılanması gibi söylemlerin aksine bazı ifadelerde de elektronik kelepçenin denetimli serbestlik uygulaması olarak değil de evde gerçekleştirilen hapis cezası olarak algılanıp, özgürlük ve mahremiyet ihlali kapsamında tartışıldığı da görülmüştür. Bu ifadelerden denetimli serbestlik kapsamında uygulanan elektronik kelepçenin, toplumsal alanda gerçekleştirilen bir denetim değil, bireyin disipline edilmesi ve bedenin bir tedbir aracı olarak

¹⁷ Kaynak: www.twitter.com (06.02.2021 tarihinde erişildi)

¹⁸ Kaynak: www.twitter.com (02.04.2021 tarihinde erişildi)

kapatılarak cezalandırılması gibi tanımlandığı anlaşılmaktadır. Gibbs'e göre, ev hapsi koşullarının ve kurallarının katı olması, beden hareketliliğinde herhangi bir esnekliğin olmaması sürecin zorluklarından. Ancak suç tekrarlarında da önemli bir engel olmaktadır (2004: 61). Dolayısıyla elektronik izleme yöntemlerinin çeşitli sonuçları sosyolojik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların kökeninde disipline etme ve topluma yeniden kazandırma yaklaşımlarının iç içe geçmiş olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Şekil 13.¹⁹Şekil 14.²⁰Şekil 15.²¹

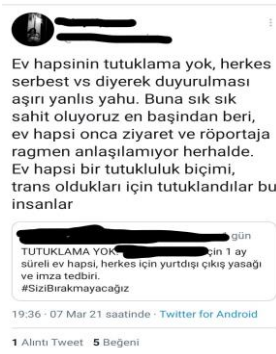
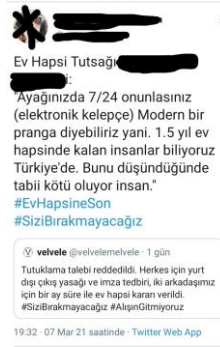
Elektronik kelepçenin hüküm giymiş bireyler için uzun vadeli bir rehabilitasyonu sağlama ve suç tekrarını önleme amacı olduğu daha önce ifade edilmişti. Yukarıdaki Twitter paylaşımlarından bu uygulamanın kimi zaman gözetleme mekanizması olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Şekil 13'teki ifadeden görüldüğü üzere, gözetim mekanizması olarak anlamlandırılan durum ve olaylar, elektronik kelepçeye benzer bir nesneyi çağrıştırmaktadır. Elektronik kelepçenin toplumda gözetimin cisimleşmiş bir göstergesi olarak anlamlandırıldığını söylemek yanlış olmaz. Şekil 14'te de diğer paylaşımlara benzer şekilde distopik bir gözetimi anlatan "big brother" ifadesi görülmektedir. Bu paylaşım üzerinden denilebilir ki bir distopya metninde anlatılan hikâye, elektronik kelepçe ile gerçek olduğu ve

¹⁹ Kaynak: www.twitter.com (10.01.2021 tarihinde erişildi)

²⁰ Kaynak: www.twitter.com (06.02.2021 tarihinde erişildi)

²¹ Kaynak: www.twitter.com (24.12.2020 tarihinde erişildi)

her şeyin izlendiği bir göz olduğu anlaşılmaktadır. Dijital gözetim ve güvenlik teknolojileri olgularından hareketle şekil 15’teki ifadeden elektronik kelepçeyle yeni bir toplum yapısına ve ceza anlayışına geçtiğimiz anlaşılmaktadır. Kapalı ve her şeyi gören cezaevi olarak panoptikon metaforu, burada elektronik kelepçe ve yeni teknolojiler için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu söylemlere göre, elektronik kelepçeyle post-panoptik bir gözetlemeye dönüşen ve eski cezalandırma yöntemlerini çağrıştıran ama yeni teknolojilerle de gündelik hayatın gözetlendiği bir durum söz konusudur.

Şekil 16.²²Şekil 17.²³Şekil 18.²⁴

“ev hapsi de hapistir”, “modern bir pranga” ve “ev hapsi bir tutukluluk biçimi” söylemlerinden, toplumun belirli bir kısmında elektronik kelepçe yönteminin bir denetimli serbestlik uygulamasından çok kapatma amaçlı bir ceza olarak anlamlandırıldığı anlaşılmaktadır. Söylemlerde evin cezaevine dönüştüğü yönünde bir vurgu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla özel alanın kamusal alana dönüşmesi yani evin hapishane işlevi kazanmasıyla mahremiyetin ihlali de söz konusu olabilir. Başka bir ifadeyle Twitter paylaşımlarından elektronik kelepçenin disipline etme fikriyle uygulandığı ve bedenlerin evlere kapatılmasıyla denetimin sağlandığı anlayışı görülmektedir. Ayrıca bu paylaşımlar Foucault’nun (2017) ifade ettiği biyo-iktidara bağlı bir cezanın elektronik kelepçeyle dijital bir biçimde uygulandığını düşündürmektedir.

²² Kaynak: www.twitter.com (07.03.2021 tarihinde erişildi)

²³ Kaynak: www.twitter.com (07.03.2021 tarihinde erişildi)

²⁴ Kaynak: www.twitter.com (09.02.2021 tarihinde erişildi)

Şekil 19.²⁵Şekil 20.²⁶Şekil 21.²⁷

Paylaşımlardan görüldüğü üzere, elektronik kelepçe disipline etme yöntemi olarak uygulanırken bireyin gündelik hayatını da oldukça etkilemektedir. Şekil 19 ve 20’de yer alan söylemlere göre, elektronik kelepçeyle birlikte gelişen rutin kontrol ve tedbirler mahremiyet ihlalini de beraberinde getirerek bireyin “itibarsızlaşmasına” başka bir deyişle damgalanmasına yol açmaktadır. Şekil 19’ daki ifadede açıkça görülmektedir ki, ev hapsinin ortaya çıkardığı sosyal izolasyon işsizliğe neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu paylaşımın hareketle elektronik kelepçenin, işsizlik ve ekonomik problemleri beraberinde getirdiğine dair yaklaşımın bulunduğu söylenebilir.

Bütünsel anlamda bedenden ayrılmaz bir konumda olan elektronik kelepçenin, bireyin her an karşılaştığı ve buna mecbur olduğu bir nesne haline geldiği düşünülmektedir. Şekil

²⁵ Kaynak: www.twitter.com (09.02.2021 tarihinde erişildi)

²⁶ Kaynak: www.twitter.com (02.04.2021 tarihinde erişildi)

²⁷ Kaynak: www.twitter.com (06.02.2021 tarihinde erişildi)

21'deki paylaşımda ise, elektronik kelepçenin meydana getirdiği sosyal ve psikolojik durumlarla baş etmek için strateji geliştirildiği görülmektedir. Elektronik kelepçe üzerinde gerçekleştirilen görsel değişim, bu süreçte zorluklarla mücadele etmek için bireysel bir taktik olduğu anlamına gelebilir. Dolayısıyla elektronik kelepçenin her bireyde aynı etkiyle sonuçlanmadığı düşünülmektedir. Özne-nesne etkileşimi, yeni bir bireyselliği meydana getirerek farklı anlamlara sebep olabilir.

Sonuç olarak elektronik kelepçeye dair gerçekleştirilen söylem analizinde genel olarak bireylerin cezayı; disiplin aracı, suçun affına yönelik bir sembol, toplumsal eşitsizliği azaltmak ve sağlıklı yaşam hakkı için bir mücadele nesnesi ve şiddet önleme aracı olarak cinsiyet eşitliğini sağlayacak bir adım gibi çeşitli sosyal dinamikleriyle anlamlandırdıkları iddia edilebilir.

SONUÇ

Post-panoptik gözetim olgusu toplumsal yaşamın her alanında oldukça etkili bir unsur olarak bulunmaktadır. Bireyin gündelik hayatının önemli unsuru olan bu gözetim biçimi, suça bağlı gelişen durumlarda da görünür olmaktadır. Cezanın yeni biçimlerinin ortaya çıkması da bu bağlamda değerlendirilmiştir. Hayatın akışında ilerleyen tedbir biçimleri de post-panoptik gözetimin ceza boyutunu yansıtmaktadır. Suç ve cezayla ilişkili olmayan durumlarda bile yoğun gözetim ilişkilerinden bahsedilen gündelik hayatta, ceza uygulamalarında keskin bir ayrımın olmaması söz konusudur. Dolayısıyla toplumsal karşılaşmalarda hükümlü veya olmayan şeklinde belirgin bir ayrım yapmak zor olmaktadır. Bunun sonucunda da yeni toplumsal ilişkilerin tartışılması gündeme gelmiştir.

Elektronik kelepçe, aile, ekonomi, kültürel dinamiklerden bağımsız işlemeyen ve gündelik hayatın her türlü pratikleriyle bir arada ele alınan bir yöntemdir. Bu yöntemin deneyimlenme sürecinde bu durumlar odak noktası olmuştur. Bireysel kimliği de ifade etme noktasına geldiği için toplumsal anlamlandırmalar çalışmanın sosyolojik boyutuna önem katmaktadır. Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve elde edilen veriler önemli sosyolojik tartışmaların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

İlk olarak hükümlülerin elektronik kelepçe deneyimlerinde gündelik hayat rutinlerini etkilemesi ve sosyal alanın ortasında yer alması bakımından ceza ve serbestlik anlamında net bir sınır olmadığı öne çıkmıştır. Dolayısıyla bedenin ve kimliğin bir parçası haline gelen elektronik kelepçeyle tanışma süreci hükümlünün toplumsal kimliğini ve benliğini etkilemektedir. Bu bağlamda sosyal karşılaşmalar elektronik kelepçe ile yeni ilişkileri ve yeni sosyallikleri beraberinde getirmektedir. Uygulanan bu tedbire adapte olabilmek ve zorlukları yönetebilmek adına taktikler, stratejiler ve kabullenmeler görülmektedir.

Kamusal ve özel alanlarda uygulandığı için ceza veya denetim, sosyolojik sorunsalları da görünür kılmaktadır. Bunun sonucunda hükümlüler elektronik kelepçeye olumlu veya olumsuz biçimlerde anlam yüklediği görülmüştür. Oluşturulan anlamların denetimli serbestlik uygulamalarında “topluma kazandırma” felsefesi için çeşitli işlevlerinin olabileceği düşünülmektedir. Ancak her halükârda cezaevine kıyasla “serbest” bir yaşamın daha cazip geldiği görülmüştür. Hükümlülerin bu kıyaslamalarında aile kurumunun etkisi olduğu iddia edilebilir.

Özel alanı infaz mekanına dönüştüren bu ceza ile aile hayatı da etkilenmekte ve farklı bir deyişle aile bireylerinin de sürecin çeşitli dinamiklerinden kaynaklı olarak cezanın öznesi haline dönüştüğü iddia edilebilir. Bunun sonucunda aile ilişkileri değişmekte veya farklı

görünümlere dönüşebilmektedir. Aynı zamanda olumsuz tepkiler meydana gelebildiği veya dışlanmaya sebep olabildiği görülmüştür. Diğer yandan ceza infaz kurumlarına kıyasla aile üyelerinin bir arada olabilmesini sağladığı için idare edilebilir bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Sonucunda hükümlüler gündelik hayatlarının odağına elektronik kelepçeyi koyarak kendi sosyal yaşamlarını biçimlendirmektedir.

Gündelik hayatın her anında hükümlüyle beraber olan bu “elektronik göz”, yeni sosyalliklere de neden olmaktadır. Yeni hayatı olumsuz anlamda etkileyebildiği gibi, düzen ve rutin oluşturarak olumlu sonuçlara da ortam sağlayabilmektedir. Günümüz gündelik hayatını tanımlayan önemli kavramlardan biri post-panoptikondur. Post-panoptik bir gözetim ile her anın sıradan gündelik rutinlerin de gözetlenmesi durumunun, hükümlülerin ifadelerinde gündelik hayatlarında elektronik kelepçeyle birlikte ciddi bir değişimin olmadığını dair fikir, algı oluşmasıyla sonuçlanabilmektedir. Elektronik kelepçe öncesinde de benzer hayat pratikleri olduğu için bazı durumlarda kayda değer bir değişimin olmadığı söylenebilir.

Elektronik kelepçeyle beraber uygulanan denetimli serbestlik yükümlülükleri, zaman kısıtlılığından (özellikle gece çalışanlar açısından. Aynı zamanda bazı suçların da gece yoğun olarak işlenmesi bu uygulamayı işlevsel hale getirmektedir) dolayı iş bulma problemini yaratmaktadır. Ayrıca ekonomik birikimi, evi olmayan bireyler elektronik kelepçe ile şartlı tahliye hakkından yararlanamamaktadır. Cezanın sebep olduğu sosyal damga ise istihdam edilme problemini daha da derinleştirmektedir. Bu durumun kaynağında sosyo-kültürel inançlar olduğu kadar sosyal çevrenin meydana getirdiği ilişki biçimleri de etkili olabilmektedir. Dolayısıyla elektronik kelepçe tedbirinin sonucunda görülen ekonomik problemler, çeşitli sosyal dinamiklerin ilişkisiyle oluşmaktadır. Ceza uygulayan kurumlar için bu konuda yasaların bireyler için genellenmesinden ziyade hükümlülerin sosyal ve bireysel koşullarına bağlı olarak özelleştirilerek uygulanması önerilebilir.

Görünürlüğü nedeniyle dışarıdan suçlu olarak tanımlanmaya yol açan elektronik kelepçe, hem bedenin farklı anlamlandırmalara maruz kalmasına hem de damgalanmasına sebep olabilmektedir. Cezanın ilerleyen süreçlerinde hükümlüler bu açıdan farklı deneyimler elde etmektedirler. Beden, sürecin işleyişinde taktik ve strateji aracı olarak uygulanırken aynı zamanda sürecin zorluklarıyla mücadele aracı olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu durumda hükümlülerin bedenlerine çeşitli biçimlerde sosyal anlamlar yükledikleri söylenebilir. Aynı zamanda elektronik kelepçenin sosyal damgaya dönüşmesi söz konusu olduğu için, suç riskini azaltmak amaçlanırken yeni toplumsal sorunlar meydana gelebilmektedir. Bu durumda hükümlüler elektronik kelepçenin üstünü kıyafet, ayakkabı gibi cisimlerle kapatarak saklama

eylemleriyle taktikler geliştirmektedirler. Diğeryandan da tehlike oluşturabilecek veya sosyal çevresine mensup olmayan bireylerden gizleme yolunu da deneyebilmektedirler.

Foucault (2017) ve birçok düşünür ceza yöntemlerinde bazı dönemlerde bedene acı ve ızdırap çektirmenin yaygın olduğundan bahsetmişlerdir. Yine Foucault (2017), bunun beden ve zihnin disipline edilerek topluma yararlı bireyler haline getirme felsefesi olduğunu söylemiştir. Topluma kazandırma ve topluma yararlı bireyler oluşturma yaklaşımın birbirlerine benzer özellikler taşıdığı düşünülmektedir. Dünyada ve Türkiye’de uygulanan denetimli serbestlik uygulamaları topluma yeniden kazandırma yaklaşımını yansıtmaktadırlar. Bu açıdan elektronik izleme veya elektronik kelepçe yöntemleri de bu yaklaşımın bir parçasıdır. Görüşmelerin analizinde beden bu ceza yönteminden dolaylı ve dolaysız olarak etkilendiğı ifade edilmişti. Bunun sonucunda hükümlünün beden bütünselliğine engel olması ve acıya sebep olması sebebiyle, aslında bu yenilikçi ve toplum-hükümlü etkileşimini ön planda tutan yöntemlerde de eski ceza yöntemlerindeki bedene müdahale etmenin farklı bir versiyonu olduğu iddia edilebilir. Dolayısıyla güncel ceza felsefesinde “topluma kazandırma” ve “topluma yararlı hale getirme” yaklaşımlarının tamamıyla birbirinden farklı olmadığı benzer özellikleri de gösterdikleri düşünülmektedir. Bu bağlamda Norveç tarzı ceza sistemlerinde²⁸ uygulanan ceza uygulama yaklaşımları, Türkiye için de kalıcı bir çözüm bulabilmek adına önerilen bir örnek olabilir.

Sosyal çevreye aidiyet biçimleri, bireysel koşulları da şekillendirebilmektedir. Sosyal kimliği de kapsayan aidiyet ilişkileri zarar gördüğünde hem sosyal hem de psikolojik anlamda sorunlar ortaya çıkabilir. Elektronik kelepçe tedbiri sürecinde de sosyal destek eksikliği ve sosyal çevrede yaşanan olumsuzluklar benlik kaybına sebep olarak cezanın işleyişinde engeller olabileceğı görülmüştür. Bu açıdan sosyal alanın oluşturduğu atmosfer cezanın sürdürülebilirliği için tartışılması gereken konulardan biri olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada elektronik kelepçeye dair toplumsal yaklaşımları çözümleyebilmek için gerçekleştirilen medya metinlerinin söylem analizinde, yukarıda bahsedilen sosyal ilişkilerin, toplumsal atmosferin altında yatan sosyolojik kökenlerin anlamlandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak elektronik kelepçe uygulamasının Twitter paylaşımlarında bir tedbir biçiminden çok af olarak anlamlandırıldığı görülmüştür. Denetimli serbestlik yasasının net olarak bilinmemesi veya ceza uygulayıcılarının kamuya net ifade etmemesi, tedbir yönteminin “genel af” olarak anlamlandırılmasında etken olduğu düşünülmektedir.

Toplumda aile kurumunun korunması ve hasta çocukların, yaşlı bireylerin yalnız kalmaması için elektronik kelepçenin bir çözüm yöntemi olduğuna dair söylemler

²⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48932195>

bulunmaktadır. Bu bağlamda söylem analizinden görülmüştür ki, aile bireylerinde suç deneyimi olanlar için elektronik kelepçe aile kurumuna işlevsel bir özellik katmaktadır. Ayrıca Twitter paylaşımlarında, sosyal sermaye unsuru olan aile kurumunun sosyal kontrolü sağlaması bakımından “af” çıkmasına yönelik taleplerin olduğu söylenebilir.

Salgın gibi olağanüstü durumlarda sağlığa risk oluşturma ihtimali olan cezaevleri için, bu sorunun çözülmesi ve sağlıklı yaşam hakkının sağlanması için elektronik kelepçe talepleri görülmektedir. Dolayısıyla Twitter paylaşımlarından hareketle, elektronik kelepçe şartlar hazırlandığında olağandışı durumlarda yaşam koşullarında eşitlik için önemli bir uygulama olduğu iddia edilebilir. Ayrıca söylem analizi için veri toplama sürecinde, elektronik kelepçenin şiddet önleme yöntemi olarak işlev taşıdığı sık sık tekrarlanan bir olgu olduğu görülmüştür. Uzaklaştırmayı sağlaması ve mağduru koruması gibi özellikleri bakımından, şiddet önleme yöntemi değerlendirmelerinin nedeni olduğu düşünülmektedir. Ayrıca doğa, çevre, çocuk, hayvan, kadın vb. yönelik şiddet davranışlarında caydırıcı olacağı yönünde ortak bir kanı olduğu görülmektedir.

Elektronik izleme sistemleri, gözetimi ve kontrolü sağlamak için kullanılan yöntemlerden biridir. Elektronik kelepçe de dijital gözetimi sağladığı için Twitter paylaşımlarındaki söylemlerde “big brother” gibi distopik bir gözetlemeyi ifade eden tanımlamalara neden olduğu görülmüştür. Dolayısıyla araştırma kapsamında söylem analizi için kullanılan paylaşımlarda elektronik kelepçenin post-panoptik bir gözetim aracı olarak anlamlandırıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda ayrıca denetimli serbestlik kapsamında uygulansa da aslında farklı bir “hapis” cezası olduğuna dair düşünceler de görülmüştür. Bedeni disipline ederek kapatmayı oluşturan hapis cezasına benzer olmasından kaynaklı, evin cezaevine dönüştüğüne yönelik tanımlamalar bulunmaktadır. Bu süreç de kontrollerin bireyin özel alanına dahil olarak mahremiyetin ihlaliyle sonuçlandığı iddia edilmektedir. Ayrıca elektronik kelepçenin bedende bulunan bir aksesuara dönüştürme yönündeki pratiklerle görülmesi ve görselleştirme şeklindeki taktikler, bu cezada bedene müdahale edilerek uygulanan bir yöntem olduğunu düşündürmüştür.

Çalışmada daha önce de ifade edildiği gibi denetimli serbestlik uygulamalarından olan elektronik kelepçeye yönelik tüm deneyimleri anlamak ve altında yatan toplumsal durumları açıklamak amaçlanmıştır. Araştırma sürecinde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve Twitter paylaşımları aracılığıyla gerçekleştirilen söylem analizi yukarıdaki tartışmalarla sonuçlanmıştır. Elektronik kelepçenin henüz Türkiye’de yeni bir uygulama olması nedeniyle birçok açıdan geliştirilecek çeşitli noktaları olduğu görülmüştür. Bunların başında hükümlülerin sosyo-ekonomik özelliklerinin ve toplumun sosyo-kültürel yapısının göz önünde

bulundurularak uygulanması gerekliliği gelmektedir. Denetimli serbestliğin amacının yanlış algılamalara sebep olmaması için toplumu bilgilendirerek uygulanması ve toplumla iş birliği içinde uygulanması öneri olarak sunulabilir. Ayrıca hükümlünün hayatına odaklanan çalışmaların olması, kişiyi özne olarak değerlendirmenin bir sonucu olduğu için daha kalıcı sonuçlara ulaşılacağını düşündürmüştür. Bu bağlamda disiplinlerarası çalışmaların kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada, yeni bir ceza yöntemine sosyolojik bakmak kadar suç ve cezaya bağlı sosyal problemlerin çözülmesi için yeni yaklaşım getirmek de amaçlanmıştır. Bu açıdan elektronik izleme yöntemlerin cezalandırma boyutuna yönelik daha fazla sosyolojik çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu çalışma sosyolojik perspektiften ilk örneklerden olduğu için, çalışmanın içinde bulunan her bir tartışma ileride ayrı bir araştırma konusu olarak çalışılabileceği gerekliliğiyle sonuçlandırılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aas, K, F. (2006). “‘The Body Does Not Lie’: Identity, Risk and Trust in Technoculture”. *Crime, Media, Culture*, 2(2): 143-158.
- Akdağ, G. (2015). “*Gözetim Toplumu*” *Teorilerinin Tarihsel ve Teorik Bir İncelemesi*. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Altun, N., Hira, İ. (2011). “Suç Önlemede Sosyal Sermaye Olarak Sosyal Kontrolden Yararlanmak”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1): 111-124.
- Apaydın, C., Kaplan, H. (2019). “Ceza İnfaz Sistemi ve Denetimli Serbestlik”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2): 185-207
- Asıl, S. (2017). *Kamu Çalışanlarının Dijital Gözetime İlişkin Algıları: Gazi Üniversitesi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2018). *Akışkan Gözetim*. (çev. E. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baştürk, E. (2016). *Gözetimin Soykütüğü: Foucault’dan Deleuze’e Postmodern Bir Arkeoloji*. Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Baştürk, E. (2018). “Post Yapısalcı Teori Bağlamında Pos-Panoptik Gözetimin Küresel Politikası”. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 27(1):47-68.
- Beck, U. (2014). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. (çev. K. Özdoğan ve B. Doğan). İthaki Yayınlar, İstanbul.
- Bostaph, L, G., Hamilton, C., Santana, S, A. (2004). “The Use Of Security Technology to Protect Battered Women”. *Security Journal*, 17(4): 35-51.
- Boyne, R. (2000). “Post-Panopticism”. *Economy and Society*, 29(2): 285-307.
- Bozkurt, V. (2000). “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”. *Birikim Dergisi*, 136: 69-74.
- Bulut, S. (2019). “Büyük Veri Çağında Araçsallaştırılan Beden ve Genetik Ayrımcılığı David Lee Breton’ın Bedene Vedası’ndan Okumak”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20): 2300-2326.
- Bülow, W. (2013). “Electronic of Offenders: An Ethical Review”. *Science and Engineering Ethics*, 20(2): 505- 518.
- Champion, T. (2010). “Are We Living in a Post-Panoptic Society?”. <https://www.e-ir.info/2019/04/16/are-we-living-in-a-post-panoptic-society/#:~:text=To%20conclude%2C%20we%20unquestionably%20live,the%20development%20of%20post%2Dpanopticism> (erişim tarihi: 15.10.2020).

- Çatalkaya, Ş, N, M. (2017). *Modern Dönem Gözetim Olgusunda Sınıflandırma Pratiğinin Değerlendirilmesi ve Toplumsal Hayata Yansımaları*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Çelik, R. (2014). *Gözetim Toplumu ve İnternet: Yeni İletişim Ortamlarında Gözetimin Dönüşümü*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinkaya, A, Ö. (2013). “Mahremiyet Açısından Tüketicinin Elektronik Gözetim ve Denetimi”. *Yeni Düşünceler*, 7: 57-76.
- Creswell, J, W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (çev. M. Bütün., S. B. Demir). Siyasak Kitabevi, Ankara.
- De Certau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi 1: Eylem, Uygulama ve Üretim Sanatları*. (çev. L.A. Özcan). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Demez, G., Kart, E., Timurturkan, M., Ertan, C., Cankurtaran, S., Aktin, S. (2017). *Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Demez, G. Timurturkan, M. Özkan, B. Tunca, T. (2020). “Gözetim, Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme”. G. Demez, M. Timurturkan ve C. Ertan (Ed), *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. Bağlam Yayınları, İstanbul, 13-32.
- Dolgun, U. (2004). “Gözetim Toplumu Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumu”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3):55-74.
- Dolgun, U. (2005). “Çalışma Yaşamında Gözetim”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49: 507-539.
- Dolgun, U. (2015). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*. Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- Döldöş, N. (2018). *Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinde Elektronik İzleme*. Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duman, M, F. (2018). *Suç Habitatu ve Suçlu Gençlik Habitusu: İzmir İli Örneği*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Durutürk, B. (2018). “Michel Foucault’nun İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu”. *Üçüncü Sektör Sosyal Bilimler Dergisi*, 53(3): 959- 972.
- Elçi, F. (2017). *Elektronik İzleme Sistemlerinin Türkiye’de Kullanımı ve Enerji Analizi*. Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilecik.
- Eşitti, Ş. (2013). *Gözetim Toplumunda Sinoptikon ve Sosyal Medya*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Filibeli, E. T., Ertuna, C. (2021). "Sarcasm Beyond Hate Speech: Facebook Comments on Syrian Refugees in Turkey". *International Journal of Communication*, 5: 2236-2259.
- Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*. (çev. M. A. Kılıçbay). İmge Kitabevi, Ankara.
- Gibbs, A. (2004). "A Letter from New Zealand: Home Detention—Emerging Issues After the First Three Years". *Crime Prevention and Community Safety: An International Journal*, 6(3): 57-64.
- Giddens, A. (2008). *Ulus, Devlet ve Şiddet*. (çev. C. Atay). Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Goffman, E. (2016). *Tımarhaneler*. (çev. E. Aycan). Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (çev. B. Cezar). Metis Yayınları, İstanbul.
- Goffman, E. (2019). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (çev. Ş. Geniş., L. Ünsaldı., S.N. Ağırnaslı). Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Güven, K, S. (2007). *Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gür, T. (2013). "Post-modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi". *Zeitschrift die welt der Türken/Journal of World of Turks*, 5(1): 185-202.
- Hucklesby, A., Beyens, K., Boone, M., Dünkel, F., McIvor, G., & Graham, H. (2016). "Creativity and effectiveness in the use of electronic monitoring: A case study of five jurisdictions"[comparative report]. *Leeds: University of Leeds and Criminal Justice Programme of the European Commission*.175.
- Karakehya, H. (2009). "Gözetim ve Suçla Mücadele". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2):319-357.
- Kızmaz, Z. (2005). "Cezanın veya Kriminal Yaptırımın Suç Oranları Üzerindeki Caydırıcı Etkisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 210-231.
- Kilgour, L. (2020). "The ethics aesthetics: Stigma, information, and politics of electronic ankle monitor design". *The Information Society*, 36(3): 131-146.
- Koç, Z. (2013). "Elektronik İzleme ile Hapis Cezasının Konutta Çektirilmesi". *Ankara Barosu Dergisi*, (2): 171-220.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2020). *Niteliksel Araştırmalarda Analiz*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Lupton, D. (2018). "Dijital Siborg Asamblajı: Donna Haraway'in Siborg Kuramı Ve Yeni Dijital Sağlık". *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 86(1): 143-156.

- Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek: Gözetlenen Toplum*. (çev. G. Soykan). Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. (çev. A. Toprak). Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Mattelart, A. (2012). *Gözetimin Küreselleşmesi: Güvenlileştirme Düzeninin Kökeni*. (çev. O. Gayretli ve S. E. Karacan). Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Mazlum, M.M., Mazlum-Atalay, A. (2017). “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemlerinin Belirlenmesi”. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(4): 1-21.
- Mermutlu, A. (2010). *Görünürlük Uzamlarında Kamusallık, Denetim, Mahremiyet: İstanbul Örneğinde Kameralı Gözetimin Sosyo-Politiği*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Nellis, M. (1991). “The Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales: Recent Developments and Future Prospects”. *The British Journal of Criminology*, 31(2): 165-185.
- Nellis M (2003) “‘They don’t even know we’re there’: The electronic monitoring of offenders in England and Wales”. K, Ball and F, Webster (Ed). *The Intensification of Surveillance. Crime, Terrorism and Warfare in the Information Age*. Pluto Press, London, 62–89.
- Neuman, W, L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (çev. S. Özge). Yayınodası Yayıncılık, Ankara.
- Okmeydan, S. B. (2017). “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’ dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a”. *Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 45-69.
- Olgun, B, H. (2017). “Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennet’in Kamusal Alan Yaklaşımları”. *Sosyolojik Düşün*, 2(1): 45-54.
- Ömürgönülşen, U., Yüceyılmaz, A., Öktem, M, K. (2010). “Kentsel Suçla Mücadeleyi Yeniden Düşünmek: Güvenli Bir Kent Yaşamı Sağlama Aracı Olarak Komşuluk Alanı Gözetim Sistemi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2):63-76.
- Özcan, Y. (2011). *İşlenen Suçlara Karşı Verilen Cezaların Caydırıcılığının Liseli Gençler Üzerindeki Etkisi*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Özdel, G. (2012). “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve ‘Panoptikon’ İle ‘İktidarın Gözü’ Göstergeleri”. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(1): 22-29.

- Özdemir, Ş. (2020). "Post-Ppanoptikon Çağı: Gözetimin Dijitalleşmesi ve Çevrimiçi Kimliğin Gizliliği Üzerine Bir Analiz". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3): 81-108.
- Özüölmez-Kılınç, P. (2019). "Michel Foucault'nun İktidar ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak: Black Mirror–Arkangel". *Selçuk İletişim Dergisi*, 12(2): 630-655.
- Patterson, C. (2017). "Tagging re-booted! Imagining the potenial of victim-oriented electronic monitoring". *Probation Journal*, 64(3): 226-241.
- Pekel-Uludağlı, N. (2012). "Hükümlülerin Denetiminde ve Topluma Kazandırılmasında Yeni Bir Yöntem Olarak Elektronik İzleme". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(4): 1337-1368.
- Punch, K, F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (çev. D. Bayrak., H. B. Aslan., Z. Akyüz). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Şah, U. (2020). "Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar." *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7: 210-231.
- Şahin, Y. (2017). "Michel Foucault'da Söylem Analizi" *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6): 119-135.
- Şener, K, N. (2018). "'Filtreli' Hayatlar Çağında Mahremiyet veya Telefon Mahremiyeti Nasıl Değiştirdi?". *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 86(1):111-131.
- Taşkaya, M. ve Talay, Ö. (2019). "Dijital Gözetimin Pazarlama Amaçlı Araçları: 'Çerezler' ve Çerez Kullanımında 'Açık Rıza'". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31: 356-376.
- T.C. Resmi Gazete. (2013). *Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği*. Adalet Bakanlığı, Sayı: 28578, Ankara.
- Tekergül, M. (2010). *İşyerinde Elektronik Gözetim Uygulamaları*. Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Timurturk, M. (2010). "Gündelik Hayatın Gözetimi: Panoptikon Toplumu". *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(2):1-19.
- Timurturk, M. (2020). "'Salgın' ve Metaforlarının Ürettiği Beden Politikaları ve Yeni Toplumsallıklar". *Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme*. G. Demez, M. Timurtürk ve C. Ertan (Ed), *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. Bağlam Yayınları, İstanbul, 54-73

- Tokgöz, C. (2018). “Mekan ve Beden Bağlamında Gözetim ve Direniş”. *Kültür ve İletişim*, 21(41): 60-83.
- Toktaş, A. S., Binark, M., Dikmen, E. Ş., Fidaner, I. B., Küzeci, E. Özaygen, A. (2012). *Türkiye’de Dijital Gözetim: T. C. Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurттаşın Sayısal Bedenlenişi*. Alternatif Bilişim Derneği Yayınları, İstanbul.
- Tunca, T. (2020). “Toplumsal Eşikteki Mekanlarda Cezanın Deneyimlenme Sürecinin Beden Üzerinden Görünümü”. *Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme*. G. Demez, M. Timurtürkan ve C. Ertan (Ed), *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. Bağlam Yayınları, İstanbul, 54-73
- Türkmen, M. (2017). “Cezaya Alternatif Bakışlar ve Yeni Bir Disiplin Olarak Ceza Sosyolojisinin İmkınlılığı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52): 703-720.
- Türkmen, M. (2018). “Ceza Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Ceza Adalet Politikaları ve Denetimli Serbestlik”. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(1): 379-397
- Umudum, E, C. (2019). *Denetimli Serbestlik Bağlamında Elektronik İzleme*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Üçer, M. (2014). *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna Ev’in Kamusal’a Dönüşümü*. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Ünal, S., Binark, M. (2020). “Çin’de Çevrimiçi Yönetim ve Mobil Platformlar Üzerinden Kurulan Bioiktidar”. *Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme*. G. Demez, M. Timurtürkan ve C. Ertan (Ed), *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. Bağlam Yayınları, İstanbul, 33-53
- Yarcı, S. (2011). “Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1): 125-135.
- Yücedağ, İ. (2017). “Modern Toplumda Denetim Asemblajı”. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41:161-175.

İnternet Kaynakları

- Anadolu Ajansı. “<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/infaz-duzenlemesiyle-kadin-cocuk-ve-yasli-hukumluler-icin-yeni-donem/1806862> (Erişim Tarihi: 05.04.2021)

BBC NEWS. “Norveç'te suçlular nasıl ‘iyi komşulara’ dönüşüyor?”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48932195> (Erişim Tarihi: 25.04.2021).

Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü. “Elektronik İzleme”. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/elektronik-izleme#:~:text=Elektronik%20izleme%20ile%20y%C3%BCK%C3%BCml%C3%BCleri n%20denetimi,.%E2%80%9D%20h%C3%BCKm%C3%BC%20gere%C4%9Fince%20overine%20getirilmektedir> (Erişim Tarihi: 11.04.2021).

Resmi Gazete. “Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği”. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130305-7.htm> (Erişim Tarihi: 31. 03. 2021)

Sağlık Bakanlığı. “Covid-19 Bilgilendirme Platformu”. [https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=A%C3%A7%C4%B1klama%3A%20COVID%2D19%2C%20%C3%BClkemizde,DS%C3%96\)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9Ftir](https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=A%C3%A7%C4%B1klama%3A%20COVID%2D19%2C%20%C3%BClkemizde,DS%C3%96)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9Ftir). (Erişim Tarihi: 18. 04. 2021).

www.twitter.com

EK-1 DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARI

- 1) Kaç yaşındasınız?
- 2) Nerede doğup büyüdünüz?
- 3) Eğitim düzeyiniz nedir?
- 4) Özel veya kamu kurumunda çalışıyor musunuz?
- 5) Medeni durumunuz nedir?
- 6) Çocuğunuz var mı?
- 7) Büyüdüğünüz çevreyi anlatabilir misiniz?
- 8) Kardeşiniz var mı?
- 9) Aile ilişkileriniz nasıl?
- 10) Anne, baba ve kardeşlerin meslekleri nedir, kaç yaşındalar?
- 11) İş veya okul dışında bir gününüz nasıl geçer?
- 12) Boş vaktinizde nerelere gitmekten hoşlanırsınız?
- 13) Akşam saatlerinde yapmayı özlediğiniz bir etkinlik var mı?
- 14) Göç öykünüz var mı? Varsa Antalya'ya göç etme sebebiniz nedir?
- 15) Denetimli serbestliğe gelme sebebiniz nedir?
- 16) Denetimli serbestlik programlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 17) Elektronik kelepçeyi nasıl değerlendirirsiniz?
- 18) Elektronik kelepçeye dair daha önceden bilginiz var mıydı?
- 19) Elektronik kelepçeyi ilk taktıklarında ne düşündünüz ve hissettiniz?
- 20) Elektronik kelepçe gündelik hayatınızı nasıl etkiliyor?
- 21) Aileniz elektronik kelepçe uygulamasını nasıl değerlendiriyor, tepki aldınız mı?
- 22) Sosyal çevreniz ve arkadaşlarınız elektronik kelepçeyi nasıl değerlendiriyor?
- 23) Çevrenizin elektronik kelepçeden haberi var mı?
- 24) Çevrenizden elektronik kelepçeye dair tepki aldınız veya bununla ilgili sorun yaşadınız mı?
- 25) Haberleri olsaydı sorun olur muydu? (Haberleri olmadığı zaman sorulan bir sorudur)
- 26) Çalışma hayatınızı elektronik kelepçe nasıl etkiledi?
- 27) İş bulmanızda elektronik kelepçenin dezavantajları var mı? (İşsiz katılımcılar için sorulan bir sorudur)
- 28) Cezaevi ve elektronik kelepçeyi kıyaslayacak olursanız nasıl değerlendirirsiniz?
- 29) Elektronik kelepçe hayat koşullarınız da ne türden değişikliklere neden oldu?

- 30)Görsel açıdan elektronik kelepçeyi nasıl değerlendirirsiniz?
- 31)Uyuşturucu madde kullanma alışkanlığınızda elektronik kelepçenin nasıl bir etkisi oldu?
- 32)Kullanmayan bir insan için nasıl değerlendirirsiniz?
- 33)Elektronik kelepçeyi neden gizleme ihtiyacı duyuyorsunuz?
- 34)Ev hapsi saatini kaçırma durumunuz oldu mu veya ihtar aldınız mı?
- 35)Çocuğunuza nasıl bir gelecek kurmak istersiniz (eğer varsa)?
- 36)Gelecek planlarınız nelerdir?
- 37)Elektronik kelepçe çıktıktan sonra neler yapmak istersiniz?

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Bahar ÖZKAN
Doğum Yeri - Tarihi	
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi-Sosyoloji
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	
Proje Konusu	
Yüksek Lisans Diploması	
Tez/ Dönem Projesi Konusu	
Doktora Diploması	
Tez/Dönem Projesi Konusu	
Yabancı Dil / Diller	İngilizce-B1
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceeding) basılan bildiriler: 1) European Sociological Association Conference 2021- Gönül Demez; Meral Timurturkan; Tuğçe Tunca; Bahar Özkan; Selim Cankurtaran; Damla Tanal Tatar. “Socio-Cultural, Economic and Spatial Dynamics of Substance Abuse in Convict Narratives”. 2) Conference of The European Society of Criminology (Eurocrim2021).- Gönül Demez; Meral Timurturkan; Tuğçe Tunca; Bahar Özkan. “The Relationship between Substance Abuse-related Crimes and Gender based on Convicts’ Narratives”. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan bildiri kitabında basılan bildiriler: 1) SENEX: V. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi-Bahar ÖZKAN. “Dijital Gözetim, İktidar ve Yaş Ayrımcılığı Yazılan Ulusal kitaplar veya kitaplarda bölümler: 1) Demez, G., Timurturkan, M., Özkan, B., Tunca, T. (2020). “Gözetim, Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme”. G.	

Demez, M. Timurturkan ve C. Ertan (Ed), <i>Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim</i> . Bağlam Yayınları, İstanbul, 13-32.	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	TÜBİTAK 1001 PROJESİ: “Hükümlülerin Anlatılarında Madde Bağımlılığının Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Mekansal Dinamikleri” 218K151 kodlu projede bursiyer, 01.09.2019-01.09.2021.
Çalıştığı Kurumlar	
E-Posta	